ORSZÁGOS AGITÁCIÓS, PROPAGANDA-ÉS MŰVELŐDÉSPOLITIKAI TANÁCSKOZÁS

1983·I·11–12

Kossuth

ORSZÁGOS AGITÁCIÓS, PROPAGANDA- ÉS MŰVELŐDÉSPOLITIKAI TANÁCSKOZÁS

1983. JANUÁR 11–12.

KOSSUTH KÖNYVKIADÓ
1983

ISBN 963 09 2231 2

(3645)

BEVEZETŐ ELŐADÁS*

ACZÉL GYÖRGY,
az MSZMP Politikai Bizottságának tagja,
a Központi Bizottság titkára

Kedves Elvtársak!

Aktívaértekezletünk időben egybeesik a XII. kongresszus óta végzett munkánk „félidős" értékelésének előkészítésével. A számvetés értékelni fogja eredményeinket, mindenekelőtt azt, hogy igen nehéz helyzetben, megőrizve az elért történelmi vívmányokat, sikerült fenntartani a párt és a nép közötti alapvető bizalmat, a nyíltságot, az időközben támadt gondokat is feltáró és vállaló kölcsönös őszinteséget.

Természetesen van miről kritikusan és önkritikusan is szólni a társadalmi, a gazdasági, a kulturális és az ideológiai élet, a pártmunka minden területén. De a legfontosabb feladatunk: a változó valósághoz, a mai külső és belső kihívásoknak a korábbiaknál lényegesen nehezebb követelményeihez illeszteni a XII. kongresszus megjelölte teendőket.

A Központi Bizottság értékelését nem előlegezhetjük meg. Legfeljebb arra vállalkozhatunk, hogy — a számvetést is segítendő — áttekintjük az ideológiai-kulturális élet területén végzett munkánk néhány sajátosságát.

A XII. kongresszus társadalmunk szocialista vonásainak erősítésében jelölte meg legfontosabb feladatunkat.

Hosszú távra szóló programunk — lényegét tekintve — világos. De jócskán van mit tisztázni céljaink megvalósításának „hogyan"-jával kapcsolatban. Mindenekelőtt azért, mert mun-

* Az elhangzott előadás gyorsírói jegyzőkönyve alapján szerkesztett szöveg.

kánk külső és belső feltételeinek változása az elmúlt években számos új kérdést is napirendre tűzött.

Amikor legutoljára ilyen aktívaértekezletet tartottunk, akkor is úgy éreztük, hogy nehéz helyzetben vagyunk, hogy szervezettebb, összefogottabb munkára van szükség az ideológia területén. Emlékezetem szerint soha még összejövetelt úgy nem kezdtünk, hogy azt mondtuk volna, most könnyű helyzetben vagyunk. De semmi kétség: ma több okunk van a helyzet nehézségeiről beszélni, mert rendkívül megnőttek a követelmények munkánkkal szemben.

Amint az aktíva napirendjéből, időtartamából és a meghívottak összetételéből is kitűnik: nem korunk elméleti problémáinak megvitatására jöttünk össze, nem is az egyes szakterületek kérdéseinek tisztázására. A mai eszmecserével az a fő célunk, hogy nagyobb mozgást, élénkséget hozzunk ideológiai-szellemi tevékenységünkbe, aktívabbá tegyük itt az életet, és kimozduljunk abból a tétova, bizonytalankodó állapotból, amelynek jeleivel elég gyakran találkozni; hogy bátrabb, kezdeményezőbb, nyíltabb fellépésre ösztönözzük magunkat, megszüntetve azt a visszahúzódó, nemegyszer védekező magatartást, amely helyenként tapasztalható. Ez előfeltétele annak, hogy nehézségeinken úrrá lehessünk, szocialista vívmányainkat gazdagítva haladhassunk tovább a nehezedő körülmények között is.

A ma tapasztalható passzivitás minden bizonnyal azzal is összefügg, hogy a majd két évtizedig tartó kiegyensúlyozott, eredményes előrehaladás a gazdasági és társadalmi építőmunkában bizonyos eszmei elkényelmesedéssel járt. Elszoktunk attól, hogy igazságunkat, elvi-ideológiai álláspontunkat határozottan védeni, polémiákban képviselni, s fejleszteni is kell.

Bizonyításra szorul-e, hogy az elmúlt időszakban jóval kisebb intenzitással folyt ez a küzdelem, mint ami szükséges vagy lehetséges lett volna? Kell-e bizonyítani, hogy ideológiai téren jelentős elmaradás van, hogy nem használtuk fel kellőképpen az időt? Azt hiszem, az itt ülők előtt ez köztudott.

Elegendő összevetni a konszolidáció megszilárdítása érdekében folytatott nyílt eszmei vitákat, a kétfrontos harc korábbi időszakát vagy a hatvanas évek szellemi fellendülését, amely oly sok — és sokszor messziről indult — embert nyert meg a szocia-

lista eszmének, a szocialista építésnek, hogy szembetűnjön: az utóbbi években sok mindenben elmaradtunk e téren.

Bármilyen korszakok jöhetnek — keservesen küzdelmesek vagy meredeken felfelé ívelők — az igazság, eszméink és eszményeink terjesztése nem szünetelhet a legmostohább vagy a legkedvezőbb viszonyok között sem. Ideológiai aktivitásunkat nemcsak azért kell fokozni, mert az enyhülésellenes erők kiélezték a nemzetközi ideológiai harcot is, hanem elsősorban azért, mert szükségünk van az új helyzetnek megfelelő új válaszokra.

Amint a XII. kongresszus határozata megállapította: „A világban végbemenő fejlődés, mozgalmunk új kérdései bonyolultabbá tették az ideológiai munkát. Ez azt követeli, hogy a kommunisták az eddiginél aktívabban képviseljék világnézetünket; a tőle idegen nézetekkel meggyőző érvekkel szálljanak szembe, leplezzék le és utasítsák vissza az imperialista antikommunista, szocializmusellenes propagandát. Az alkotó ideológiai viták egyaránt erősítsék a szocialista eszmék befolyását és a politikai szövetséget."

A növekvő nehézségekre, a kor kihívásaira mind aktívabban és kezdeményezőbben reagál a társadalom. Alakultak és alakulnak a mai, nehezebb helyzethez való alkalmazkodás egyre hatékonyabb formái. Ezekhez kapcsolódva, ezeket támogatva kívánjuk erősíteni a megfelelő folyamatokat az ideológia területén is. Köztudott, milyen gondokat okozott, hogy gazdaságunk csak némi késéssel reagált a világpiacon bekövetkezett fordulatra. A marxista elmélet, a tudás és tudatosság erősítése gyorsíthatja társadalmunk rugalmas alkalmazkodóképességének fejlődését, de a késedelem, az alacsony színvonal akadályozhatja is a megújulási készség kibontakozását. Nem lenne jó, ha ideológiai passzivitásunkkal további időveszteséget okoznánk magunknak.

Sok olyan jelenség is van szellemi életünkben, amellyel nem lehet megbékülni. Pártunk idehaza és a határokon túl; barát, vitapartner, ellenfél, ellenség előtt is tekintélyt vívott ki rugalmas megújulási képességével, reformjaival, nemzeti sajátosságainknak a szocialista társadalom építésében való eredményes érvényesítésével. Most mégis jelentkeznek, akik megpróbálják e politikát és ennek folytatását kisajátítani.

Mások úgy állítják be magukat, mintha őrájuk várt volna az ötvenes évek szektás-dogmatikus torzulásainak leleplezése, holott a párt már több mint negyedszázada egyértelműen szakított ezzel a politikával. Ezt bizonyítja azóta folytatott egész gyakorlatunk. Igaz, nem játszottunk sem nemzetmentőt, sem prófétát, minden figyelmünket és erőnket a dolgok jobbrafordításának szenteltük.

Az ilyen vélekedések nem függetlenek a nehezülő feltételektől, de ideológiai munkánk gyengeségei, passzivitása nagyban hozzájárult az efféle nézetek felélénküléséhez.

Kedves Elvtársak!

Ideológiai munkánk feladatainak áttekintésekor mindenekelőtt azokból a nemzetközi viszonyokból kell kiindulnunk, amelyek hazánk helyzetét is döntően meghatározzák. Az utóbbi években — a legfontosabb területeken — nehezedett, romlott a helyzet. Az enyhülés ügye veszélybe került; a fegyverkezési verseny, amelyet az imperializmus agresszív körei a Szovjetunióra, a szocialista szövetségi rendszerre is rákényszerítenek, növekvő iramban folytatódik; szemben a mi álláspontunkkal, mely szerint az enyhülésnek, a békés egymás mellett élésnek nincs semmiféle elfogadható, ésszerű alternatívája, az Egyesült Államok vezető, befolyásos politikusai azon vannak, hogy szövetségeseikkel elfogadtassák egy korlátozott európai atomháború eshetőségét.

E két felfogás között kell ma választani mindenkinek. Az a tény, hogy a nyugati világ vezető nagyhatalma, annak ma mérvadó hatalmi csoportjai nukleáris világkatasztrófával fenyegetőznek, nemcsak a szocialista államok népeit veszélyezteti, hanem minden népet, minden nemzetet. Ezt tükrözi a nyugati közvélemény, számos felelős államférfi és kormány reagálása és a békemozgalmak hatalmas méretű fellendülése is. Az Egyesült Államok vezető erőinek politikája kihívta maga ellen százmilliók indulatát — többek között milliókét az Egyesült Államokban is —, mi sem tanúsítja ezt jobban, mint az a taktika, amellyel az imperialista propaganda a nyugati békemozgalmak ellen próbál

fellépni. Azt hirdeti, hogy azokat csak akkor lehetne komolyan venni, ha a szocialista országokban is hasonló mozgalmak jönnének létre.

A szocialista országok lakossága természetesen szintén kifejezi békeakaratát, a nukleáris és más pusztító fegyverek elleni gyűlöletét, de nálunk nem lehet, és nem is lesz lehetséges a nyugati békemozgalmak ellenképét létrehozni, azért, mert a szocialista országokban senkinek sincsenek hadiipari részvényei, nincs egyetlen olyan csoport, réteg vagy felelős államférfi, katona, akinek anyagi vagy bármilyen más érdeke fűződne a fegyverkezéshez.

Clausewitz ismert formulája szerint „a háború a politika folytatása más eszközökkel". A nukleáris háború azonban semminek sem a folytatása, ami emberi, de mindennek a vége.

Korunk és világunk egyetlen problémája sem oldható meg — legkevésbé pedig a kölcsönös biztonság — fegyverkezési programok erőltetésével, akár hagyományos fegyverekről, akár termonukleáris rakétákról legyen szó.

A Varsói Szerződés Politikai Tanácskozó Testületének prágai tanácskozása újból tanúsítja, milyen komoly és mély a Szovjetunió és a szocialista országok békeakarata, és jó alapot ad ahhoz, hogy meggyőzőbben képviselhessük álláspontunkat.

Korunkban bizonyos történelmi folyamatok visszafordíthatatlanokká váltak: a szocializmust most először a történelemben nem lehet többé háborúval, erőszakkal lebírni. Ez a szocializmus történelmének, az egész emberi történelemnek egyik nagy eredménye.

Bizonyos jelek arra vallanak, hogy ennek felismerése érlelődik a nyugati politikai erők körében is. Sajnos, még korántsem abban az értelemben, hogy uralkodóvá vált volna annak a belátása is, hogy nincs más út, mint visszatérni az enyhüléshez. Egyelőre a hidegháború felélesztése folytatódik, sőt egyes területeken erősödik.

A szélsőséges imperialista körök, propagandájuk révén, azt akarják elhitetni, hogy túl lehet lapozni a történelemben a kommunizmus lapját, a szocializmus csődbe került, összeomlása már csak rövid idő kérdése. Egyik fő törekvésük, hogy a világgazdasági válság tüneteinek a szocialista országokban is érez-

hető hatását, a szocialista országok fejlődési nehézségeit, ellentmondásait a szocializmus általános válságaként tüntessék fel. Ez a stratégia azzal számol, hogy a szocializmust — külső politikai és gazdasági nyomással, illetve belső ellenzéki, ellenséges erők révén is — szét lehet bomlasztani, fel lehet morzsolni. Nem utolsósorban saját vonzó értékrendszerük, pozitív ideológiájuk hiányát pótolja ez az agresszív antikommunizmus.

Természetesen eszünk ágában sincs a nyugati világot, a fejlett tőkés országokat vagy akárcsak azok kormányzatait, uralkodó köreit e hidegháborús stratégia pillanatnyi előtérbe kerülése alapján homogén reakciós masszának tekinteni. Tudatában vagyunk a belső különbségeknek, nemegyszer ellentéteknek, amelyek megosztják, tagolják a vezető imperialista hatalmak uralkodó köreit is. Tudatában vagyunk annak, hogy léteznek józanul gondolkodó, a realitásokat számba vevő polgári politikusok, szociáldemokrata és más progresszív államférfiak a fejlett tőkés országokban is, akik ezzel az irányzattal szemben állnak. Azt sem tévesztjük szem elől, hogy a válságtünetek, amelyek a legerősebb országokat is elérték, kiélezték a nyugati világon belül is az érdekellentéteket, a tőke és a munka közti harcot, valamint a tőkés csoportok közötti ellentéteket is. Ezek az eltérések, ellentétek tükröződnek a politikai áramlatokban, a pártok magatartásában.

Vannak — és nem kevesen — akik nemcsak tudják, hanem vallják, hogy a mai válságos helyzeten, a tőkés gazdaság problémáin is sokat segítene, ha a Nyugat nemzetközi kapcsolatrendszerét — egymás között, a harmadik világgal s a szocialista országokkal — átalakítanák; ha az értelem, az önmérséklet, a stabilitás helyreállítására való törekvés kerekedne felül. Ha nem a fegyverkezés fokozásában, hanem csökkentésében, majd megszüntetésében, nem az erőszak, a presszió növelésében keresnék a kiutat, hanem a békés egymás mellett éléshez, az enyhüléshez térnének vissza.

A termonukleáris fenyegetettség mellett a Föld nyersanyag- és energiaforrásainak beszűkülése, az emberi környezet, a bioszféra veszélyes mértékű pusztulása és más globális problémák előtérbe kerülése is változtatta és változtatja a két rendszer egymáshoz fűződő kapcsolatait. Természetesen megmarad a társa-

dalmi rendszer, az ideológia, az eszmék, s a legáltalánosabb politikai célok kibékíthetetlen ellentéte, de növekszik az együttműködés szükségessége; az emberiség egyetemes érdekei kikényszerítik a kölcsönös előnyök alapján folytatott együttműködést.

A Szovjetunió Kommunista Pártjának XX. kongresszusa már kimondta: a háború többé nem végzetszerűen elkerülhetetlen. Az azóta eltelt negyedszázadban a két rendszer a békés egymás mellett élés útján még csak az első — de nem a mi hibánkból csupán az első — lépéseket tette meg. Máris bebizonyosodott azonban, hogy ezzel új szakasz kezdődött meg nemcsak a társadalmi haladás, hanem az emberiség történetében is.

Érdemes volna egyszer külön is végiggondolni, hogy ez a gyakran ismételt fogalom, a békés egymás mellett élés — Lenin zseniális gondolata — voltaképpen mit is jelent. Akkor voltak, akik egyszerű jelszónak vélték: az elmaradott, intervenciók és polgárháború által meggyengült Szovjet-Oroszország pillanatnyi engedményének, időnyerést célzó taktikai manőverének. Valójában szinte kezdettől fogva sokkal többről volt szó: egy új forradalmi rendszer felszólította legfőbb ellenfelét, hogy a fegyveres konfrontáció helyett működjenek együtt, amiben lehet — versenyezve abban, melyik képesebb vonzóbb eszméket, eszményeket adni, eredményesebb gyakorlatot folytatni az emberek, a tömegek, a népek, a nemzetek érdekében.

A békés egymás mellett élés lehetővé teszi azt is, hogy a különböző társadalmi rendszerekben élő emberek megismerjék egymás történelmi útját, egymás életkörülményeit és eszerint alkossanak ítéletet. A békés egymás mellett élés koncepciója kezdettől fogva magába foglalta az együttműködés elemeit. Már Lenin idejében is többek közt koncessziókról volt szó, amerikai cégek, német vállalatok közreműködéséről a szovjet iparosításban. Igaz, ez az irányvétel kezdettől fogva kiváltotta a burzsoázia reakciós csoportjainak gyanakvását, szembenállását. A szovjet állam 65 éves, a szocialista közösség közel 40 éves története azt bizonyítja, hogy a kapitalista világ mindig is ingadozott e tekintetben. A szocializmusnak minden időszakban érdeke a békés együttélés és együttműködés fenntartása.

Mióta megértettük, meg kellett értenünk: illúzió, hogy a szocializmus rövid idő alatt végérvényesen maga mögött hagyhatja

versenypartnerét, tudatában vagyunk annak is, hogy a békés egymás mellett élés és az együttműködés mindaddig érvényes történelmi program, amíg antagonisztikusan egymással szemben álló társadalmi rendszerek léteznek. Ez azt is jelenti, hogy a jelenlegi világgazdasági válság leküzdésében, nem pedig elmélyítésében vagyunk érdekeltek.

Nem véletlen, hogy egyes elvakult imperialista körök mindenekelőtt az együttműködés eredményeit akarják lerombolni, míg a józan realisták épp ebben tanúsítanak leginkább ellenállást. A gázcsőüzlet kapcsán az amerikai adminisztráció és a nyugateurópai szövetségesek között kirobbant konfliktus jól mutatta mind az együttműködésben való érdekeltséget, mind az ellentétes tendenciát.

Hogy sikerül-e az egész emberiség érdekében megvédeni ezt az együttműködést, amely az objektív viszonyoknak és érdekeknek is megfelel, sőt, csakis ez felel meg mind a szocializmusban, mind a kapitalizmusban élő népeknek, nemzeteknek —, ez ideológiai tényezőktől is függ. Függ attól, mennyire sikerül a ma virulens antikommunizmust elszigetelni, meghátrálásra bírni, s attól is, hogy mennyire tudjuk megerősíteni együttműködésünket azokkal az irányzatokkal, amelyek, felismerve a helyzet veszélyességét, a kapcsolatok normalizálásának és továbbfejlesztésének útját keresik.

A szocializmus védelmi képességének megőrzésén a szocialista gazdaság teljesítményének fokozása mellett ezért is életkérdés ma az ideológiai küzdelem, a szocializmus elleni rágalomhadjárat visszaverése, a szocializmus valóságos céljainak, vívmányainak, fejlődési útjának, jövőjének reális, meggyőző bemutatása, tényleges problémáinak valósághű feltárása, ideértve az önkritikus elemzést is, amely nélkül hiteltelen volna a pozíciónk. Ha az enyhülés idején folytatni kellett az ideológiai vitát — és kellett —, ma még inkább ezt kell tenni: meggyőzően, sokoldalúan, gyorsabban, aktívabban válaszolni a régi és az új jelenségekre.

Kedves Elvtársak!

Ahhoz, hogy ebben az ideológiai vitában helytállhassunk, a mainál sokkal mélyebben, differenciáltabban kell vizsgálnunk a tőkés társadalmak folyamatait, óvakodnunk kell a felületes általánosításoktól, és ugyanakkor következetesebben, nyíltabban kell fellépnünk az enyhülést, a haladást, a szocializmust veszélyeztető törekvések ellen. Annak a politikai realizmusnak a szellemében, amelyet eddig is követtünk, új minőséget kell elérni a fejlett tőkés országokban lezajló társadalmi és gazdasági folyamatok elemzésében. Tovább kell lépni a modern kapitalizmus politikai gazdaságtanának, a tudományos, technikai változtatásokkal járó új társadalmi konfliktusok természetének megismerésében. E tekintetben még mindig sok a felületesség, a tudományosan megalapozatlan elem; azok a kapitalizmusképek, amelyek a közvéleményben élnek, számos tekintetben elavultak.

Szerencsére leszoktunk már arról, hogy időről időre megjósoljuk a kapitalizmus azonnali és végleges összeomlásának időpontját, de a valóságos válságfolyamatok elemzésének mélységével nem lehetünk elégedettek.

E válságfolyamatok lényeges sajátossága, hogy a mostani világgazdasági recesszió a tőkés rendszer általános válságának új fokozatát, a modern kapitalizmus súlyos strukturális válságát is jelenti.

A tőkés gazdaság a háború utáni évtizedekben viharos műszaki fejlődésen esett át: három régióban — Észak-Amerikában, Nyugat-Európában és Japánban — a termelékenység korábban soha nem látott szintje jött létre. Ugyanakkor ez a gazdasági fejlődés mindvégig összekapcsolódott a hadiipar gyors fejlesztésével. A termelékenység és az árubőség növekedésének másik szembetűnő sajátossága, hogy az emberiség kisebb hányadára korlátozódik: soha nem látott szakadék jött létre a fejlettségi szintekben. Ma a legfejlettebb országok nemzeti munkatermelékenysége több mint hússzorosa a legkevésbé fejlettekének. A fejlődés további jellemzője az energia- és nyersanyagtartalékok rablógazdálkodás-szerű felélése, a bioszféra veszélyes mértékű romlása is.

Ezzel együtt mindjobban kiütköznek a kapitalista erőközpontok közötti egyenlőtlen fejlődés következményei.

A válság okai között ott találjuk az Egyesült Államok minden eddigit felülmúló hadikiadásait; iparának egyoldalú beállását a legmodernebb hadiipari ágazatok fejlesztésére; világpiaci versenyképességének relatív csökkenését a két vetélytárssal, Nyugat-Európával és Japánnal szemben; erőlködését, hogy visszaszerezze gazdasági, politikai hegemóniáját; visszakanyarodását a közvetlen fegyverkezéshez, szövetségeseinek a katonai zsarolással való kézbentartásához.

Ott van az okok között a klasszikus gyarmati rendszer megsemmisülése nyomán kialakult új, ha más módon is, de változatlanul egyenlőtlen nemzetközi munkamegosztás, s ezen belül egy sajátos versenyfutás a fejlődő világ feletti uralomért.

Jelentős körülmény a tőkés világrendszer szűkülése, a szocializmus fokozatos térhódítása. Az utóbbi negyedszázadban a szocializmus megjelent Latin-Amerikában, gyökeret ereszt Afrikában.

A tőkés világgazdaság válsága azokat a szocialista országokat érintette érzékenyen, amelyeknek a világgazdasági kapcsolatai jelentősek. Magyarország mindenesetre kétségtelenül ezekhez az országokhoz tartozik. A válság hatása lényegében időben egybeesett az intenzív gazdaságfejlesztési szakaszra való áttéréssel szinte valamennyi szocialista országban. Ezt az áttérést kedvezőtlenebb világpiaci árakhoz, a fokozódó versenyhez való alkalmazkodás követelményei is nehezítik.

A tőkés rendszer általános válságának mélyebb elemzése, a reálisabb kapitalizmus-kép egyben hozzájárul ahhoz, hogy szocializmus-képünk is hitelesebb legyen.

Szocializmus-képünk fő vonásai olyan korszakban alakultak ki, amelyben a jelenlegihez hasonló nehézségekre és feladatokra senki sem számított, amikor egy simább, „mechanikusabb", töretlen és lineáris növekedést mutató fejlődés sajátosságait vetítettük ki a jövőbe, és ezt a fejlődési pályát azonosítottuk a szocializmussal. Mindenekelőtt attól az illúziótól kell megszabadulni, hogy a szocializmusban kívánatos és elérhető tervszerű, arányos fejlődés a szocialista hatalmi és tulajdonviszonyokból automatikusan adódik. Azt kell tudatosítani, hogy a szocializ-

mus alapvető viszonyaiban rejlő előnyöket csak olyan politikai és gazdasági gyakorlat érvényesítheti, amely képes a belső és külső feltételekre, változásokra dinamikusan reagálni, megőrizve ami időtálló, megújítva ami idejétmúlt, elavult.

Szocializmus-képünknek jobban kell tükröznie az új társadalom építésének történelmi tapasztalatait, tanulságait, mai és jövendő lehetőségeit. Közgondolkodásunk szocializmus-képének zavarait a korábbi illúziók továbbélése mellett ma elsősorban azok a válságjelenségek idézik elő, amelyek Lengyelországban, de kisebb mértékben néhány más szocialista országban is éreztették hatásukat. Az ellenséges propaganda is elsősorban ezekre a nehézségekre hivatkozva igyekszik a szocialista rendszer válságát bizonyítani.

Az ellenséges propaganda szerint a szocializmus fejlődésének mai nehézségei a rendszer csődjét jelzik. Nem arról van már szó, hogy a bürokratizmus, a gazdaságpolitika merev centralizmusa, illetve a reformok hiánya itt vagy ott, ilyen vagy olyan mértékben akadályozta a szocialista társadalom alkotó erőit. Mára — úgymond — nyilvánvalóvá vált, ami szerintük eleve is így volt: a szocializmus életképtelen.

Reagan amerikai elnök — mint már oly sokan Churchill előtt és után — a szocializmust történelmi tévedésnek minősíti. Mások kicsit nagyvonalúbban elismerik, hogy a fejlődés alacsonyabb, extenzív szakaszán a szocializmus még működött, az intenzív szakaszra való áttérés óta azonban szerintük is végképp elvesztette lehetőségeit.

Szükséges-e hosszan bizonygatni, hogy a válságjelenségek egy-egy szocialista ország, egy-egy szocialista nemzetgazdaság keretei között jelentkeznek és hogy a szocializmus, a szocialista világrendszer, a KGST-országok gazdasága nincs általános válságban?

A szocialista alternatíva és a szocialista gazdaság életképességét bizonyítja, hogy ma a szocialista országok adják a világ ipari termelésének 40 százalékát, ezen belül az európai KGST-országok — amelyek lakossága a világ lakosságának alig valamivel több mint tíz százalékát teszi ki — állítják elő a világ acéltermelésének csaknem 30, a cementtermelés mintegy 25, a villamosenergia-termelés 21 százalékát, az energiahordozók közül a

világ kőolajtermelésének 19, a barnaszéntermelés 68, a feketeszén-termelés 26 százalékát. (Viszont jól tudjuk, hogy a termelés fontos minőségi mutatói — mindenekelőtt a munkatermelékenység — tekintetében még jelentős hátrányt kell behoznunk.)

Ha ehhez hozzászámítjuk, hogy a Szovjetunió honnan, milyen fejlettségi szintről indult, hogy szünet nélkül a súlyos fenyegetettség állapotában él, s az ebből fakadó védelmi kényszer nyomása alatt kellett fejlesztési programjait megvalósítani — mindez valamennyi mai probléma, a fejlődés összes ellentmondása mellett is a szocializmus életerejéről tanúskodik.

A Szovjetunió megvédte magát a világtörténelem legveszedelmesebb agressziójával szemben, döntő szerepet játszott az emberiség létét fenyegető fasizmus leverésében; felülmúlhatatlan szerepe volt a leigázott népek felszabadításában; nélküle elképzelhetetlen lett volna a gyarmati rendszer felbomlása; s történelmi szerepe van abban, hogy az imperialista hatalmak nem tudták a harmadik világháborút kirobbantani.

A szocializmus ugyanakkor ma sem — és lényege szerint sosem lesz — „befejezett", ma is még keletkezőben lévő, alakuló, állandóan továbbfejlődő rendszer. Ma is egyidejűleg kell megfelelnie az alapvető céljaiból és eszményeiből fakadó követelményeknek és korunk drámai kihívásainak. Eredményeit és problémáit is ennek fényében kell értékelni és megítélni.

Egyes polgári ideológusok azzal vádolják a szocializmust, hogy „zárt" társadalom, pedig éppen a szocializmusnak létfeltétele a nyitottság. Mindenekelőtt abban az értelemben, hogy be tudjon fogadni bármilyen értéket, képes legyen megvalósítani, ha úgy tetszik, kikísérletezni olyan alternatívákat, fejlődési változatokat, amelyek eszményei felé vezetnek, de amelyeket a gyakorlatban még sehol sem próbált ki az emberiség.

Napjaink problémái, nehézségei mindenekelőtt abból adódnak, hogy hirtelen, mondhatni drámai módon változtak meg a külső feltételek, ennek megfelelő gyorsasággal kell változtatni munkánk színvonalán, eredményességén. Döntő tényezővé vált a külső folyamatokhoz való alkalmazkodás és az alkalmazkodás idejének lerövidítése.

A lengyel tapasztalatok is erre figyelmeztetnek. Az a gazdaságpolitikai torzulás, amely — egyebek mellett — az 1980-as po-

litikai válságot kiváltotta, nem utolsósorban arra is visszavezethető, hogy a régi vezetés nem reagált időben a világpiacon, a világgazdaságban bekövetkezett változásokra.

A reagálás késedelme sokféle módon jelentkezhet: a belső tartalékok mozgósításának, a korszerűbb gazdálkodási módszerek bevezetésének elodázásában, a megérett reformok életbe léptetésének tétovaságában. Mindezek a jelenségek jórészt szubjektív tényezőkkel függnek össze, s nem a szocializmus alapvető struktúrájával. Nem a társadalmi rendszer, hanem az irányítás hibáiból, a gyakorlat, a végrehajtás gyengéiből erednek. Természetesen minden szocialista ország fejlődése, reagálása a szigorodó feltételekre tükrözi az illető ország történelmi és nemzeti adottságait, másrészt a társadalmat vezető párt sajátos vonásait, történelmi tapasztalatait.

Ami minket illet, két dolgot szeretnék különösen kiemelni: Magyarországra rendkívül erős hatást gyakorol, hogy bruttó nemzeti termelésünk több mint 40 százaléka kerül exportra, hogy gazdaságunknak sokoldalú és széles körű a kapcsolata a tőkés piacokkal, a konvertibilis devizájú országokkal is, és hogy ennek következtében az átlagnál nagyobb mértékben vagyunk kitéve a nemzetközi, ezen belül a tőkés gazdasági folyamatok hatásainak. Ez persze korántsem csak előnytelen következménnyel jár. Ezek a kapcsolatok lehetővé tették és teszik, hogy beszerezzük azt, amit az elmúlt években a KGST-relációban nem tudtunk beszerezni, hozzájárulnak népgazdaságunk nyersanyagellátásának kiegészítéséhez, technológiai színvonalának emeléséhez. De ezek a kapcsolatok együtt járnak azzal is, hogy a tőkés recesszió, a megromlott piaci viszonyok érzékenyebben érintik népgazdaságunkat. A megromlott nemzetközi viszonyok közepette a felhalmozódott fizetési nehézségek különösen súlyos terhet jelentenek népgazdaságunknak.

A másik sajátosságunk azzal függ össze, hogy másfél évtizede tudatosan folytatjuk a gazdaságirányítás reformját. Ez gazdálkodásunkat egyfelől előkészítette a szigorúbb követelményekre, másfelől bizonyos túlzott önbizalmat is kialakított; mintha már túl lennénk a nehezén, mintha a világgazdasági hatások nem sokat árthatnának nekünk.

Ha az utóbbi időben sok mindent tettünk is a reálisabb hely-

zetmegítélésért, ez sem a termelési követelményekben, sem a fogyasztói igényekben még nem tükröződik kellőképpen. Még leginkább a fogyasztói árak emelése érzékelteti az emberekkel a helyzet komolyságát. Jóval előnyösebb lenne, ha a termelésben a minőség javításával: hatékonyabb ösztönzéssel, több és bátrabb kezdeményezéssel, jobb, racionálisabb szervezéssel, a munkaerő ésszerű átcsoportosításával, a gazdaságtalan termelés lehetséges megszüntetésével, az aránytalan bérkiáramlás megakadályozásával javítanánk népgazdaságunk egyensúlyát.

Biztosan szerepet játszik gondjainkban az egyenletes növekedés megszokása és az is, hogy sok helyen még mindig nehezen szánjuk rá magunkat a nyílt és — főleg — konkrét beszédre. Nincs szükségünk illúziókra; az illúziók hirtelen összeomlása az, ami pánikot szokott szülni. A valóság olyan pontos és hiteles ismeretére van szükség, amely tettekre sarkall, megújhodásra, vállalkozásra indít. A kritikus helyzetek — ha okosan reagálunk rájuk — nemcsak hogy nem akasztják meg, még gyorsítani is képesek fejlődésünket.

A mai nehéz helyzet kényszeréből akkor vonjuk le a helyes következtetést, ha racionálisabban dolgozunk, ha egyre kevesebb anyag, energia felhasználásával, egyre kevesebb munkával, alacsonyabb önköltséggel termelünk. Ha ily módon növelni tudjuk nemzeti jövedelmünket, akkor nemcsak pillanatnyi gondjainkon enyhíthetünk, hanem a szocializmus építésének módszereiben is jelentősen előbbre jutunk.

A kényszerhelyzet pozitív oldalán ezt értjük: a kötelességet, hogy leküzdve a megszokás tehertételeit, gyorsítsuk a megújhodás folyamatait. Az a törekvésünk, hogy társadalmunkat a jelen kihívásai olyan készenlétben találják, amelyben a maga sajátos értékeit és megújulási képességeit egyaránt érvényesíteni tudja, és megerősödve kerül ki a nehéz próbából.

Kedves Elvtársak!

Rátérve néhány ideológiai kérdésre, amelyek körül megélénkült vita tapasztalható a szellemi életben, elsősorban azokat a problémaköröket szeretném érinteni, amelyek országunk, né-

pünk mai helyzetében élesebben vetődnek fel. Valamennyi érintendő kérdést lehetne történelmi fejlődésében is ábrázolni vagy elméletileg vizsgálni. Most azonban csak néhány aktuális szempontra összpontosítsuk figyelmünket. Ez annál inkább jogosult, mert sorsdöntő, a nép, a nemzet, a szocializmus jövőjét hosszú időre meghatározó időszakban vagyunk, amelyben az aktualitás is történelmi.

Nem túlzás ezt mondani. A jelenben és a közeljövőben dől el, hogy sikerül-e hazánk történelmi eredetű hátrányos helyzetét, az elmaradottságot, pontosabban: az elkésettség maradványait felszámolni, és nemcsak társadalmilag, hanem gazdaságilag is a fejlettebb országok sorába emelni vagy pedig hosszan tartó stagnálásnak kell-e elébe nézni, amely népünk oly biztatóan kibontakozó alkotóképességét, ígéretes törekvéseit beszűkítené, energiáját, lendületét leapaszthatná.

Szellemi életünket napjainkban élénken foglalkoztatja a nemzeti és nemzetiségi kérdés. Ez természetes, hiszen a világon mindenütt — a kisebb közösségeknél is — előtérbe került az azonosságtudat, a hovatartozás tisztázása nyelvi, történeti és kulturális szempontból egyaránt. Természetes nálunk azért is, mert az elmúlt évtizedek nagy társadalmi változásai a nemzet mibenlétét is változtatták, a dolgozó osztályokat nemzetté tették. Az egymással szemben álló osztályok helyett ma a szocializmus felépítésén munkálkodó, együttműködő osztályok és rétegek élnek e hazában. Természetes azért is, mert Közép- és Kelet-Európában a nemzeti fejlődés a gazdasági-társadalmi elmaradás miatt később bontakozott ki, s a bonyolult etnikai viszonyok miatt nemcsak uralkodó és elnyomott nemzeteket állított szembe egymással, hanem nemegyszer ellentéteket keltett az elnyomottak között is. Természetes végül azért is, mert hazánk határain kívül jelentős létszámú magyar etnikum él, amely anyanyelve, történelmi hagyományai, kultúrája révén sok szállal kötődik a mai Magyarországhoz is. Nem lehet hát csodálkozni, ha a nemzeti és nemzetiségi kérdés körül sok vita folyik. Ezekben a vitákban szélsőséges nézetek is felbukkannak.

Nem értünk egyet azokkal, akik a nemzet sorsát, jövőjét az — úgymond — gazdaságcentrikus politikától féltik. Egyáltalán: nem értünk egyet gazdaság és kultúra, gazdaság és nemzeti érzés

szembeállításával, nem hiszünk a nemzet olyan kulturális és morális felemelkedésében, amely nem szilárd gazdasági alapokon nyugszik. Ám azt is jól tudjuk, hogy a nemzet morális, tudati állapotával külön is kell törődnünk. A sikeres gazdaság döntő feltétele — de nem automatikus garantálója — a nemzet szellemi és erkölcsi emelkedésének.

A második nagy kérdéscsoport, amely a mai viták középpontjában áll, a „nemzeti sorskérdéseknek" nevezett problémák: az alacsony népszaporulat, az alkoholizmus növekedése, az öngyilkosságok magas száma — hogy csak néhányat említsek közülük. Ezeket némelyek úgy állítják be, mintha kedvezőtlen alakulásukért az ezeket szerintük elhanyagoló, túlságosan a gazdaságra koncentráló politika volna a felelős. Elegendő széttekinteni a világban ahhoz, hogy e kérdéseket reális összefüggéseikben ítéljük meg. Az e téren mutatkozó gondokat is magára kell hogy vállalja társadalmunk — vállalja is —, bár tudjuk, hogy gyakran messzemenő történelmi előzményekkel, tényekkel kell számolnunk, ha eredetüket vizsgáljuk. Hazánkban, mióta statisztikákat készítenek — száz éve — egyfolytában aggasztó az öngyilkosságok száma, aránya és az alkoholizmus. A szocializmus sok minden rosszat is örökölt, de ezek leküzdésére is elkötelezte magát. Súlyosak ezek a gondok, ha nem is a nemzet létét meghatározó, elsődleges problémák. Korlátozásukért sokat, még többet kell tenni, de mindenekelőtt tisztázni kell a lehetséges megoldás útjait és a cselekvési sorrendet.

Egyes körökben feltámadt a tragikus történelemszemlélet, amely a magyar múltban, de a jelenben is a balsors megnyilvánulását látja; az egész magyar történelmet a szerencsétlenségek, vereségek, bukások sorozatának fogja fel. Olyan törekvésekkel is találkozunk, amelyek rehabilitálni akarják a Horthy-rendszert, s — a külső körülmények kényszerének eltúlzásával — revideálni akarják azt a jogos, igazságos, tudományosan is megalapozott történelmi ítéletet, amelyet ez a reakciós rendszer nem pusztán külpolitikájával, hanem társadalmi konzervativizmusával, mélységes népellenességével joggal váltott ki.

A nemzeti létnek és a nemzeti tudatnak a szocializmusban is vannak valódi problémái. Bebizonyosodott, hogy átmenetileg a valóságos érdekek, ill. ezek sérelme, s még inkább a vélt érdekek

a nemzeti ellentéteket, a nacionalizmust a szocializmus építésének idején is táplálhatják. Kiderült, hogy a különböző szocialista országok nem egyformán oldják meg a nemzetiségi kérdést, hogy a lenini nemzetiségi politika elvei nem érvényesülnek automatikusan, sőt — régi nacionalista nézeteket is feltámasztva — előfordulnak kísérletek a nemzeti kisebbségek jogainak csorbítására, erőltetett asszimilálásukra is.

Az elmúlt negyedszázadban a legpozitívabb nemzeti és internacionalista hagyományainkra támaszkodva igyekeztünk fejleszteni, gazdagítani, erősíteni nemzetünk öntudatát, mint a szocialista Magyarország egyik legfontosabb eszmei kohéziós erejét. Ennek az időszaknak a fejlődése gazdaságilag lehetővé tette a magyar nép nagy többségének anyagi felemelkedését, ami oly hő vágya volt minden magyar hazafinak, aki valaha is a nép érdekében akart cselekedni. Azzal, hogy felszámoltuk a tömeges nyomort, a dolgozó osztályok kiszolgáltatottságát, kizsákmányolását, s egyre többen élhetnek azzal a lehetőséggel, hogy a javuló körülmények között tanuljanak, művelődjenek, értelmesen rendezzék be életüket, a párt, a szocialista állam nemzeti programot valósított és valósít meg, s a nemzet igazi érdekeit képviseli.

A szocializmus építésében szerzett tapasztalataink alkalmasak arra, hogy valóságos gazdasági, társadalmi, kulturális eredményeinkben fedezzük fel sajátosságainkat, de azokat a közös vonásokat is, amelyek a szocializmus jellemzői mindenütt a világon. Népünk az országot mindinkább hazájának rendezi be, nemzeti öntudatát nemcsak a múlt táplálja, hanem mind erőteljesebben a jelen. Megvan az alapunk ahhoz, hogy eredményesen cselekedjünk jövőnk érdekében.

Nemzeti önérzetünk méltán fakadhat abból is, hogy sikeresen építünk egy minden korábbinál szabadabb és demokratikusabb magyar társadalmat, hogy olyan gazdaságot hoztunk létre, amelyről ellenségeink is kénytelenek elismerni, hogy kiállta a próbát. Tudják azt is, hogy politikánk megfelel az ország adottságainak és tükrözi nemzeti sajátosságainkat. Paradox módon azonban e gazdasági rend nemzeti jellegzetességeivel, sajátosan magyar mivoltával többnyire más nemzetek számolnak, mi ke-

vés erőfeszítést tettünk, hogy jogos nemzeti önérzetünk egyik alapjává tegyük.

Szocialista fejlődésünkkel az egyetemes haladás nagy áramaiba kapcsolódtunk bele. Hazánk iránt egész történelme folyamán soha nem nyilvánult meg akkora érdeklődés, mint a szocialista Magyarország eredményei és tapasztalatai iránt.

Ami a múltat illeti, tisztában vagyunk azzal, hogy nemzeti fejlődésünk egyik természetes velejárója a történelem, nemzeti történelmünk tanulságai iránti fokozott igény. Történetírásunk az egész magyar történelmet — pozitív és negatív tendenciáit együtt — vizsgálat tárgyává teszi és igyekszik reális szemléletet kialakítani. Fellép a nacionalista, provinciális torzítások ellen, de fellép a dogmatizmus leegyszerűsítései, konfliktusmentessége vagy a nemzeti nihilizmus ellen is.

A történelem nem az apológia eszköze, és nem is illúziórombolás tárgya. Akkor sem az, ha másutt ilyen vonásokat is tapasztalunk. Nekünk saját önbecsülésünk és történelmi valóságérzékünk miatt kell kritikailag szembenézni múltunkkal. Korszerű, reális történelemszemléletre törekszünk, amely egyszerre szolgálja a múlt megértését és program adását a jövőre.

Múltunk szorosan összefonódott Közép- és Kelet-Európa népeinek történetével. Ezért természetesnek kell tekintenünk, hogy bizonyos folyamatokat, eseményeket és személyeket különbözőképpen ítélnek meg az itt élő nemzetek történészei. Mi helyeseljük a tudományos vitát ezekben a kérdésekben. Nem értünk azonban egyet azzal, hogy a történelmet bárki, bárhol aktuális politikai tételek alátámasztására használja fel.

Nálunk is vannak hívei a hamis nemzeti mítoszok feltámasztásának, akik úgy vélik, hogy az irracionális mozzanatok szükségszerűen hozzátartoznak egy nemzet, egy szocialista nemzet öntudatának erősítéséhez is. Egyesek számára nálunk sem elég már a finnugor rokonság. Úgy gondolják, jobb, ha a suméroktól származtatjuk magunkat, mert az inkább illik a nemzeti nagyság, a fölény gondolatához, mert jobban bizonyítja régiségünket.

Mások a nemzeti folytonosság gondolatát azzal kívánják alátámasztani, hogy a XX. századi nemzetfogalmat visszavetítik a középkorba. Vita folyik arról, hogy ki a magyar és mi a magyar, s eközben feltámasztanak mindenféle régi nemzet-karakteroló-

giai elméleteket, amelyekben abszolutizálják, egyes tulajdonságokra vagy magatartásformákra redukálják, sematizálják a nemzeti jellemzőket.

A Duna-medence népeinek történetét vizsgálva némelyek a múltbeli sérelmeket sorolják fel, adatokat keresnek arra vonatkozólag, hogy ki követett el nagyobb embertelenséget a másik kárára. Gyakran a közelmúlt történetéből sem a közös cselekvés, az együttműködés, a haladás sok nemzetet összefogó szolgálatát emelik ki, hanem azzal foglalkoznak, hogy ki volt erősebben nacionalista vagy éppen fasiszta, Horthy, Antonescu vagy Tiso, esetleg Pavelič.

Az ilyen megnyilvánulások képviselői gyakran azt állítják, hogy mások nacionalizmusára válaszolnak. A mi álláspontunk az, hogy nacionalizmusra, sovinizmusra, nemzeti gyűlölködésre nem lehet nacionalizmussal, sovinizmussal, nemzeti gyűlölködéssel válaszolni. Meggyőződésünk, hogy a tudománytalanság, a történelmietlenség, különféle anakronizmusok kultusza nem szolgálhatja az egészséges nemzeti tudatot sem nálunk, sem más országokban, és ezért minden ilyen kísérlettel szembeszállunk. Azért sem fogadjuk el, hogy a nacionalizmus, a sovinizmus mások nacionalista vagy soviniszta megnyilvánulásaira hivatkozzon, azokkal mentegesse magát, mert a nacionalizmust nem lehet szelektíven „alkalmazni". Aki visszalép a nacionalizmus pozíciójára, az nem őrizheti meg jogos nemzeti érzelmeit és internacionalizmusát, össz-emberi nézőpontját sem.

A történelmi kérdéseket nem akarjuk összekeverni a ma problémáival. Ha azt mondjuk — Leninnel szólva —, hogy a Versailles környéki békeszerződések imperialista jellegűek voltak, ezzel csak történelmi tényt állapítunk meg. Ez azonban nem azt jelenti, hogy a szocialista Magyarország bármiféle revíziós politikát akarna folytatni. A helsinki záróokmány szellemében ma is azt valljuk, hogy a határok sérthetetlenek, s ez nem nemzeti közömbösség, ellenkezőleg: a nemzet érdekeit szolgáló reális politikai álláspont.

A magyarországi nemzetiségeket és a szomszédos országok magyar nemzetiségeit úgy tekintjük, mint amely közösségek sok szempontból, mindenekelőtt kulturálisan a híd szerepét tölthetik be az egyes országok között. Úgy véljük, hogy a szocialista

országokban a lenini nemzetiségi politika elveit kell alkalmazni. Ezt igyekszünk magunk is tenni, amikor a magyarországi nemzetiségek mindenirányú tevékenységét támogatjuk, biztosítjuk számukra az állampolgári és kollektív jogokat.

Nem szemléljük közömbösen, ha bárhol a nemzetiségek hátrányos megkülönböztetésnek vannak kitéve, ha korlátozzák őket az anyanyelv használatában, az anyanyelvi oktatás biztosításában, ha nem tudják tartani a kapcsolatot más országbeli rokonaikkal és barátaikkal. A szocializmus egyetemes érdekei nevében kívánjuk, hogy bármely országban, bármely nemzetiség érvényesíteni tudja gazdasági, politikai és kulturális jogait. Saját tapasztalatainkból kiindulva mondhatjuk, hogy a nemzetiségek akkor szolgálják a leghatékonyabban annak az országnak az érdekeit, amelynek állampolgárai, ha megtalálják ott a helyüket, ha hazájuknak érezhetik és érzik azt.

Úgy véljük, a hatalmon levő kommunista pártokat közös felelősség terheli a nemzetiségi politika elveiért és gyakorlatáért. A gazdasági, a politikai és a kulturális együttműködés a szocialista országokkal a nemzetiségi kérdés megoldásához is segítséget nyújt. Aki tehát a szomszédos országokban élő magyar nemzetiségek ügyét akarja szolgálni, annak a sokoldalú együttműködés hívének is kell lennie.

Mi így fogjuk fel a nemzetiségi kérdést, és ebben a szellemben teszünk kísérletet Közép- és Kelet-Európa baráti szellemének ápolására. Ebben a szellemben hívunk fel közös munkálkodásra minden olyan erőt, amely a történelemből azt a tapasztalatot szűrte le, hogy ezeknek a népeknek nemcsak együtt kell élniük, hanem közösen kell dolgozniuk azért, hogy Európának ez a régiója behozza múltbeli lemaradását, s a népek testvériségének példáját adja.

Kedves Elvtársak!

Sokat vitatott kérdés társadalmunk demokratizmusa, a szocialista demokrácia problémaköre. Ezt is mai helyzetünk felől szeretném megközelíteni, nyomatékosan megismételve, amit már

többször hangoztattunk: a szigorodó feltételek közepette sem szűkíteni, hanem szélesíteni kell a demokráciát. Úgy, hogy a nagyobb demokratizmus a felelősségérzetet, a tennivágyást és tennitudást, az aktivitást növelje.

A ma feladatai az alkotó erők koncentrálását, a hatékonyság és versenyképesség útjának megnyitását, a rugalmasság fokozását igényli, s ez elképzelhetetlen a szocialista demokratizmus továbbfejlesztése nélkül, beleértve a hatvanas években elhatározott és megkezdett reformfolyamat és struktúraváltás folytatását is.

Olyan időszakban is rá vagyunk „kényszerítve", hogy ne kevesebb, hanem több legyen a demokrácia — s a kényszer kifejezést nem azért használom, mintha ez a folyamat kellemetlen volna a számunkra —, amikor időnként ezzel ellentétesnek tűnő gazdasági kényszerintézkedéseket kell hoznunk, amikor központi rendelkezéssel tudunk csak megszüntetni menet közben adódó zavarokat.

Ilyen feszítő viszonyok között egy társadalomnak nagyobb fegyelemre, rendre, az abban működő különféle erők jobb együttműködésére és egységére van szüksége. A fegyelem, a rend, az egység azonban nemcsak hogy nem ellentétes a demokratizmussal, hanem ellenkezőleg: tartalmas, tartós, vállalható rend, fegyelem, egység csak a demokratizmus erősítésével alakulhat ki. Átéltünk már olyan korszakot — az ötvenes évek elején —, amikor nagy veszélyekkel fenyegető külső körülmények közepette tragikus következményekkel járó torzítások történtek: a fegyelem, az egység nevében megsértették a párt- és a társadalmi demokrácia alapelveit, a meggyőzést felváltották a frázisok, a kinyilatkoztatások, a vitát rendbontásnak nyilvánították, az eltérő véleményt elfojtották. Mindez a maga logikája szerint oda vezetett, hogy mind több jó szándékú, segíteni kész embert vetettek alá presszionak, általánossá vált a gyanakvás, ami szétrombolta a korábban megszerzett bizalmat a rendszerben, a szocializmus ügyében. 1956 novemberében megfogadtuk, hogy soha többé nem térünk vissza erre az útra. A megújhodott szocializmust a bizalomra alapoztuk. Ennek köszönhetjük eredményeinket, és ehhez maradunk hívek a jövőben is. De ma és abban a nehéz időszakban, amelynek elébe nézünk, a bizalom fenntartása és még inkább fejlesztése nem magától végbemenő

folyamat. A demokrácia nem merülhet ki a bizalomról szóló fogadkozásokban.

Pártunk az 1956-os ellenforradalom leverését követő konszolidáció nyomán — okulva a személyi kultusz időszakának tanulságaiból — a hatalom „önkorlátozó" gyakorlatát érvényesítette: a döntések meghozatala során tudatosan épít a nép kontrolljára, s következetesen arra törekszik, hogy az állampolgárokkal ellenőriztesse magát, illetve döntéseit. Ezt a szemléletet kell minden szinten — a területi szerveknél, a vállalatoknál, intézményeknél is, minden fórumon — általánossá tennünk.

Jogosnak ismerjük el a döntéshez szükséges ismeretek, az informálás igényét. Ezzel párhuzamosan átlátható és számonkérhető biztosítékokat kell teremtenünk a döntések megvalósítására, a formalizmus, a látszatok, üresjáratok kiiktatására. E tekintetben nemritkán a döntéshozók mai gyakorlata szorul továbbfejlesztésre.

Ma még magas szintű értelmiségi testületeink, tudományos vagy egyetemi fórumaink sem mindig jeleskednek a demokrácia gyakorlatában; a szavazás titkossága nemegyszer nyíltan nem vállalt klikkérdekek érvényesülésének kedvez. Területi szerveink is olykor sajátos értékrendet érvényesítenek, melyben keveredik a vélt és valódi érdek, visszájára fordul a helyi és az országos érdek sorrendje.

Ezért amikor új demokratikus intézmények szükségességének, újabb fórumok létesítésének igényéről hallunk, nem feledkezhetünk meg arról, hogy most elsősorban a meglevő fórumok működésében, légkörében, stílusának nyíltságában van szükség megújulásra. Ezeknek kell olyan fórumoknak lenniük, ahol a konfliktusokat, a problémákat élesen, világosan lehet kimondani, megfogalmazni, ahol a lehetséges megoldások különféle variánsait terjeszthetik elő, ahol a szocialista demokrácia szellemében türelmesen, nyitottan fogadják a véleményeket, és — ahogy erre már példák is mutatnak — ahol olyan álláspontra és olyan döntésre lehet jutni, amelyet a kollektíva magáénak érez, s végrehajtásában is aktívan részt vesz.

A szocialista demokrácia nem automatikusan érvényesülő, nem elrendelhető társadalmi mechanizmus. Nem is egyszerűen tudás, képzettség függvénye. Nem is szelep, síp, amelyen át a

felgyülemlett indulatok gőzét kieresztik: nálunk a gőznek a kereket kell hajtania. Annak sem látjuk értelmét, hogy demokratizmus címén fórumról fórumra és testületről testületre hurcoljanak döntést követelő kérdéseket. A demokratikus ügyintézésnek is van, kell legyen ökonómiája, ésszerű rendje. De a legfontosabb, hogy olyan döntések szülessenek, amelyek az érdekek, a nézetek lehetséges egyeztetése révén a legjobban megfelelnek a közösség érdekeinek, amelyek meg is valósulnak, s amennyire ez lehetséges, figyelembe veszik a kisebbség véleményét is.

Rengeteg panaszt hallani, jogos panaszt: miért nem jobb a vezetés, a szervezés, miért nem tárják fel jobban a társadalom, a gazdaság tartalékait, miért nem biztosítják a jó munkának járó becsületet, miért nem leplezik le hamarabb a visszaéléseket, miért nem terelik határozottabban az érdekeltséget helyes irányba és így tovább. Hosszan lehetne sorolni a hasonló teendőket, amelyek megoldására a szocialista demokrácia gyakorlása egyike a leghatékonyabb eszközöknek. Itt is, mint másutt, létkérdés passzivitásunk leküzdése, a problémák nyílt, felelős feltárása, az előrelépés bátor vállalása, az ügy oldalán állók aktivitásának fokozása.

A demokratizmus mércéje a dolgozók tömegeinek, a párttagoknak és pártonkívülieknek — a párt- és tömegszervezetekben, a parlamentben és a tanácsokban, a munkahelyi demokrácia fórumain, a különféle szakmai és érdekvédelmi szervezetekben, a társadalom egész intézményrendszerében folyó — olyan széles körű eszmecseréje, amely a társadalomalakító cselekvésben való felelős részvételt erősíti.

Ennek megfelelően fejlesztjük a szocialista demokráciát, alakítjuk politikai mechanizmusainkat. Elutasítjuk azokat a törekvéseket, amelyek a politikai pluralizmusnak a klasszikus polgári társadalmakban kialakult, de már régóta válságba jutott eszméit, struktúráit, formáit akarják — mint üdvözítő megoldást — ránkerőszakolni. Sem a szocialista demokrácia szükséges továbbfejlesztését, sem a szocialista fejlődés valódi ellentmondásait nem lehet a polgári demokrácia modelljeivel megoldani.

Semmi kétség: a szocialista demokrácia fejlesztésének, elevenségének döntő feltétele, hogy a politikai rendszer mennyire veszi tudomásul, hogy a társadalomban különféle, egymástól

eltérő — adott esetben egymással ellentétes — érdekek és nézetek léteznek, hatnak, igyekeznek érvényt szerezni maguknak. A szocializmus politikai rendszerében a párt egyik legfontosabb küldetése, hogy a különböző érdekeket egyeztesse, hogy a munkásosztály, az egész nemzet céljainak elsődlegessége alapján, valamennyi dolgozó réteg érdekeit figyelembe véve alakítsa politikáját. Egyes fejtegetéseket elolvasva azonban szinte olyan benyomása támad az embernek, mintha elegendő volna, ha minden réteg, csoport lehetőséget kapna érdekei kifejezésére, s akkor magától megoldódna minden probléma.

Egyetértünk azzal az igénnyel, hogy a valóságos érdekek kifejezésének lehetőséget kell biztosítani, s azzal is, hogy az érdekképviseleti szerveknek általában önállóbban kellene tevékenykedniük. De az egyes érdekek megfogalmazása, kimondása csak döntő feltétele annak, hogy egybevessük a különféle érdekeket, figyelembe vegyük, hogy mi az adott helyen és helyzetben a jogos érdek és hogyan egyeztethető össze a társadalmi érdekkel. Más szóval nemcsak az érdekek „artikulálása", hanem az érdekegyeztetés is alapkérdés. Az érdekek kinyilvánítása, szembesítése így nyer értelmet, így segíti a fejlődést.

A célratörőbb, tudatosabb érdekképviselet és az érdekegyeztetési tevékenység lehetőségeit együttesen kell fejleszteni, máskülönben az érdekviszonyok oly szükséges képviselete csak az érdekellentétek szükségtelen kiéleződéséhez vezet, és ez aligha válna javára a jogos érdekek érvényesülésének. Legalábbis alapjában megvannak a szükséges fórumok és intézmények. A fő feladat működésük színvonalát javítani, és többet tenni a konfliktusok és a megoldások nyilvánosságáért.

Konjunkturális időkben, a gazdasági fellendülés körülményei között sem közömbösek az emberek érdekeik dolgában, hát még akkor, amikor kevesebbet oszthatunk el. Az érdekviszonyok feltárásában rejlő nagy előnyök akkor valósulnak meg, ha az érdekek minősítésében szocialista szemlélet érvényesül, ha az erre hivatott testületek és intézmények — vagy például a munkahelyi közösségek — nem engednek az opportunizmus csábításának, a tisztátalan befolyásoknak, a rosszízű átlagolásnak, ha türelmesek a vitában és határozottak a döntésben.

Elején vagyunk annak az útnak, amely a szocialista demokrácia kiteljesedett formájához vezet. Nem kétséges azonban, hogy az emberi történelem nem mutatott fel a mi társadalmi rendszerünknél gazdagabb lehetőséget az embert szolgáló demokrácia kiteljesítésére.

Kedves Elvtársak!

Pártunk ideológiai munkájában már hosszú ideje abból indul ki, hogy szellemi-ideológiai életünkben a marxizmus—leninizmusnak nincs monopóliuma, hanem hegemón szerepet játszik. Ez nem azt jelenti, hogy alább adtuk, hanem azt, hogy szellemi életünket is reálisan nézzük, ítéljük meg.

Azaz: társadalmunk ideológiailag nem egységes, nálunk a marxista ideológia meghatározó szerepe mellett ideológiai sokszínűség létezik. Közvetlen célunk ma is a marxizmus vezető szerepének erősítése, fejlesztése lehet.

Újabban azonban olyan törekvésekkel találkozni, amelyek képviselői legszívesebben megszüntetnék a marxizmus hegemóniáját. Közülük a mérsékeltebbek kiegyeznének azzal, hogy a marxizmus legyen egy a többi eszmerendszer között, egyes szélsőségesek azonban egyenesen marxizmus nélküli pluralizmusra gondolnak.

Szükségtelen itt most hosszú polémiába bonyolódni ezekkel az elképzelésekkel, de ideológiai életünk mindennapjaiban meg kell küzdenünk velük, s erre jó esélyeink vannak. Hiszen hogyan lehetne elképzelni szocialista társadalmat a szocializmus törekvéseinek megfelelő, vezető ideológia nélkül?

A marxizmus a munkásosztály ideológiája, tudományos világnézet, alapigazságai érvényesek a jelenkor történelmére — egyetemes érvénnyel bírnak, s így megszabják a haladásért folytatott cselekvés fő útvonalát.

Ma is a munka—tőke ellentét tengelye körül forog a világtörténelem, s a munka oldalán áll a humánum, a jövő. A valóságtól, az igazságtól fordul el az, aki a marxizmust próbálná félretolni.

Tudjuk mi is, hogy a marxista ideológia ma is egy sor megválaszolatlan vagy nem elég pontosan megválaszolt kérdéssel küszködik; vannak elmaradásaink, amelyeket pótolni kell. Ezt nem vitatja senki. A szocialista fejlődés magasabb szintje önmagában is megköveteli, de a mai nemzetközi helyzet is, hogy teoretikusan is megfeleljünk az új feladatoknak és az új igényeknek. Ez sem változtat azonban azon, hogy olyan társadalmi viszonyok között élünk és dolgozunk, amelyeket a marxizmus—leninizmus tanításait követve teremtettünk.

A marxizmus helyét társadalmunk felépítményében nem valamiféle ideológiai hivatal ambíciója, nem is megszállott teoretikusok akarnoksága jelölte ki, hanem az, hogy ez a társadalom ennek az ideológiának a jegyében született és működik. Aki ettől akarná megfosztani, annak előbb szét kellene rombolnia létének alapjait.

A marxizmus alkotó alkalmazásának, fejlesztésének követelményeit sem hajthatjuk túl, egészen addig, hogy a marxizmust — amíg minden új kérdésre nem tud választ adni — nem lehet se védeni, se terjeszteni, mintegy fel kell függeszteni. Ez abszurd következtetés: a marxizmus olyan fajta relativizálásához vezet, ahol értelmüket vesztik az olyan szavak, mint alkotó alkalmazás, fejlesztés.

Hogyan lehetne alkalmazni, fejleszteni az elméletet, ha nem volnának érvényes, védendő és terjesztendő tanításai, ha minden bizonytalanná és kétségessé vált volna? Annál képtelenebb ez a felfogás, mert korunk legnagyobb hatású, a mai világ átalakulásában döntő szerepet játszó ideológiájáról van szó, annak ellenére, hogy egy sor vonatkozásban valóban van pótolni valója.

A marxizmusnak ilyenféle „továbbfejlesztési" igénye nem megújításának útja. Ezt az utat sokféle ember követi: némelyeknél a passzivitás, másoknál az ideológiai semlegesség mentegetésének módszere, megint mások (néha ugyanazok) szellemi kényelmük kimagyarázására használják; s vannak, akiknél szándékkal-szándéktalanul, tudva-nem tudva a marxizmus egészének megkérdőjelezésére szolgál.

Mi abból indulunk ki, hogy nincs, nem lehet és nem is lesz soha „perfekt", befejezett, tökéletes marxizmus. Aki arra vár,

hogy a marxizmus minden kérdést véglegesen megoldjon, az nem értette meg, hogy mi a marxizmus, az maga sem szabadult meg a dogmatikus gondolkodástól, akármennyit beszél is korszerűsítésről, progresszivitásról.

Nyilvánvaló, hogy a társadalom előrehaladásával fejlődnie kell az ideológiának is, sőt a fejlődésnek egyik feltétele, hogy az ideológia élen járjon az új utak keresésében. Így lehet a leginkább kikerülni a buktatókat, az ösztönös vagy pragmatikus lépésekkel járó veszélyeket. Az utóbbi két és fél évtizedben a mi utunkat az jellemezte és tette biztonságossá, hogy — a szocialista gyakorlatban kialakult jó ösztön mellett, amely nem lebecsülendő adottság — pártunk a marxizmus—leninizmus tanításait alkalmazta. Nem véletlenül írtuk ki minden pártkongresszusunk fő falára, hogy „Tovább a lenini úton".

Az ideológiai munka az ebből adódó követelmények mögött maradt el. Azt se végeztük el, amire pedig minden okunk és lehetőségünk megvolna és amiben mi vagyunk az illetékesek: adósak vagyunk az elmúlt 38 esztendő, benne az MSZMP negyedszázados gazdag tapasztalatainak alapos és sokoldalú ideológiai feldolgozásával. Pedig ennek ma és a jövőben is óriási hasznát látnánk.

Felmerülhet a kérdés: a jelen megpróbáltató viszonyai közepette, amikor néha valósággal ellepnek bennünket a napi gondok, felelősséggel vállalhatjuk-e, hogy behozzuk az elmaradást. A kérdés rosszul van föltéve. Az ellenkezőjét kell kérdezni: megengedhetjük-e magunknak ilyen bonyolult, ilyen összetett, ilyen nehezen megfejthető kérdések özönében, hogy a szűkös napi alkalmazkodásokkal beérjük, hogy ne tegyük tudatosabbá egész tevékenységünket, ne legyünk előrelátóbbak? Azt hiszem, erre egyértelmű nemmel kell válaszolni.

Annál is inkább, mert tapasztaljuk, hogy a valóság változásai és az ideológia fejlődése közötti hézagokban burjánzik az eszmei zűrzavar. Az utóbbi időben azonban ilyen jelenségekkel is mind sűrűbben találkozunk, s ezekkel szemben nem kellő erélyel vesszük fel a harcot.

Kedves Elvtársak!

Lesznek akik a marxizmus hegemóniájának védelmét és erősítését sürgető követelményt úgy fogják értelmezni-magyarázni, hogy valamiféle adminisztratív rendszabályokkal akarunk „ideológiai rendet" csinálni. Azt hiszem, az elmúlt 25 esztendő épp elegendő bizonyosságot szolgáltatott arra, hogy tudatában vagyunk: az ideológia területén tartós és valóban ideológiai eredményt elérni csak a vitában, eszmecserékben, ideológiai eszközökkel, meggyőzéssel lehet.

A jelen feladatait is így értelmezzük: nem több adminisztratív közbelépést akarunk, hanem a marxisták hatékonyabb, gyorsabb, szélesebb körű fellépését. A mai ideológiai gyakorlatban tapasztalható passzivitás következtében könnyen eltorzulhatnak egyes területeken a viszonyok. Ha nem állítjuk szembe igazunkat a hibás vagy rosszhiszemű nézetekkel jelentkezésük idején, akkor a következő stációnál a hibás, téves nézet átcsaphat rosszhiszemű tagadásba, a rosszhiszemű fellépések pedig nekibátorodhatnak, messzebb mennek, megindulhat egy eszkalációs folyamat, amely végül is olyan szélsőségekhez vezet, amelyek népünk, államunk, rendszerünk alapvető érdekeit, értékeit sérthetik.

A nagyobb ideológiai aktivitásra egész politikánk védelmében is szükség van. Sokkal többet áldoztunk e politika kivívásáért, semhogy veszni hagyhatnánk eredményeit — akár jobbról, akár „bal"-ról támadják.

Változatlanul kitartunk szövetségi politikánk mellett, amellett, hogy — világnézetétől függetlenül — mindenkivel együtt akarunk működni, aki nem áll szemben a szocialista rendszerrel, elismeri annak alkotmányos rendjét, a munkájával közreműködik a szocialista társadalom építésében, még ha a kérdések egész sorában más véleményt vall is.

Ezt tanúsítja az a normális és korrekt viszony, amelyet az egyházakkal és a hivőkkel kialakítottunk; ezt bizonyítja az a kapcsolat, amelyet a haladó, de nem marxista szellemű hazafias tradíción vagy a polgári demokrácia értékein nevelkedett emberekkel, csoportokkal kialakítottunk és ápolunk; ezt tükrözi

együttműködésünk azokkal a hivatásuknak elkötelezett szakemberekkel, akiknek az apolitikusságával van vitánk.

A legkevésbé sem áll szándékunkban erőltetett ideológiai kampányokkal túlterhelni a szövetségi politikának ezt az igazi, valóságos terrénumát. De merő tévedés azt hinni, hogy a szélsőséges, marginális csoportokhoz való viszonyunk a szövetségi politika kérdései közé tartozik.

Örömmel üdvözlünk mindenkit, aki eloldja magát az ellenzéki csoportoktól. Mint korábban is, most is készek vagyunk tiszta lapot nyitni bárki számára, aki részese akar lenni a nemzeti közmegegyezésnek, aki konstruktív módon keres megoldást a bennünket is foglalkoztató társadalmi problémákra, akkor is, ha más módon közelíti meg ezeket a válaszokat, mint mi. Nem a „másképp gondolkodással" és „másképp gondolkodókkal" van vitánk, hisz az itt jelenlévők is sok mindenről — reformról, demokráciáról, még a marxizmusról is — másképp gondolkodnak, mint ugyancsak a teremben ülő kollégáik, elvtársaik vagy vitapartnereik. Nem is uniformizálni akarjuk a véleményeket vagy a szellemi életet. Szükségünk van a vitákra, s minden kritikából hasznosítani akarjuk, amit lehet, még az ellenzéki vagy a szocializmussal, a szocializmus magyarországi gyakorlatával szemben elfogult kritikákból is, mert ahhoz, hogy meg tudjuk válaszolni az előttünk tornyosuló kérdéseket, egyetlen reális problémát sem engedhetünk át a velünk szemben álló erőknek.

Arra azonban ne számítson senki, hogy szövetségesként kezeljük azokat, akik helyzetünk rosszabbodására számítva vívmányaink kikezdésére törekednek, törvényeinket semmibe veszik.

Tévedés volna kiterjeszteni a szövetségi politika fogalmait és normáit azokra, akik — akár tudják, akár nem — összejátszanak a szocializmus ellenségeivel. Rossz szolgálatot tesz a szövetségi politikánknak, aki az ismert jelszót: „aki nincs ellenünk, az velünk van", oda torzítaná, hogy „aki ellenünk van, az is velünk van". Szocialista vívmányainkat mindenkivel szemben, minden eszközzel megvédjük.

Az az ideológiai magatartás, amelyet szövetségeseink iránt tanúsítunk, a közös ügy szolgálatán, a kölcsönös bizalmon alapul, és eszerint is kívánjuk folytatni. A jelen viszonyai között még

erőteljesebben, még szélesebb sávon akarjuk élénkíteni és elmélyíteni az eszmecserét, amelyet most sem egyirányúnak képzelünk. Mint eddig, ezután is nyereségünk származhat a vitából; gondolati ösztönzéseket, másfajta megközelítéseket, új kérdésfeltevéseket meríthetünk belőle.

Nagy előnye lehet a szellemi érintkezésnek, hogy megmutatja, hol vannak érveink gyengéi, ismereteink hiányai. A marxizmus nyitottsága, gazdagodása nem utolsósorban attól függ, mennyire szembesül más eszmerendszerekkel. Képessége arra, hogy a mai világban jelentkező eszmeáramlatokra válaszoljon, nagymértékben azon múlik, hogy dialógust folytasson mindazokkal, akik erre nyitottak. Ez áll a hazai szellemi életre, de természetesen vonatkozik a világ szellemi mozgalmaira is.

A marxizmus és az ennek alapján tevékenykedő politikai párt vezető szerepe, életereje és vitalitása, megújulási képessége azon is múlik, hogy bárki ismeri is fel az új problémákat, bárki válaszolja is meg elsőként az új kérdéseket, képes-e a párt integrálni az új kérdésfeltevéseket, az új válaszokat. És azon, hogy az esetleg mások által megfogalmazott kérdésekre képes-e történelmileg és elméletileg helyes, hiteles és meggyőző válaszokat adni.

Ez azt is jelenti, hogy más ideológiai áramlatokhoz tartozóktól, szövetségeseinktől nem vitathatjuk el sem az új problémák iránti fogékonyságot, sem azt, hogy egyik-másik kérdésre nálunk előbb reagáljanak. Azt sem tagadjuk, hogy esetenként a marxistáknál előbb — néha velük polemizálva — mások adtak helyes válaszokat. Kádár János írja egy helyen, hogy Veres Péternek hosszú élete során három kérdésben volt vitája a kommunistákkal; ebből kettőben a párt képviselőit, egyben Veres Pétert igazolta az idő.

Igen pozitív friss példákat lehetne idézni az efféle közös gondolkodásra például a magyar tudományos életből, ahol erősen ideológikus tudományágakban sem csak a marxisták tevékenykednek, s rendkívül értékes meglátásokkal járulnak hozzá mindnyájunk szemléletének korszerűbbé válásához. Alapkövetelménynek tekintjük, hogy ezek a folyamatok folytatódjanak, mint ahogy feltételünknek tartjuk, hogy szövetségeseink bírálják munkánkat és ellenőrizzék tevékenységünket. Nem az a mércéje tehát e viszonynak, hogy mindent elfogadjanak vagy hogy mi

mindent elfogadjunk, hogy ne vitatkozzunk a miénktől eltérő nézetekkel. De ezt nem is várják el azok, akik szívükön viselik az ország gondjait, akiket valóban mélyen izgatnak a kor problémái. Nemegyszer ők azok, akik szemünkre vetik, ha passzivitást tapasztalnak részünkről.

A marxizmus—leninizmus hegemóniájának a kérdése ezért minden korábbinál nagyobb mértékben függ elméleti munkánk, a tudomány, benne a társadalomtudomány színvonalától, a marxisták problémaérzékenységétől és felkészültségétől, vitakészségétől. Új kérdéseket föltenni és megválaszolni kényes és bonyolult feladat, marxisták között is vitát igényel. Valljuk továbbra is, hogy végső soron, a jelenségek összefüggéseinek minden oldalú tisztázása révén nem juthatunk egymással szemben álló, egymásnak ellentmondó megoldásokra. Ilyen értelemben tehát nem lehet többféle marxizmus. Viták és különböző álláspontok azonban lehetségesek, sőt szükségesek, s a kérdések bonyolultsága és a megközelítési lehetőségek sokfélesége igényli a viták során történő tisztázást, az álláspontok ütköztetését.

Az általános hatalmi-politikai helyzet, illetve annak stabilitása nem teremti meg automatikusan a marxizmus hegemóniáját a kulturális-ideológiai szférában. Ezt a hegemóniát ki kell vívni és napról napra meg kell erősíteni.

Hibás az a feltételezés, hogy ha akarjuk, engedjük a marxizmustól eltérő irányzatoknak a jelenlétét, ha nem akarjuk, egyszerűen nem engedjük, s „elzárjuk a csapot". Ennél sokkal bonyolultabb a helyzet: ezeknek az eszmei áramlatoknak, jelenlétüknek objektív okai is lehetnek.

Nem úgy kell tehát tudomásul vennünk a különböző nézetek egyidejű jelenlétét, mintha ezzel gesztust vagy szívességet tennénk, hanem úgy, hogy az adott társadalmi-történelmi szituációban a mi eszméink legyenek a meghatározóak. Ne engedjük viszont, hogy közös társadalmi céljainkon kívül állók kényszerítsék a marxistákra a saját elképzeléseiket, saját kérdésfeltevéseiket.

Kedves Elvtársak!

A marxizmus hegemóniájáért vívott harcunk nemcsak az ideológia magas elméleti régióiban folyik, s nem is csak ott dől el. A küzdelemnek bizonyos értelemben végső terepe egy új erkölcsi értékrend kialakulása-elfogadása, a szocializmust építő társadalom új normáinak a szokásokban és a mindennapok viselkedési mintáiban történő meggyökereztetése.

A szocializmus — ebben a tekintetben — számos vonatkozásban hátrányban van az őt megelőző társadalmakkal szemben. Az emberi viselkedésben, reflexekben ugyanis óriási tehetetlenségi erő van. Évszázadokon át nemzedékek örökítették egymásra szokásaikat, értékrendjüket. Az osztálytársadalmakban számtalan olyan reflex ivódott be az emberekbe, amellyel a szocializmus körülményei között már nem lehet vagy nem volna szabad élni. Ilyen az erőszak, az elnyomás, a kapzsiság és a harácsolásig elmenő önzés, a mások megalázása, lenézése, az idegenek gyűlölete és így tovább. De ezek közé tartozik a szolgai megalázkodás, a mindenbe belenyugvás, a hatalmon lévő ember gőgje és elbizakodottsága is.

A szocializmus értékrendje mindezeknek ellentmond. E magatartásmódok és tulajdonságok elleni harccal elvileg mindenki egyetért, amíg saját magát nem kell megváltoztatnia: amikor arra kerül a sor, hogy saját magában nyomja el ezeket a reflexeket, kényelmetlenül kezdi érezni magát és ezért gyakran a szocializmust okolja.

A valóságban persze a szocializmus értékrendje és a szocialista viszonyok maguk sem valósulnak meg tisztán. Abban az értelemben is átmeneti társadalomban élünk, hogy jó néhány területen fennmaradnak, továbbélnek olyan viszonyok is, amelyek a gyakorlat síkján továbbra is a régi reflexeket erősítik.

Igaz, az emberiségnek vannak nem kevésbé régi, az együttműködés, a kölcsönös alkalmazkodás és az egyéni tisztesség irányába mutató értékei és szokásai is. Ilyenek az igazságosság, a becsület, a segítőkészség, a barátság, a családszeretet, a patriotizmus, az emberi büszkeség és méltóságtudat, a másik iránti megértés, a figyelmesség, a tisztelet, de ezek közé sorolható a mű-

veltség és széles látókör iránti igény, az egészség és higiénia, a rend szeretete és mindenekelőtt a munka tisztelete.

Amennyiben a szocialista politika, a társadalomszervezés és a nevelés ezekre a reflexekre támaszkodik, beépíti ezek támogatását ideológiai, gazdasági, állami, társadalmi és kulturális rendszerébe, a lakosság túlnyomó többségét kitevő, tisztességes emberek körében nagymértékben elősegítheti saját, mindennapi „legitimációját" is.

Az új társadalmi normák és a mindennapok szocialista erkölcsiségének erősítésében emellett jobban kell támaszkodnunk azokra a régebbi értékekre is, amelyeket a munkásmozgalom vállalt, formált és örökített tovább. Olyan értékekre, mint a közösségek aktív alakításában, gazdagításában való részvétel; az alkotó munka becsülete; a kollektíva iránti felelősség és a közösség „oltalma" az egyén számára; az emberek közötti társadalmi eredetű egyenlőtlenségek minden fajtájának felszámolása; a szolidaritás.

Ezek az értékek mély gyökereket eresztettek közgondolkodásunkba és óriási táboruk van a dolgozó emberek körében — gyakran magunk sem hisszük, mekkora. A szocializmus eddigi története nagy tömegek számára tette reális értékké a szabadabb, demokratikusabb, kulturáltabb életet, a társadalom, a gazdaság modernizálását és humanizálását.

Az elmúlt negyedszázadban azonban nemcsak a gazdasági-politikai-kulturális megújulásnak lehettünk tanúi: zajlik egy „etikai nyitás", az értékeknek egyfajta regenerálódása és egyben megszilárdulása is.

Tudatában kell lennünk annak is, hogy a mindennapi élet sajátosan szocialista jellegét nem lehet egy csapásra megteremteni. A felbomló régi értékrendszerek helyén csak lassan, a szocializmus kiküzdésének folyamatában alakul ki és egységesül az új, minden régi értéket is magába építő értékrend. Sokszor az alapértékeknek is egyfajta kettőssége tapasztalható: a „pénz beszél" morálja és például embert próbáló, nehéz helyzetekben tapasztalt hősies helytállás gyakran egyazon emberben érvényesül.

Az eddigieknél jobban kell számolnunk az erkölcsi értékek kialakítása, propagálása, meggyökereztetése során az értékek vi-

lágának bonyolultságával és sokszor ellentmondásosságával is. Az igazságot például, amelyre mindannyian vágyunk, gyakran nagyon is nehéz elviselni. Vagy: a biztonság, amely méltóságot ad, ha érdemhez, teljesítményhez kötődik, rombol és ellustít, ha munka nélkül is garantálja a megszokott életvitelt.

A szocialista erkölcs értékrendszeréről ma azért is beszélünk többet, mert társadalmunkban hagyományosan erős az erkölcsi normák iránti igény. Azonban az etikai dogmatizmus egyetlen válfaja sem oldhatja meg problémáinkat. Elutasítjuk a moralizálásból fakadó vagy moralizálásba fulladó etikai dogmatizmust, de az elvont moralizálást bírálva nem adjuk fel, sőt fokozzuk társadalmunk és közgondolkodásunk morális igényességét.

A szocializmus közösségi erkölcsétől idegen az értékek semmibevétele. Így például a puszta vallástalanság önmagában nem érték. Könnyebb a hivő emberrel a szocializmus közös, humánumot szolgáló feladataira tisztességes evilági szövetséget kötni, mint a semmire sem törekvő közönyössel, a mindenféle erkölcsi mértéket tagadóval.

A morális igényességet mindenekelőtt a közmorál területén kell egyértelműbben megkövetelnünk, mert csak ez lehet az alapja a magánélet, a mindennapok szocialista értékrendszerének is. Közéleti értékrendünk hitelessége mindennél jobban függ a szavak és tettek egységétől, a vezetők és a kommunisták morális példamutatásától.

Meg kell őriznünk — a nehezedő körülmények között is — az egymás iránti figyelmet, fejlesztenünk kell társadalmunk humánus jellegét. A szocializmus vonzereje nemcsak azon múlik, hogy képesek vagyunk-e mindig a legnagyobb távlatok jegyében dinamikusan cselekedni, hanem azon is, hogy mindenütt, minden helyzetben megtesszük-e az emberért azt, amit lehet, s ami az adott helyzetben morálisan is elengedhetetlen.

Társadalmunk a munka társadalma, amelyben tekintélyt csak a teremtő munka, az alkotásra való törekvés, a magatartás tisztessége, a közösség szolgálata alapozhat meg. Abban, hogy ennek az alapvető értéknek az erózióját, bomlasztását ne engedjük, azoknak vagyunk szövetségesei, akik becsülik és igénylik a fegyelmezett, értelmes, produktív munkát, maguk is képességeik szerint dolgoznak, de egyúttal megkövetelik a dolgozó

embert megillető figyelmességet, nyíltságot, jogszerűséget, és élesen elítélik a gépies, embertelen magatartást, az előnyhajhászást, a hatalommal való visszaélést, a hipokrízist.

A szocializmus — közösségi társadalom. Erkölcse megköveteli, hogy mindenütt, naponta minősítsük és elválasszuk a jót és a rosszat. Meg kell adni a tiszteletet egymásnak azzal, hogy az emberi cselekedetek ne maradjanak megítélés nélkül. Enélkül nincs társadalmilag hatékonyan működő értékrend; közöny, sőt cinizmus árasztaná el társadalmunkat.

Ideológiánkban és propagandánkban a mainál nagyobb súlyt kell adnunk az erkölcsnek, jobban ki kell dolgoznunk és hatékonyabban kell elfogadtatnunk a szocialista erkölcsiség alapelveit. Politikánkban — gazdaságpolitikánkban is — a valóságos érdekek érvényesítése mellett — annak alapján, mert hiszen enélkül üres moralizálás az erkölcs — biztosítani kell az értékek érvényesülését is.

Kedves Elvtársak!

A szocializmus jövője nagymértékben függ attól, hogyan, milyen úton jutnak el a felnövekvő nemzedékek a szocializmushoz; mennyire zökkenőmentesen tudnak beilleszkedni a szocialista társadalom építésébe, hogyan tudnak azonosulni a szocializmus céljaival, értékeivel, ideológiájával.

A fiatalok jelentős része — szerencsére — egészen más feltételek között élhet és él, mint az előttük járó nemzedékek. Ez természetszerűen változásokat hoz választott értékeik és eszményeik, életstílusuk, életmódjuk tekintetében is. Az ifjú nemzedékek mindinkább a nemzetközi hatások, tapasztalatok, eszmék és perspektívák konkurrenciájának keretei között nevelkednek; különböző ideológiák, értékek, magatartási és cselekvési minták kínálkoznak számukra követésre.

A fiatalok — ahogy mondani szokták — „beleszületnek" a szocialista viszonyokba, de semmiféle mechanizmus nem biztosítja automatikusan, hogy elkötelezettjei legyenek a fennálló viszonyoknak, azonosuljanak a szocialista távlatokkal. A korábbinál nehezebb körülmények között kell őket megnyerni céljaink-

nak. Alig van nagyobb és sürgetőbb feladat, mint az ezzel összefüggő kérdések átgondolása, az ifjúság körében folytatott politika és nevelés stratégiájának meghatározása.

Ideológiai és nevelő munkánkban gyakran figyelmen kívül hagyjuk, hogy a marxizmusnak, a szocialista társadalmi rendnek még a számunkra legnyilvánvalóbban bizonyított igazságai sem adhatók át minden további nélkül az új nemzedéknek. Ezeket minden nemzedéknek újra és újra ki kell küzdenie a maga számára.

Minden nemzedék sajátosan, a maga útján jut el a szocializmushoz. Lenin erre még 1916-ban figyelmeztetett, a proletárforradalom küszöbén, kiélezett történelmi periódusban. A szocializmust építő társadalom viszonyai között megállapítása mit sem vesztett érvényéből.

Ennek a sajátos útnak ki nem iktatható mozzanata az eszme és a valóság szembesítése, az eddigi értékek újragondolása, akár megkérdőjelezése, az ellentmondások személyes átélése, a múlt újrafeldolgozása. El kell ismernünk az ifjúság jogát a bírálatra, hiszen a szocializmus ügyével való azonosulás, az előrehaladás nem képzelhető el kritikai magatartás nélkül. El kell tudnunk viselni, hogy a fiatalok esetenként szokatlan módon reagálnak a meghirdetett társadalmi célok, értékek és a valóság ellentmondásaira.

Kételyeik és útkeresésük összefügg az ifjúság öntevékenységének bizonyos korlátaival, azoknak az intézményes formáknak a fejletlenségével, amelyek bővebb teret adnának a pozitív társadalmi aktivitásra. E feltételek kialakítása szervesen egybekapcsolódik a szocialista demokrácia továbbfejlesztésével.

A megváltozott körülmények radikális szakítást sürgetnek azzal a ma is jellemző kényelmes felfogással és gyakorlattal, amely az ifjúság nevelésének feladatát a nevelő szándékú hatások egyszerű ismétlésére szűkíti le. Sokan még ma is úgy gondolják, hogy ha az ifjúság az iskolában marxista ismereteket tanul, ha verbálisan elsajátítja a szocialista értékeket és normákat, ha részt vesz az ünnepségeken és az ifjúsági szövetség különböző rendezvényein, a kívánt eredmény nem maradhat el. Nevelő munkánk fogyatékosságai mögött voltaképpen ez a szemlélet húzódik meg.

Ezzel függ össze, hogy a marxizmus eszméi sokszor puszta ismeretanyag megtanulására degradálódnak, hogy az ifjúság számára szervezett mozgalmi akciók gyakorta nem vetnek számot az ifjúság hajlandóságaival és törekvéseivel, hogy a körükben folyó ideológiai munkából fájdalmasan hiányzik az elmélet és a gyakorlat, az eszme és a valóság ütköztetése és a tényleges ellentmondások okainak feltárása.

Gyakorta tapasztaljuk, hogy az ifjúság nevelésével foglalkozó intézmények elzárkóznak a fiatalok által felvetett kényes kérdések elől és esetenként olyan légkört teremtenek, amelyben az ifjúságot foglalkoztató társadalmi, világnézeti, ideológiai kérdések őszintén ki sem mondhatók. Az ilyen magatartás és nevelői szemlélet ellen határozottan fel kell lépnünk.

Ez az egyik fő forrása a csalódásnak, amely abból ered, hogy a mi állítólagos eszméinket — vagyis egy jogtalanul nekünk tulajdonított sematikus szemléletet — szembesítik tapasztalataikkal. Ha a cégtáblára — jogosulatlanul — a „megváltó szocializmust" festik föl, és az üzletben nem azt találják — nem csoda, hogy a panaszkönyvet kérik. Vagy, ami talán még rosszabb, kialakul egy „TV-attitűd", amelyben ifjú emberek hátradőlve, kényelmesen nézik, hogy mások mit is tudnak mutatni . . .

Az ifjúság a jövőre orientált, megnyerni is csak a jövőre irányuló, megalapozott programokkal lehet. A megalapozott jövőkép hozzájárulhat a mai ellentmondások elviseléséhez, megóvhatja a fiatalokat a perspektívahiány nyomasztó érzésétől. A társadalmi azonosulás megkönnyítésének és az értékválasztási zavarok csökkentésének aligha lehet hatékonyabb eszköze, mint a reális perspektívát vázoló, igaz helyzetismeretre alapozott társadalmi program s a kidolgozásában és megvalósításában való önálló-aktív részvétel.

A szocializmussal való azonosulásnak, egy végigküzdhető program felvállalásának meghatározóan fontos feltétele a jelenhez vezető út mély és hiteles feldolgozása; annak a tudata, hogy honnan hová jutottunk. Sokszor úgy teszünk, mintha a történelem véget érne ott, ahol a szocializmus építése elkezdődik. Elvárnánk, hogy a fiatalok úgy azonosuljanak a szocializmus jelenével, hogy nem ismerik és nem dolgozták fel a szocializmus múltját, történelmi útját, sikereit és belső drámáit a maguk

számára. Holott az ország lakosságának megközelítőleg a fele 1950 után született, a párt tagjainak több mint háromnegyede 1956 után lépett be a pártba. E nemzedékek társadalmi-történelmi tapasztalatai alapvetően eltérnek azokétól a generációkétól, akik éltek a Horthy-rendszerben, átélték a második világháború borzalmait, az újjáépítést, a népi demokrácia létrejöttét, az ötvenes éveket, az ellenforradalom nagy nemzeti kataklizmáját és az azt követő megújulást.

Már pusztán történelmi okok miatt is nem jelentéktelen cselekvési és érzelmi árkok húzódnak az 1945 előtt és a felszabadulás után született nemzedékek között. Az 1956 utáni nyugodtabb, emelkedő évtizedekben felnőtté vált, „békeviselt" nemzedékeknek pedig — érthető okokból — a korábbi nemzedékekhez képest jóval kisebb a történelmi tapasztalatuk és veszélyérzetük. Ezeket a sajátosságokat nem veszi eléggé figyelembe nevelési és politikai gyakorlatunk, az agitáció és a propaganda.

Az ifjúság szocialista nevelésének, történelmi tudata formálásának ezért egyik legfontosabb feladata épp a felszabadulás utáni történelmünk mélyebb és hitelesebb feldolgozása az iskolában, a tömegkommunikációban és a propagandában. Ez a tudományos kutatásra is komoly feladatokat és felelősséget ró. E korszakok kutatása számára ugyanakkor az eddigieknél kedvezőbb feltételeket is kell teremtenünk.

Valamikor úgy gondoltuk, hogy a párt szövetségi politikája — egyszeri tett, s ez a szövetség kitart a kommunizmusig. Ma már tudjuk, hogy amíg nem érünk el az osztály nélküli társadalomig, s amíg lesz párt, addig lesz szövetségi politika is. S ezt is, mint minden mást az életben és a politikában, időről időre meg kell újítani.

A párt szövetségi politikája s az a nemzeti egyetértés, amely nyomán kialakult — s amely az elmúlt negyedszázad legnagyobb politikai vívmánya — dinamikus, változó-fejlődő tartalmú egység. Olyan szövetség, amelyet minden egyes újabb generációval újra és újra ki kell alakítani, újra meg kell kötni.

Ezen nem azt kell érteni, hogy a szövetség tartalma vagy célja lenne más. A cél, a tét változatlanul a szocialista társadalom felépítése; a szövetségbe tartozás feltétele és módja pedig a cse-

lekvő részvétel a társadalomépítő munkában a társadalmi tevékenység bármely színterén.

De nem is úgy kell érteni az új generációkkal megkötendő szövetséget, mintha azt csak az idősebb generációknak kellene megkötniük a fiatalokkal. Minden új generáció legjobbjainak progresszív, a szocializmust aktívan vállaló részének meg kell kötnie a maga szövetségét saját nemzedéke egészével. Reméljük, soha többet nem lesz „első nemzedék".

A nemzedékváltás folyamata már régen megindult, s nekünk elsősorban arra kell figyelnünk, hogy folyamatosan, zökkenőmentesen folytatódjék. Ennek érdekében különös gondot kell fordítanunk a fiatal generációkhoz tartozók között végzett pártépítő munkára, arra, hogy e generációk legjobbjait megnyerjük a marxizmus számára. Mert nem nekünk, nekik kell megkötniük ma is és holnap még inkább a szövetséget azokkal a generációs társaikkal, akik lassabban, kitérőkkel jutnak el a szocializmus értékeinek, ideológiájának cselekvő vállalásáig, nekik kell arra törekedniük, hogy ne legyenek-nagyon kevesen legyenek olyanok, akik nem követik őket ezen az úton.

Kedves Elvtársak!

Ha arról beszéltünk, hogy a világgazdasági és világpolitikai helyzet kihívásai ma új hangsúlyt adnak a szocialista és a kapitalista rendszerek jellegéről, demokratizmusáról és jövőjéről folyó vitának, akkor ebben a vitában fontos érv a nép és kultúra viszonya a szocializmusban.

Ha arról beszéltünk, hogy saját gazdasági-társadalmi fejlődésünknek, történelmi korlátaink leküzdésének és az állandó megújulásnak a programja a közösségi és egyéni alkotószellem mozgósítását követeli, ha növekvő szerepe van az emberi tényezőnek, akkor nagyobb a jelentősége az oktatásnak, a tudománynak, a korszerű és tág értelmű műveltségnek, a világban való jó eligazodáshoz nélkülözhetetlen marxista világnézetnek, az emberi magatartást, életvezetést alakító erkölcsnek és ízlésnek.

Ha arról beszéltünk, hogy nehezebb feltételek között sem adjuk föl, sőt még következetesebben járjuk a szocialista demokrá-

cia szélesítésének, a társadalmi igazságosság teljesebb érvényesítésének, a szocialista nemzeti egység elmélyítésének és erősítésének útját, akkor ebben a nehéz, de szép küzdelemben mással nem pótolható szerepe van az iskola, a közművelődés, a sajtó és tömegkommunikáció, a tudomány és a művészet intézményeinek, fórumainak, műhelyeinek.

Történelmi változás ment végbe társadalmunk műveltségében. Az ország lakosságának iskolázottsági szintje megfelel mind hazánk társadalmi-gazdasági fejlettségének, mind az európai színvonalnak. A felsőoktatási végzettségűek arányát tekintve számos, nálunk fejlettebb országot előzünk meg.

Évtizedes távlatban nőtt a hagyományos, szűkebb értelemben vett humán kultúra, ezen belül a művészet iránt fogékonyak köre, elég emlékeztetni a közkönyvtárak olvasottságára vagy az új színházi és zenei közönség intézményfalakat feszegető létszámára. Nemzetközi tekintélyt vívott ki a magyar könyvkiadás.

A kultúra szélesedő tartalmára vall az a tény, hogy évente több millió honfitársunk jár külföldön, hogy ma már százezrek alakítják kritikus igényességgel lakásuk bútorzatát; hogy szakkönyveket búvva a játékos barkácsolásban vagy éppen a kertészkedésben kapcsolják össze a pihentetőt és a hasznosat. S mi sem nagyobb hiba, mint kultúrán kívülinek tekinteni a szórakozás változatos műfajait — s ezzel eleve az igénytelenséget szabadítani rá milliók természetes ki-átkapcsolódási igényeire.

Számot kell vetnünk ugyanakkor azzal, hogy társadalmunkban ma még mindig jelentősek a kulturális egyenlőtlenségek. Az egyes rétegek között mutatkozó műveltségi különbségek — annak ellenére, hogy az elmúlt évtizedben is csökkentek — nagyobbak, mint a jövedelmekben vagy a személyes fogyasztásban mutatkozó különbségek. Az elmúlt években úgy tűnik, túlságosan is megmerevedtek néhány területen a művelődési igények és szokások. Különösen kedvezőtlennek tartjuk, hogy még mindig vannak, akik nem végzik el az általános iskola nyolc osztályát, s olyanok, akik az aktív művelődésben nem vesznek részt.

Életmódbeli okokból — de a kulturális műhelyek működésének zavarai miatt is — még meglehetősen széles tábora van a természetes szórakoztatási igényeket rosszul kielégítő giccsnek, az ízléstelenségnek. Mindannyian tanúi lehetünk a munkában, a

környezetben, a családi életben, a társadalom nyilvános fórumain itt-ott tapasztalható kulturálatlanságnak, érdektelenségnek, közönségességnek.

Ha tömören, leegyszerűsítve kellene megfogalmazni a 80-as évtized legfontosabb művelődéspolitikai feladatát, akkor azt mondhatjuk: mindenekelőtt olyan kultúrára van szükségünk, amely jobban épít a nép érdekeltségére, aktivitására, illetve amelyik ezt szélesebben bontakoztatja ki; amelyik értékelvű és demokratikus, sokszínű, de eszmei arculatát tekintve egységesülően humanista-szocialista tartalmú. A szocialista művelődés e típusának kiszélesítése termékenyítően hatna vissza a társadalmi és gazdasági fejlődésre, megkezdett reformjaink folytatására, s mindennek révén a társadalom szocialista vonásainak erősítésére.

Ez a cél munkált bennünk, amikor határozatot hoztunk az oktatásügy, az iskolarendszer továbbfejlesztésére és tartalmi megújítására, illetve amikor folytatjuk a közművelődés terén elkezdett korszerűsítési törekvéseinket. Ez a szándék vezérel akkor, amikor tudományos ismeretek népszerűsítésén, a társadalomépítés és az eszmei nevelő munka tudományos megalapozásának erősítésén dolgozunk.

Rendkívül nagy jelentőségű ma a televízió, a sajtó és a rádió tevékenysége. Ezek azok a műhelyek, amelyek a leghatékonyabban tudják alakítani és befolyásolni — jó vagy rossz irányban — a társadalom ideológiai-politikai arculatát, műveltségi szerkezetét, az emberek értékvilágát, erkölcsét és ízlését. Szerepük a társadalmi-politikai-ideológiai élet mai kihívásai közepette tovább nő. Felébreszthetik az igényességet, a kezdeményezőkészséget és az aktivitást, edzhetik az ellenállóképességet, növelhetik a tetterőt. De kifejthetnek ellenkező hatást is: fokozhatják a távlatvesztést, a cinizmust, elidegeníthetik az emberektől az újat, a kulturális értéket.

Nemcsak a közömbösségnek, a romboló hatású nihilizmusnak vagy az álművészi blöffnek lehet a kibontakozást fékező hatása, hanem a semmitmondó, tartalmatlan ideológiai üresjáratoknak, a közhelyeknek, a régi vagy új mezben tetszelgő sematizmusnak is.

Az ország, a dolgozó emberek többségének hangulatát a nö-

vekvő gondokból származó aggodalmakkal együtt is ma elsősorban az a törekvés jellemzi, hogy urrá kell lennünk a világpolitikai és hazai nehézségek kiváltotta helyzeten. Minden túlzás nélkül: társadalmi mértékű cselekvőkészségről, elszántságról tanúskodnak hétköznapjaink. Az emberek meg akarják őrizni, amit elértek és közösen elértünk; a súlyosbodó viszonyok nem törték meg őket, pedig tudják, hogy további kihívásoknak kell elébe nézni.

Tudják azt is, hogy nem kis létszámú rétegeknél az életszínvonal stagnálásával, sőt csökkenésével kell számolni, hogy különböző szociális problémákat, feszültségeket nem tudunk elkerülni. Mindenki zsigereiben ott van vívmányaink és a béke féltése. Az emberek helyeslik a politika felelősen kockázatvállaló törekvéseit, az irányvételt, megértést tanúsítanak a kényszerű intézkedések iránt is, de éppen ezért élesen bírálnak és számon kérnek, ha azt tapasztalják, hogy a végrehajtás következetlen. Ennek az egészséges és szocialista közvéleménynek a kialakításában nem kis szerepe van a sajtó és tömegkommunikáció, szellemi, kulturális, művészeti életünk felelős törekvéseinek.

A felelős, sőt akár indulatos, de jó ügyért elkötelezett társadalomkritikával, ellentmondásaink felelős ábrázolásával aligha keverhető össze a szellemi élet műhelyeinek egy részében eluralkodó nihilista szemlélet, a minden történelmi értéket és vívmányt tagadó negativizmus, a teljes kiúttalanságot hirdető rezignáció, a megideologizált kiábrándultság, olykor egyenesen a világ vége hangulat. E megnyilatkozásokban hiába keressük az emberi küzdelmek értelmét, az erőfeszítéseket és megharcolt eredményeket.

Miközben a jó könyvekre, színházra, filmekre, képekre, szobrokra, méltó emberi környezetre vágyó százezrekben nő az értékek iránti éhség, elszomorító, ahogy a kulturális élet egy részében szaporodnak az irritáló tünetek. A műhelyek olykor belterjes réteghangulatoknak vagy éppen az „átlagemberre" hivatkozó lefelé nivellálás gyakorlatának engednek. Miközben a sajtóban, a tömegkommunikációban nem kapnak elég nagy figyelmet az igazi, hiteles, felkavaró erejű, rólunk, nekünk és hozzánk szóló klasszikus és mai, nemzeti és egyetemes művészeti értékek, az új tudományos felismerések, a korszerű műveltségnek az élettel, a

munkával, a hétköznapokkal szervesen összekapcsolódó elemei, szaporodnak az irracionális, tudománytalan „érdekességek", az érték- és művészetellenes jelenségek.

Ennek a tendenciának nemcsak az a kockázata, hogy akadályozza az igazi értékek társadalmivá válását, a kultúra demokratizálását, hanem az is, hogy szinte kompromittálja szellemi életünket. Kulturális-művészeti közéletünk rosszabb képet mutat, mint maga a művészet. Az értékek védelme és gazdagítása ma e tekintetben is szigorú tisztázást, a művelődéspolitikai gyakorlatot illető önkritikát követel mindenkitől: az irányítótól, a kulturális életben tevékeny alkotóktól, a kritikusoktól, az intézmények felelős vezetőitől és munkatársaitól.

A művészetek — s köztük mindenekelőtt az irodalom — hagyományos „nemzeti küldetéstudata" nem önmutogató, önkinevező elhatározás dolga, nem örökös juss s eleve elrendelt megváltói szerep, hanem lehetőség, amivel lehet élni, de amit el is lehet játszani, kinek-kinek valóságos teljesítményével.

A szellemi élet egyes területein (tudományos műhelyekben, színházi előadásokon, irodalmi és kulturális folyóiratokban, filmekben) a kritikai attitűd, a társadalomkritikai hevület negativizmusba váltott át. Ennek a negativizmusnak ma már nemcsak az ötvenes évek esnek áldozatul, de az 1956 utáni konszolidáció, a szövetségi politika megújulása is.

Mi nem a lakkozást, a szocialista fejlődés ellentmondásainak leplezését, elhallgatását várjuk a szellemi élettől, a propagandától és az agitációtól: történelmi utunk, mai valóságunk kritikai elemzésére, tanulságainak feldolgozására van szükségünk. Ezt már a párt negyedszázaddal ezelőtt kiadott művelődéspolitikai irányelvei is világosan megfogalmazták.

De a társadalomtudományi publikáció, a művészi alkotás, a szociográfia a szocialista értékek felől, azok alapján értékelje a megtett utat, s ne hallgassa el eredményeinket. Senkinek sincs joga úgy kritizálni nyilvános fórumokon, hogy a bírálat megfoszsza az embereket keserves munkával és harcokkal, áldozatokkal teli múltjuk értelmétől, vállalható értékeitől, a jelen eredményeitől és eszményeitől, s ezzel az elidegenítéssel a szocializmus lehetőségeibe és a nép, a nemzet jövőbe vetett hitét megingatni, aláásni.

Változatlanul valljuk, amit az 1969-es tudománypolitikai irányelvekben, pártunk programnyilatkozatában és az 1980-as kongresszusi határozatban ismételten kimondtunk: bármilyen kérdés nyitva áll a tudományos feldolgozás előtt, a kutatás számára nincsenek tiltott témák és előírt következtetések. Felelősséget igénylünk viszont abban, hogy a műhelymunka mindaddig folyjék, míg kiérlelt és átgondolt koncepció nem születik. A kutatási eredmények nyilvánossá tételében pedig érvényesüljön annak a tudata, hogy a publikálás nem tisztán tudományos, hanem közéleti tett.

Nem kívánunk politikai eszközökkel beavatkozni egyéni stílus- és ízléskérdésekbe. Azt azonban politikailag is döntő fontosságúnak tartjuk, hogy értékes és maradandó művek szülessenek — jóllehet ezt csak a feltételek javításával segíthetjük. Nagyobb a szerepünk viszont a jó művek elterjesztésében, amelyek tágan értelmezett realizmusuk révén élményt, erőt és erkölcsi tartást adnak a ma emberének, és hiteles művészi képet közvetítenek mai valóságunkról, rólunk az utódainknak.

Mai, gondokkal terhes világunkban különösen nehéz a művészet hivatásának, sajátos valóságfeltáró és emberformáló szerepének teljesítése. Annak ellenére, hogy korunk alapvető ellentmondásai, történelmi alternatívái — a béke és a háború, a haladás és a reakció, a szocializmus és az imperializmus szembenállása — az emberi humánum és értékek iránt különösen érzékeny művészek számára is világos, nem könnyű felismerni, megragadni és hitelesen megörökíteni mai valóságunk lényegét. Azt is megértéssel kell fogadni, hogy sok tisztességes és jóindulatú művész dilemmákban vergődik, olykor emlékeibe húzódik vissza, vagy hogy a társadalom kihívásaira új művészi választ keresve kísérletezik.

Azok a tehetségek teremtenek ma mégis igazi értéket, akikben mélyen él a haladás, az emberiség és a közösség sorsa iránti felelősségérzet, akik — minden elégedetlenségükkel, aggodalmukkal együtt is — a szocializmus útjának, jelenének és jövőjének történelmi léptékével mérik a haladást. A regények, filmek, képzőművészeti alkotások, színházi produkciók között vannak tudatos szocialista és humanista elkötelezettségben fogant, érett,

hiteles művek, bár korántsem akkora ezek száma, mint amennyire az emberek várnak.

Azzal azonban nem lehet megbékélni, ha azok az irányzatok válnak hangadóvá, amelyek azt tartják hivatásuknak, hogy az emberek élet- és alkotóerejét szegjék. Végképp nem engedhetjük divattá válni, hogy a művész annál bátrabbnak és annál igazmondóbbnak tűnhessék fel, minél több undort, élet- és embergyűlöletet tud kifejezni, minél több mocskot és gyalázatot tud kimutatni az emberben és minél totálisabb, mindenre érvényes csődöt fogalmaz meg. Ezek ellen a pusztító — és végső soron önpusztító — áramlatok ellen határozottan kell fellépni.

Természetesen nem várható el sem a művészettől, de még a tudománytól sem, hogy „megváltóként" működjön, hogy a pontos diagnózison túl minden esetben teljes értékű terápiával is szolgáljon. De ha a diagnózisnak nem a gyógyítás adja az értelmét, hanem a betegség bebeszélése vagy az öncélú sokkolás, akkor még a részigazságok hitele is kétséges.

Olyan társadalomkritikai magatartást és szemléletet támogatunk, mely nem önmagát tekinti célnak és értéknek, hanem a ma jó irányú meghaladására ösztönöz — akár csak azáltal, hogy felráz, megrendít és szembesít. Ez a konstruktív magatartás az erkölcsi integritás megőrzését nem szembeállítja, hanem összekapcsolja a társadalom értékeivel, és éppen érdekükben keresi a kiút, az adott probléma megoldásának lehetőségeit.

A művészet belső fejlődését, átalakulásait, szerepmódosulásait, időleges változásait és újításait, értékmozgásait természetesnek tarthatjuk. De nem sorolható e jelenségek közé az a tény, hogy egyes művészeti ágakban évek óta tart a szinte mesterségesen keletkezett zavarodottság, a hamis tekintélyek kultusza, a progresszív művészeti törekvések félreszorítása. Semmiféle tapintatot, türelmet nem érdemelnek azok, akik — visszaélve a művészet sajátszerűségei és a művészek érzékenysége iránti jogos tisztelettel — erkölcsileg zsarolják, sőt diszkriminációval sújtják a tőlük eltérő, „másként" gondolkodó alkotó művészeket és kritikusokat.

Az utóbbi időkben megszaporodtak az újsematikus művek, amelyek sematizmusa csak annyiban „újítás" az ötvenes években megjelentekhez képest, hogy az egysíkú jellemábrázolás és a

másodlagos jelentőségű cselekmény, történetszövés hátteréből ma nem a hivatalos politika jelszavai, hanem a politikával mindenáron való szembenállás tételei ugranak ki. Kiszólások, áthallások, olcsó, hamis aktualizálások és csinált analógiák e politikai tételek kifejezésének egyesek összekacsintása szempontjából esetleg hatásos, de művészileg többnyire értéktelen, minőségileg „engedményes" formái.

Az értelmetlenséghez, a színvonalsüllyedéshez, az álkísérletezgetésbe oltott ürességhez elegendő a kevesebb tehetség. Olyan pálya ez, amelyen — rossz művészeti közélet, őszinteséghiány esetén — a legdilettánsabb akarnokok is érvényesülhetnek. Nem lehet véletlennek tekinteni, hogy mind több érdemes alkotó és értelmes olvasó, néző megütközéssel figyeli a művészi mesterségnek ezt a leromlását. És fel is lépne ellene, ha érezné maga mögött azt a támogatást és propagandát, amelyet elsősorban az alkotóműhelyek, a nyilvános fórumok, a marxista kritika lenne köteles megadni. A műkritika egy része azonban felcsapott káros tendenciák propagálójának. Klikkek és szekértáborok alakultak, amelyek elvtelenül támogatnak olyan produkciókat, amelyek értéktelenek. Ilyen jelenségek központi lapjainkba is beszivárognak. Ezek a flottatüntetések, még akkor is, ha csak egy pohár vízben zajlanak, alkalmasak arra, hogy dezorientálják a nézőt, a hallgatót, az olvasót, a művészeti közéletet, bátorítsák a sandaságot, nihilizmust, és elkedvetlenítsék azokat, akiket nem a napi konjunktúra, hanem humanista értékek vezetnek.

Az elmondottakból logikusan következik, hogy a jelen helyzetben különösen nagy felelősség hárul az országos és helyi irányító szervekre, a párt- és állami intézmények, a kulturális műhelyek felelős vezetőire, a kommunistákra, a szocializmus elkötelezett híveire.

Önkritikusan meg kell állapítanunk, hogy munkánk ezen a területen nem megfelelő. Gyakorlatunkban következetlenségek vannak. Nem lehetünk elégedettek sem a marxista szellemű elvi-elemző tevékenység színvonalával, sem az irányító munka kezdeményezőkészségével. Így — „tűzoltó" szerepre kényszerülve — sokszor kapkodás és improvizálás jellemzi a munkát. Defenzívába szorulunk ott is, ahol pedig minden alap megvolna rá, hogy kezdeményezően lépjünk fel.

Jogos az a szemrehányás, hogy nem elég mélyen tájékoztatjuk és ily módon nem megfelelően vonjuk be a döntések előkészítésébe, a közös feladatok megoldásába a műhelyek kommunistáit, az ideológiai és kulturális területért felelős testületeket, kollektívákat, hogy nem osztjuk meg velük sem a gondokat, sem a felelősséget. A passzivitásnak, a felelősségáthárításnak, a vitalendület csökkenésének kétségtelenül ez is magyarázata. Ezen mindenképpen változtatnunk kell.

Világos alternatívákra, döntésekre, jövőt segítő állásfoglalásokra, és hiteles orientációra van szükség — nemcsak alkalmanként, hanem folyamatosan, rendszeresen. Nyíltan kell szólni, hogy mindenki, harcostársaink, szövetségeseink, de a szembenállók számára is kitűnjön: mit akarunk és mit teszünk. Csak az a magatartás tud vonzani, szövetségeseket megnyerni és elhatárolódni, amelyik önmagát egyértelműen definiálja.

Némelyek el akarják velünk fogadtatni, hogy az a demokrácia, ha megtűrjük, hogy egyes intézményekben, műhelyekben közpénzen, a néptől kapott felhatalmazással visszaélve egy törpe kisebbség rossz közérzetét, hamis eszméit és rögeszméit terjesszék. Szerencsére ilyen eset nincs túl sok, de az a zavar, amelyet ez a néhány eset okoz, az egész területre bomlasztóan hat. A felelőtlenség szembetűnő megnyilatkozásainak tűrése másutt is csökkenti a felelősségtudatot, dezorientálja az alkotókat, a műhelyek vezetőit, az irányító szervekben dolgozókat és a közönséget egyaránt.

Az eszmei, gondolati, művészi értékek szerinti szelektálás sok helyütt minimális. Némelyik műhelyben szinte ismeretlen a tervszerű, igényes megrendelőmunka, a szerzőkkel, az alkotókkal való elvszerű, emberi kapcsolat, a nyilvánosságra hozatalt megelőző érdemi megvitatás is.

S miközben e műhelyek egyes munkatársai annyit beszélnek demokratizmusról: mind a belső munkát, mind a társadalmi követelmények, igények teljesítése iránti felelősséget tekintve legtöbbször maguk sértik azt meg. A kétfrontos vita, a kétfrontos érzékenység helyett gyakran a legkülönbözőbb irányokba tett engedmények gyakorlata érvényesül. Protekcionizmus, személyi érdekösszefonódások, klikkbefolyások, presztízsszempontok ját-

szanak döntő szerepet, s a társadalom szükségletei teljesen alárendelődnek.

A különböző kulturális műhelyek, iskolák, egyetemek, művelődési intézmények munkájáért felelős középszintű irányító szerveknél is elengedhetetlen a színvonal emelése. Biztosítani kell, hogy valóban figyelemmel kísérjék a felügyeletükre bízott intézmények tevékenységét, különösen annak politikai és eszmei vetületeit. Ahol szükséges, pontosabban tisztázni kell az irányításban részt vevő szervek feladatainak elosztását, s ezzel együtt járó saját felelősségüket.

Külön is fel kell hívni a figyelmet azokra az egyoldalúságokra, amelyek egyes megyei, városi pártbizottságoknak és tanácsoknak a hatáskörükbe tartozó intézményekkel való törődését jellemzik. Annál is inkább tehetjük ezt, mert az elmúlt évek során általában javult a megyék művelődéspolitikai munkája, gazdagodott a pártbizottságok és tanácsok oktatási, közművelődési és művészeti jellegű tevékenysége.

Közismert például néhány folyóirat-szerkesztőség és színház, amely országos feltűnést kelt olykor eszmeileg és művészileg egyaránt kétes produktumaival. Ám az illetékes helyi szervek úgy viselkednek, mintha semmi közük nem volna hozzá. Bár minden jel szerint egyáltalán nem értenek egyet azzal, ami ezeknél az intézményeknél történik, többnyire szó nélkül asszisztálnak tevékenységükhöz, jogaikkal és kötelességükkel nem élnek.

Van mit javítani a központi információn és orientáción, saját felelősségünkön, a hatáskörök tisztázásán, de azt nem lehet elfogadni, hogy a párt politikáját, az állam törekvéseit, a társadalom normáit sértő megnyilatkozások elleni fellépéshez központi döntésre, egyeztetésre volna szükség.

A műhelyek és irányító szervek munkája említett hiányosságainak okait keresve arra szokás hivatkozni, hogy a feladatok mértékéhez, jellegéhez képest nincs elég képzett szakember. Bizonyára érdekes lenne ezt a kérdést statisztikai oldalról feszegetni, lehetne az oktatás, az ideológiai nevelő munka színvonala felől is. Én azonban most másképp közelíteném meg ezt a problémát — elvi okból másképp. Úgy feltenni ugyanis a kérdést, hogy nincs elég emberünk — eleve lefegyverző megközelítés, az eszmei passzivitás és defenzíva igazolása. S a logikus következ-

tetés levonása az volna, hogy tegyünk le eszmei célkitűzéseinkről, várjunk legalábbis addig, amíg szakembereinket ki nem képeztük.

De hát hogyan lesznek nagyobb számban kezdeményezésre, alkotó vitára, elvi polémiára alkalmas embereink, ha nem folytatjuk és nem növeljük általában is erőfeszítéseinket ezen a területen? Újat kereső, a valóság kihívásaira fogékony, életszerű ismeretekkel és tapasztalatokkal rendelkező, bonyolult körülmények között is helytálló aktivisták csakis eleven marxista szellemű közegben, eszmei harcokban nevelkedhetnek.

Rossz kérdés az is, hogy vajon képesek leszünk-e megfelelni e követelményeknek? Hát honnan tudhatnánk, milyen erős egy-egy szakemberünk, egy-egy szellemi műhelyünk, ha nem is szólítjuk őket csatasorba? Mély meggyőződésem, hogy jobb irányítás, kellő bátorítás és ösztönzés, termékenyebb szocialista demokrácia mellett sokkal többen lesznek aktívak, mint ahogy ez eddig látszott, mint ahogy gondoltuk.

A műhelyek önállóságának és felelősségének, az ideológiai és művelődéspolitikai alapelvekhez, illetve az irányító szervek megjelölte követelményekhez való viszonynak napjainkban is vitatott kérdése az irányzatok értelmezése. Egyes vélemények szerint a különféle eszmei irányzatok társadalmi jelenlétének elismeréséből logikusan kell következnie, hogy engedjük meg, sőt segítsük is elő a kulturális arculatú, profilú ideológiai csoportosulások különálló szerveződését, intézményesülését.

Ezt a koncepciót főként az irodalmi és színházi élettel, a folyóiratokkal és lapokkal kapcsolatban vetették fel, s meglehetősen egyoldalúan hivatkoznak példaként a társadalmi érdekképviseleti szervekre. Olyan „rendet" emlegetnek, amelyik — úgymond — tisztábbá és áttekinthetőbbé tenné a fennálló viszonyokat, s végre felszámolná a némelyek által gunyorosan emlegetett, kötelező „kidekázott népfrontosság"-ot.

Valóban célunk, sőt gyakorlatunk a kulturális műhelyek egyéni arculatának erősítése. De a nézetekben, az ízlésben és a megközelítésekben érvényesülő és bővülő sokféleség nem jelentheti, hogy támogassuk vagy akár csak hallgatólagosan is tudomásul vegyük a szellemi életnek, az államilag fenntartott és támogatott kulturális műhelyeknek ideológiai irányzatok szerinti

szerveződését. Ez ma veszélyeztetné a kulturális életnek az elmúlt negyedszázadban elért számos vívmányát.

Abba sem lehet beletörődni, hogy például egyes folyóiratok szerkesztőségeinek ne legyen kötelességük megfelelő válaszban, folyamatos kritikában részesíteni az ugyanott megjelent, nyilvánvalóan helytelen nézeteket, mondván, hogy csak általában, a kulturális, ideológiai élet egészében kell az igazságnak, a tudománynak, a marxizmus hegemóniájának érvényesülnie. Nem tartjuk elfogadhatónak a műhelyek önállóságának azt az átértelmezését, amelyik igyekszik „függetlenedni" az ideológiai vita feltételeitől és feladataitól.

Aligha egyeztethető össze a kulturális műhelyek vezetőinek, munkatársainak felelősségével és a kommunista, a baloldali értelmiségi lelkiismeretével, ha némelyikük — köztük párttagok — magatartása az ideológiai vita felfüggesztésére vall, ha elhárítják a vitakötelezettséget, ha eltűrik a szocializmus és a Magyar Népköztársaság érdekeivel ellentétes megnyilvánulásokat vagy akár csak a kétarcúságot.

Az ideológiai-kulturális életben is a tisztább helyzet segíti az értékítéletet, a további fejlődést. Pártunk bevált művelődéspolitikájának elemi normáit be kell tartani. Az ideológiai-kulturális munkában ez azt is jelenti, hogy rugalmasságra, bizalomra, közös munkán és elvi alapokon nyugvó szövetségi politikára és a mainál sokkal nagyobb kezdeményezőkészségre is szükség van.

Ragaszkodunk ahhoz az 1957 óta bevált gyakorlathoz, hogy az ideológiai és kulturális területen elsődlegesen eszmei és orientáló jellegű a párt irányító szerepe, hogy az itt folyó konkrét tevékenységet az erre hivatott műhelyek, kutatóintézetek, tanszékek, szerkesztőségek, stúdiók, kiadók, színházak stb. irányítják a legmesszebbmenő önállósággal és felelősséggel, az ún. középirányító párt- és állami szervek ösztönző ellenőrzése, felügyelete mellett.

Egy pillanatra sem gondolunk arra, hogy szervezetileg centralizáljuk az irányítást, ez ugyanis az adminisztratív módszerek elburjánzását vonná maga után, gúzsba kötné a műhelyeket, szűkítené az egészséges kezdeményezések lehetőségét is. Ellenkezőleg: ha sikerülne elérni, hogy a műhelyek felelősebben és aktívabban működjenek közre az értékteremtésben és népszerűsítés-

ben, az eszmei vitában, az ösztönzésben, akkor növekedne a kulturális értékek társadalmi hatása, s reálisabb feltételei lennének a szükséges demokratizálás gyorsításának is.

Mit várunk a kulturális élettől? Mindenekelőtt az értelmes, gazdag emberi élet lehetőségeinek felmutatását a mai, nehézségekkel és veszélyekkel terhes világállapotban — a fennálló viszonyok meghaladása irányába mutató, a szocialista értékek iránt elkötelezett társadalomkritika nagyobb segítségével.

Várunk és támogatunk minden olyan törekvést, amely a közírás, a sajtó, a művészet eszközeivel szembeszegül az emberellenes törekvésekkel, síkraszáll az emberi méltóság, a béke, a kultúra, a nemzet értékeinek védelméért, s amely képes mozgósítani a nehézségekkel szembeszegülő és állandó megújulásra kötelezett ember „humán tartalékait". S amely — e magatartása révén is — a tömegek kulturális szükségleteinek igényes kielégítését, de új igények teremtését is szolgálja. Ezzel járulhat hozzá a kultúra maga is a szocializmussal való azonosulás erősítéséhez.

Nem vissza, hanem előre akarunk menni a kulturális életben is. De hogy ez sikerüljön, ahhoz az ideológiai munkában is jelentős erőfeszítésekre, tartalmi felfrissülésre van szükség.

Mindezt nem külsődleges igényként fogalmazzuk meg, hanem mai kultúránk értékes vonulatának tekintélyére, a társadalmi és szellemi haladás történelmi egymásrautaltságára hivatkozva.

A tudomány és a művészet igazi fejlődését, gazdagodását biztosító alkotói szabadság elválaszthatatlan a szocializmus szabadságot teremtő rendjétől. De ez a szabadság — mint minden tényleges szabadság — értelmét nem az elszakadásban, nem a társadalmi haladás*tól* való szabadságban, hanem ellenkezőleg: a haladás*ra* való szabadságban nyeri el igazán.

Kedves Elvtársak!

Mint láthatják, sok kérdésről kellett ma beszélni, s mint tapasztalhatták: egész sor konkrét témát így sem érinthettem; ezekről — remélem — a vita során lesz szó. Befejezésül engedjék meg nekem, hogy — az elhangzottakat kiegészítve, különösebb rendszerezés és mindenféle teljesség igénye nélkül arról

szóljak, hogyan illeszkednek ezek a követelmények a szocialista építés további menetébe, távlataiba.

Napjaink talán legnagyobb jelentőségű kérdése: az emberiség reménysége — József Attila szavaival — „a szocializmus állása". Az imperializmus szélsőséges körei, amelyek arra összpontosítják erőfeszítéseiket, hogy megrendítsék a hitet a szocializmusban, ugyancsak erre, „a szocializmus állásának" megkérdőjelezésére, a létező szocializmus nehézségeinek mérhetetlen eltúlzására, illetőleg előidézésére indítottak kampányt. E kampány célja — Reagan új „hosszú távú terve és egyben reménye" szerint — „a szabadság és a demokrácia diadala, amely a történelem hamudombján fogja hagyni a marxizmus—leninizmust..."

De nemcsak és nem is elsősorban azért kell ma helytállni az ideológiai harcban, mert erre a támadásra válaszolni kell. Vállalnunk kell ezt az ideológiai harcot a szocializmusra reménnyel tekintő százmilliókért, magunkért, értékeink, perspektíváink igazságáért.

Elengedhetetlen mindenekelőtt, hogy eszmeileg, politikailag védelmezzük elméletünk és gyakorlatunk olyan alapelveit, mint hogy a gazdasági irányítás bármilyen továbbfejlesztése mellett uralkodó társadalmi-gazdasági viszonyként őrizzük meg és fejlesztjük tovább a társadalmi tulajdont; politikai intézményeink, mechanizmusaink és ezek működésének sokoldalú fejlesztése során megtartjuk politikai rendszerünk alapszerkezetét, a munkásosztály pártjának vezető szerepét; az ideológiai viták vállalása, sőt gazdagítása mellett nem mondunk le a szocializmus eszméinek terjesztéséről, a marxizmus—leninizmus hegemóniájáért folytatott harcról; ösztönözzük történelmi utunk objektív elemzését, és megvédjük az 1945 utáni fejlődésnek — ellentmondások között is érvényesülő —, különösen pedig az elmúlt negyedszázadnak a magyar nép egész történelme szempontjából új felemelkedést jelentő vívmányait; hűek maradunk a külpolitikánk biztos támaszát jelentő szocialista szövetségi rendszerhez, a konstruktív nemzetközi együttműködéshez, elutasítjuk a világbékét fenyegető, agresszív törekvéseket.

A legfőbb kérdésekben álláspontunk egyértelmű kifejtése és nyilvánvalóvá tétele azért is kötelességünk, mert a cél: meg-

nyerni a legfőbb feladatokban való „autonóm" együttműködésre minden tisztességes vitapartnert, az ország minden állampolgárát.

Vállaljuk, vállalnunk kell az önálló állásfoglalást és a vitát. Nem várhatjuk meg, amíg a helyszínen fölolvasandó érvek valamilyen pecsétes borítékban jóváhagyva megérkeznek. Persze lehet, hogy több lesz a tévedés, s egyik-másik vitahelyzetben nem leszünk eléggé meggyőzőek. Ezzel a párt- és az állami vezetés minden szintjén számolni kell. De a kommunisták, a műhelyek, szerkesztőségek vezető munkatársai, a nevelők nem lehetnek kétarcúak. A tévedésre mindenkinek joga van, az elvtelenség viszont megbocsáthatatlan.

Semmilyen társadalmi kérdés tárgyalásánál nem engedhetjük eluralkodni a hamis látszatokat, az elméleti-ideológiai igénytelenséget. Ne engedjük, hogy ezek elnézhető vétkek legyenek szellemi életünkben. Hogy a politikai és gazdasági jelenségek elemzésekor egyszerűen eltekintsenek azok társadalmi-gazdasági meghatározottságaitól. Hogy a tények önkéntes szelekcióját, sőt semmibevételét, az alap nélkül konstruált általánosítást a politikai esszé, sőt újabban már a szaktudományosság látszatát keltő dolgozatok szerzőinek is elnézzék. Védjük a történetiség és a konkrétság, a ma olyannyira időszerű materialista dialektika elveit és módszereit; ne tűrjük szó nélkül azt a sematikus kritikát, amelynek célpontja többnyire egy fantomizált brosúra-marxizmus.

Az ilyesfajta kritikával persze nem versenyezhet az olyan kommunista kiállás, amely tartalmilag maga is megreked az antidogmatizmusnál. Félreértés ne essék: a dogmatizmus elleni sokoldalú harc biztos hogy időszerű, fontos feladatunk volt és marad. De hát önmagában az antidogmatizmus még nem azonos a marxizmussal. A dogmatizmus puszta elutasítása még nem jelenti a marxi—lenini elmélet és módszer alkotó alkalmazását, márpedig ma és mindig erre van szükség.

Két egymással összefüggő elméleti-ideológiai feladatot kell elvégeznünk. Elengedhetetlen az átfogó elméleti munka bátorítása. Vissza kell menni — saját helyzetünknek a világ állapotába ágyazott kritikai elemzésével — az alapkérdésekhez. És — a marxi—lenini elmélet és módszer alapján — szembe kell nézni a

valóság új kérdéseivel. Bár a legfontosabb a valóság analízisén alapuló elméletalkotás — ez lehetetlen ideológiai harc nélkül. Az ideológiai harcot tudatosan vállalni — ez nemcsak a klaszszikusok hagyománya, akiknek fő művei szinte kivétel nélkül egyben kritikai művek, hanem az ideológiai munka ma is elengedhetetlen és erősítendő jogaiba visszaállítandó követelménye.

Elméleti megalapozottság nélkül nincs eredményes ideológiai munka. Olyan nagy problémák kutatására orientáljuk a társadalomtudományokat, mint a hatalom osztályjellege, az össznépi társadalom; a szocializmus szükségletrendszerének föltárása; a társadalmi tulajdon jellege, a tulajdonformák változásai és ezek összefüggése a hatalmi viszonyokkal; a szocialista demokrácia alakuló intézményrendszere; a szocialista elosztási viszonyok, a változó jövedelemtípusok szerepe; a szocialista kultúra és életmód értékrendszere; egyáltalán: történelmileg korszerű, valósághű és elméletileg megalapozott szocializmus-képünk.

Ezeknek az elméleti kérdéseknek az elemzésében, megválaszolásában bátrabban kell támaszkodnunk a marxizmus nemzetközi erőire és eredményeire. Ezen belül különösen a szocialista országok testvérpártjaival kibontakozott, fejlődő ideológiai együttműködésünkre. A marxizmus az emberiség nagy kérdéseire törekszik választ adni, ezért messze túl kell hogy mutasson a „magyar glóbuszon". A nemzetközi együttműködés számunkra ezért is nélkülözhetetlen.

Viszont a mi problémáinkra senki sem fog helyettünk válaszolni, a mi tapasztalatainkat senki sem fogja helyettünk elemezni. Ezeknek a tapasztalatoknak azonban megvan a maguk nemzetközi jelentősége is: részei és talán nem is értéktelen részei a szocializmus nemzetközi gyakorlatának. Ezek elemzésével a magyar marxisták hozzájárulhatnak a marxizmus—leninizmus nemzetközi fejlődéséhez is.

Mai ideológiai feladataink megoldásához azonban nemcsak elméleti munkára van szükség. Kell-e bizonyítani, hogy a nehezebb és egyben kockázatosabb feladatok vállalásához nélkülözhetetlenek az erkölcsi-világnézeti fogódzók, amelyek megerősítésében nagyon megnőtt a kultúra jelentősége? Az igazi művészet segít áttörni a „tiszta gazdasági racionalizmus" korlátoltságát. A teljes emberi lehetőséget kérve számon, lázad a közvet-

len adottságok abszolutizálása ellen, s az emberhez méltó élet nevében utasít el kicsinyes kényszereket, álalternatívákat. A művészet, amikor — József Attila formulájával „az érzékeken keresztül az értelemhez" szól — képes mozgósítani az ember egész pszichikumát: érzelmeit, akaratát, vágyait, hangulatát egyaránt befolyásolja, alakítja.

Kedves Elvtársak!

Az elméleti-ideológiai munka alapján javítani kell az agitáció és a propaganda hatékonyságát is. Propagandánkban továbbra is meg kell őriznünk a lényeg láttatására való törekvést; a konkrét tények bemutatásán keresztül, azokat értelmezve erőteljesebben kell bemutatni az igazságot. Törekedni kell a minél nagyobb nyíltságra, arra, hogy politikánk valódi megfontolásait és törekvéseit minél szélesebb rétegek értsék meg. Nagyobb differenciáltságra van szükség a propaganda rendszerében a rendszeres és kiterjedt szóbeli propagandától a legnagyobb nyilvánosságú orgánumokig. A propaganda, a tájékoztatás eszközeinek és módszereinek az ideológiai harc követelményeihez kell igazodnia. E téren is van mit javítani munkánkon.

A látszatokra építő ideológiákkal szemben a marxizmus, a szocializmus igazságait gyakran csak a tudományos összefüggések föltárása révén lehet bizonyítani. Ez is nehezebbé teszi eszméink megértését és terjesztését, mégis jelentősen előre kell lépni a tömegkommunikáció korszerű módszereinek és ismereteinek alkalmazásában. Nyitott világunkban lehetetlen, hogy konzervativizmusból figyelmen kívül hagyjuk a tömeges tudatformálás természetét, erőviszonyait.

Legyen nagyobb a propaganda szerepe az emberek meggyőzésében, együttműködésük megszervezésében, a programszerű, cselekvésre mozgósító tudatformálásban. Stílusa legyen tárgyszerűen pontos, de nem szenvtelen. A tudatformálás színvonalának emelése mellett szükség van a nyilvános szereplés kultúrájának fejlesztésére is.

Kedves Elvtársak!

Ha tömören kellene az elhangzottakból következő feladatainkat összefoglalni, azt mondanám: egységes fellépés a marxizmussal, az igazsággal, az emberiességgel, a szocializmussal szemben álló irányzatokkal, megnyilvánulásokkal szemben, valamint marxista elméleti igényesség, viták és eleven szellemi pezsgés az új kérdések felismerése és megválaszolása érdekében. E kettős feladatot kell egyidejűleg és egymással egységben megoldánunk.

A marxista erők fellépése, vitakészsége akkor lehet hatékony, ha ez a fellépés egységes lesz. A párt eszmei-ideológiai egysége az alapja cselekvési egységének is. Ezért a párt egysége az ideológiai-kulturális élet területén létkérdése a továbblépésnek.

A mai aktívánknak is ez a fő célja: a mai helyzet egységes értelmezésének és értékelésének előmozdítása. Ezt szolgálta ez a vitaindító is. Reméljük, a vita is ezt az egységet fogja elősegíteni, s utána szervezettebben, fegyelmezettebben, egységesebben tudunk hozzálátni az előttünk álló feladatok megoldásához.

HOZZÁSZÓLÁS

ÓVÁRI MIKLÓS,
az MSZMP Politikai Bizottságának tagja, a Központi Bizottság titkára

Aczél György elvtárs előadásához és több felszólaláshoz csatlakozva, és velük egyetértve, néhány olyan kérdésről szeretnék szólni, amely az ország közvéleményét széles körben joggal foglalkoztatja. E kérdések sorában első helyen *a béke ügye áll.* Ha sikerül megvédeni a békét, meg tudunk birkózni minden más, bármilyen nehéz problémával. Ha esetleg nem sikerülne, az összes többi kérdés feleslegessé válna.

Egyetértve Aczél György elvtárssal és más felszólalókkal, nekem is az a véleményem, hogy korunkban is érvényes a Szovjetunió Kommunista Pártja XX. kongresszusának az a megállapítása, hogy a háború nem végzetszerűen elkerülhetetlen. Felvetődik azonban egy olyan kérdés, hogy az adott világpolitikai erőviszonyok mellett *tehet-e egyáltalán valamit a békéért* egy olyan viszonylag kis ország, mint Magyarország. Meggyőződéssel állíthatom, hogy *sokat tehet,* és felelősséggel, hogy *sokat tesz is.* Dicsekedni nem szeretünk, de tény, hogy a szocialista Magyarország tényezője a nemzetközi életnek, sokkal inkább, mint egész újkori történelme során bármikor. Barátaink, partnereink, ellenfeleink becsülik az elmúlt negyedszázad eredményeit. Becsülik véleményünk nyíltságát, politikánk kiszámíthatóságát, tudják, hova tartozunk, és mit akarunk. Ezért figyelnek szavunkra a nemzetközi politikai kérdésekben is, és becsülik a Magyar Népköztársaság belső stabilitását. Békeszerető külpolitikánk hitelét a jó hazai háttér adja meg. A Magyar Népköztársaság belső stabilitása tehát stabilizáló tényező a nemzetközi politikában is. Nem vagyunk kiszolgáltatott helyzetben, van lehető-

ségünk a cselekvésre a nemzetközi porondon, és éppen ezért, mert van lehetőségünk, nagy a *felelősségünk* is, nemcsak a párté, a kormányé, hanem mindannyiunké. E felelősségérzet ébren tartása az ideológiai munka egyik legfontosabb feladata.

Mostanában többször is hallottam idézni, érthetően nem minden gúny nélkül azt a régi rigmust, hogy „gyűjtsd a vasat és a fémet, ezzel is a békét véded". Nincs nekem ezzel a gúnyolódással különösebb bajom, ha úgy értelmezzük, ahogyan Marx is értelmezte, hogy a proletárforradalmak kegyetlen alapossággal gúnyolják első kísérleteik gyatraságait. E versike is e gyatraságok sorába tartozik, nem is a legvaskosabbak közé. Akkori primitívségünk azonban nem feledtetheti a mai lényeget, mégpedig azt, hogy népünk leginkább a szocializmus sikeres építésével, a nemzeti egység erősítésével járulhat hozzá a béke megvédéséhez.

A másik kérdés, ami közvéleményünket széles körben foglalkoztatja, hogy *miként alakul az ország gazdasági helyzete,* meg tudjuk-e védeni a kialakult életszínvonalat. Megvallom, egymás között is szoktunk erről vitatkozni, és arról is, hogy vajon népünk eléggé ismeri-e nehézségeinket. Van olyan vélemény, hogy nem ismeri eléggé, és van olyan is, hogy túl sokat beszélünk a nehézségekről, ahogyan a rádió szilveszteri kabaréja egyébként nagyon szellemesen mondta: van, aki azt hiszi, hogy a közélet valamiféle szellemvasút, ahol riogatják az embereket.

Azt hiszem, mindkét véleményben van igazság. Közvéleményünk tudja, hiszen saját bőrén is érzi, hogy gazdasági életünk nem kis nehézségekkel küzd. Ismeri a tőkés világ dilemmáját, hogy a munkanélküliség növekedjék-e vagy az infláció. Tud értékesítési nehézségeinkről, és hallott arról is, ha nem is pontos adatokat, hogy nagy gondot okoz az adósságok kamatainak fizetése, a hitelek törlesztése. Igaz viszont az is, hogy gazdasági nehézségeink jellege, és még inkább ezek leküzdésének módja még nem eléggé közismert. Még nem sikerült eléggé megoldani, hogy az aggodalom mozgósító erővé váljék. Az általánosságok, amelyek egyébként igazak, eléggé ismertek: hogy hatékonyabban kell dolgozni, hogy növelni kell a nyereséget, fokozni kell a nemzetközi versenyképességet, és így tovább. Nem elég azonban, ha csak ennyit mondunk.

Gyakran hallani azt is, hogy ismerjük a helyzetet, készek vagyunk többet is dolgozni, hogy megvédjük a békét, hogy a helyzet ne romoljék, de mondják meg, hogy mit kell tenni. Szerintem is ez a fő kérdés: *mit kell tenni,* és itt nemcsak gazdaságirányítási és szervezeti feladatokról van szó, hanem ideológiai természetűekről is.

Az elmúlt évtizedekben sok mindent megszoktunk, aztán az utóbbi években sok mindenről le kell szoknunk. Megszoktuk, hogy a fejlődés mindenekelőtt mennyiségi növekedés, és szinte kötelezővé vált odatenni a fejlődés mellé a dinamikus jelzőt, ami igaz is volt. Most meg kell szoknunk a fejlődés minőségi elemeinek felismerését és előtérbe helyezését.

Megszoktuk, hogy minden társadalmi réteg életszínvonala rendszeresen emelkedik. Az utóbbi években hozzá kell szoknunk — remélhetőleg átmenetileg —, hogy a jelenlegi életszínvonal megőrzése is nagyobb erőfeszítéseket igényel.

Megszoktuk, hogy az árak viszonylag stabilak. Most tudomásul kell vennünk, hogy az árak alakulása nem szubjektív döntésektől függ, nem attól, hogy a kormány, a párt vagy Csikós-Nagy Béla ismeri-e eléggé a nép gondjait, és milyen hangulatban ébred. Meg kell tanulnunk, hogy az ár egy termelési folyamat végeredménye, és ha változtatni akarunk, akkor nem a végen kell kezdeni a változtatást. Meg kell tanulnunk, hogy munkank eredményét nemzetközi mércével mérjük, és alávessük a piac értékítéletének.

Megszoktuk hosszú időn át az állami dotációkat, és ami ezzel szinte szükségszerűen együtt jár, a kényelmességet. Most meg kell tanulnunk, hogy az állam pénze is a mi pénzünk, nem tarthatjuk el egyformán a jót, a közepest, a rosszat, hogy igényeinket lehetőségeinkhez kell mérnünk, a jogos igényeket is, és vállalnunk kell az igények rangsorolásának egyáltalán nem könnyű feladatát.

Megszoktuk korábban, hogy sokat vitatkozunk, olykor munkaidőben is, a szabadidő hasznos eltöltéséről. E jó szokásunkat megtartva — már ami a szabadidő hasznos eltöltésével való törődést illeti —, nagyobb figyelmet kell szentelnünk a munkaidő hasznos eltöltésének, hogy ezzel megteremtsük a szabadidő hasznos eltöltésének feltételeit is.

Megszoktuk, részben az anyagi eszközök szűkössége miatt, a bérezesben az egyenlősdit. Olyan közszellemet kell teremtenünk most — és tudjuk, hogy ez egyáltalán nem egyszerű feladat —, amely el tudja viselni a teljesítményen alapuló nagyobb jövedelemkülönbséget. El kell érni, hogy a nagyobb igények a teljesítmény növelése révén kielégülhessenek. Tudom, hogy ez is feszültségek forrása, és megszoktuk, hogy óvakodjunk a feszültségektől, pedig tudjuk, hogy a motor csak akkor működik, ha a vezetékben feszültség van.

Egyetértek annak lényegével, amit az egyik felszólaló az értelmiség fokozott megbecsülésének szükségességéről mondott. Azért mondom, hogy a lényegével, mert én nem egészen úgy fogalmaznék, hogy amint lehetőség van rá, az értelmiség anyagi helyzetét egészében véve rendezni kell. Gondolom, egyetértünk abban, hogy az értelmiségi munkában is vannak kimagaslóan jó, vannak közepes és vannak eléggé gyenge teljesítmények is. Mindegyiket érdeme szerint kell becsülni.

A jelenlegi szűkösebb viszonyok között kénytelenek vagyunk figyelembe venni a lakosság teherbíróképességét, és ennek alapján — ahogy a parlament legutóbbi ülésén Havasi Ferenc elvtárs is szólt róla — most nagyobb belátást és nagyobb megértést kell kérnünk a magasabb jövedelmű rétegektől. De ne felejtsük el azt sem, hogy ehhez hozzátette: ezek az intézkedések végső fokon nem szolgálják jól azokat a törekvéseket, amelyek szerint a magasabb teljesítményeket — a kvalifikált szellemi tevékenységet, a nehéz fizikai munkát — jobban kell honorálni, és hosszú távon nem mondhatunk le erről a célról.

Korábban megszoktuk, hogy felülről mondják meg, mit kell tenni. Most hozzá kell szoknunk az önálló gondolkodáshoz, a felelősségvállaláshoz és meg kell becsülnünk — az eddiginél jobban — a kezdeményező, a vállalkozó „nehéz embereket". És megszoktuk a reszortszemléletet is: azt, hogy a gazdasági feladatok megoldása a gazdasági területen dolgozók feladata, az ideológiai kérdésekkel foglalkozzanak az ideológusok, az államigazgatással foglalkozzanak a hivatalok. Persze nagyon fontos, hogy mindenki végezze el a maga feladatát. De szükség van komplex szemléletre is, mert a szocializmus építése komplex feladat, mindnyájunk közös ügye. A gazdasági feladatok is csak az egész

nemzet erőfeszítésével oldhatók meg, és nem szabad hagyni, hogy a gazdasági vezetőkben olyan érzés támadjon, hogy egyedül maradnak ebben a nehéz munkában.

Tehát sok mindent megszoktunk, sok olyant is, ami a maga idején helyes volt. A helyzet azonban változik, és *gondolkodásunkat hozzá kell igazítanunk a megváltozott helyzethez, az ideológiai munkának pedig segítenie kell ebben.* Bár hangzott el a vitában ilyenféle szemrehányás, véleményem szerint az ideológiának nem eredendő jellemvonása, hogy akadályozza a fejlődést, a változást. Ellenkezőleg, az ideológia éppen arra való, hogy megismerjük önmagunkat, és arra, hogy segítsen változtatni azon, amin változtatni kell.

A vitában több felszólaló foglalkozott a *tájékoztatás* ügyével. Ez a kérdés is érthető módon közügy. Elsősorban nem a kíváncsiság kielégítéséről van szó — bár ezt sem tartom bűnnek —, hanem arról, hogy a szocialista demokrácia fejlődésének nélkülözhetetlen feltétele a tájékozottság. Ebből következően a nyílt politika, az őszinte szó, a szavak és a tettek egységének hívei vagyunk.

Egyetértek azzal a többek által említett igénnyel, hogy a tájékoztatást javítani kell. A gyakorlati megoldás sajnos ennél bonyolultabb. Ezért a megoldás csakis az irányítás és a tömegtájékoztatás dolgozóinak együttes műve lehet. Szeretnék megnyugtatni mindenkit: senki nem gondolja azt, hogy a rádió, a televízió vagy a sajtó rosszat akar. Egyetértek azzal a javaslattal is, hogy a vezetés éljen jobban a tömegtájékoztatás e hatásos eszközeivel. Az újságírókat, riportereket nem kellemetlenkedő ellenfélnek tekintjük, hanem harcostársainknak, nélkülözhetetlen segítőinknek. Olyan embereknek, akik a párt politikáját naponta elviszik szinte minden lakásba. S mivel a vitában ez is felmerült, hangsúlyoznám: az újságíró, a riporter nem válik azért ellenszenvessé, mert kérdez. Még azáltal sem, ha bírál. Ez a dolga, kérdezzen, bíráljon ha kell. Akkor vált ki ellenérzést — és nemcsak az interjúalanyából, hanem másokból is —, ha rosszul kérdez. Ha nem a másik fél véleményére kíváncsi, hanem saját előfeltevését akarja mindenáron bizonyítani. Ha felkészületlenségét szerénytelenséggel vagy okoskodással leplezi. Ha nem segít, hanem zavarba hoz. Ha a blickfangot többre becsüli a

nem mindig blickfangos valóságnál. Ha többre becsüli a divatot, mint az igazságot.

Az egyik vidéki folyóiratban lehetett olvasni egy cikket arról, hogy leállítottak egy kohót, mert a Központi Bizottságból valaki lement, és féltek attól, hogy melege lesz. Hát megnéztük, hogy ki volt az, aki lement, és melyik kohót állították le. Egyetlen szó nem igaz az egészből. De divat, blickfangos és jól hangzik.

Azután ellenérzést vált ki az is, ha csodabogár lesz az a munkásőr, aki ellenszolgáltatás nélkül, önként vállal áldozatot, és ha példaképpé magasodik egy valódi csodabogár, egy anakronisztikus jelensége a szocializmusnak. Azt hiszem, növelné a tömegtájékoztatás tekintélyét, és oldaná a jövő interjúalanyainak görcsét, ha maga a szakma is határozottabban föllépne e jelenségekkel szemben.

Ezekkel a példákkal nem akarok általánosítani. Tudom, hogy a jó riporterekre, a jó újságírókra nem ez a jellemző. De tudjuk, hogy azért ilyen is van, és azt is tudom, hogy a jó újságírók, jó riporterek — akik szép számmal vannak — nem élnek ezekkel az eszközökkel, és ezért becsüljük őket, szívesen együtt dolgozunk velük és számítunk a segítségükre.

Ami a tájékoztatás másik oldalát illeti, ez az irányítás. Ne higgyék azt, hogy az irányítás abban leli örömét, ha tilalomfákkal rakja tele a terepet. Az irányítás és a tájékoztatás azonban egyben szelektálás is. Szükségképpen az, hiszen a telexek, az éter hullámai olyan mennyiségben ontják a híreket, hogy a sajtó segítsége nélkül lehetetlen lenne azokat megismerni. A szelektálás hiánya is lehet manipulálás eszköze, mert a sok hír között elveszhet a lényeg. Persze tudom, hogy nemcsak erről a szelektálásról van szó.

Vannak külpolitikai érdekek, vannak gazdasági érdekek és vannak más kérdések is, amikor mérlegelni kell. (Nem is mindig politikai okból. Vajon nem kell-e mérlegelni, hogy segíti-e egy riport például a „szipózás" elleni harcot vagy esetleg terjeszti azt.) És ha mérlegelni kell, akik mérlegelnek, azok tévedhetnek is mindkét oldalon.

És valljuk be: a túlzásokra is van bennünk hajlam. Ezt én nem valamiféle nemzeti jellemvonásnak tartom, inkább tapasztalatlanságunk következménye. De azért, ha visszagondolunk

néhány kampányra, az 1968. évi reform propagandájának túlzásai például sokat ártottak ennek a jó ügynek. S ha a közelmúltat nézem, azt hiszem, a kisvállalkozások kezdeti propagandájának szenzációhajhászásai ugyancsak ártottak egy jó ügynek. A licitálásokról szóló riportok olyan félreértéseket kelthettek, hogy a közvéleményben az a kérdés merült fel, honnan vannak ezeknek millióik, sőt némelyek egyenesen azon aggódtak, vajon nem szedjük-e fel a szocializmus alapjait. Ahelyett, hogy megmagyaráztuk volna: olyan ügyet támogatunk, amely jó a lakosságnak, jó az államnak, és természetesen jó a vállalkozónak is, hiszen másképpen nem vállalná. Ám ehelyett már a kezdet kezdetén inkább a bizalmatlanságot erősítettük, holott a bizalom megelőlegezését kellett volna elérnünk.

Befejezésül: egyetértek azzal a véleménnyel, ami itt elhangzott, hogy biztosítani kell a tévedés jogát is, remélve, hogy egyformán értjük ezt. Én ugyanis úgy érzem, hogy tévedni leginkább annak van joga, aki rendszeresen és színvonalasan dolgozik, s a tévedés joga nem lehet a felkészületlenségnek vagy a tehetetlenségnek a mentsége. Vagyis kötelességünk arra törekedni, hogy minél kevesebb legyen a tévedés, és ha erre törekszünk, és mégis van, akkor azt el kell viselni. Azért az sem mindegy, hogy hol tévedünk, mert egy szűk körben nyugodtan, minden következmény nélkül lehet tévedni. A tévé nyilvánossága viszont már egy kicsit más. Ott sem lehet persze ezt kizárni, és nem tudnék ilyen követelményt felállítani, hogy „a tévében tévedni tilos". De azt azért a televízióban tudni kell, hogy ott felnagyítódik minden egyes tévedés hatása. Csak a példa kedvéért mondom: néhány odavetett mondat hangzott el arról, hogy a párt és az állam vonuljon ki a gazdaságból, s a következő napokban az ország minden részéből áradtak a kérdések, hogy megváltozott-e a párt politikája. Más kérdés, hogy az elhangzottakból lehetett-e ilyen következtetést levonni, de hogy jó néhány emberben keletkezett ilyen aggodalom, ez mindenesetre tény. Olyan tény, amellyel számolni kell. Ezért nagyobb a felelősség, amikor a legszélesebb nyilvánossághoz szólunk.

Egyébként nem szeretem azokat, akik sohasem tévednek: nem tévednek, mert kényes helyzetekben nem foglalnak állást, nem mernek cselekedni; nem tévednek, mert nincs önálló gondola-

tuk, mert többszörösen „bebiztosítják" magukat. És az is igaz, hogy ma még talán nagyobb a félelem a tévedéstől, mint a cselekvés elmaradásától. És ez így nem jó.

Végezetül én is azt mondom, hogy változtatnunk kell. Már amiben, mert mindenben nem kell változtatnunk. Változtatnunk kell abban, hogy aktívabbaknak, kezdeményezőbbeknek kell lennünk, hogy bátrabban kell vitatkoznunk, s még sok minden másban, amiről itt szó volt. Ez a változás azonban nem azon múlik, hogy a tanácskozás végén felállunk, és közös fogadalmat teszünk, hogy holnaptól megváltozunk. Az óhaj nem elég, az áldás nem segít, ehhez a változáshoz nagyon sok vita kell, nemcsak egymás között, hanem vita önmagunkkal is, és szükség van sok tanulásra, sok fáradságos munkára.

ZÁRSZÓ

ACZÉL GYÖRGY,
az MSZMP Politikai Bizottságának tagja,
a Központi Bizottság titkára

Kedves Elvtársak!

Huszonhárman mondták el véleményüket és 19-en jelentkeztek még szólásra. Nem tudnék most olyan összefoglalóra vállalkozni, amely minden fölszólalásra válaszolna. Megpróbálok néhány kérdést kiemelni az elhangzott gondolatok sokaságából.

Minden hozzászóló azt mondta — s úgy éreztem, nem udvariasságból —, hogy egyetért a vitaindító fő mondanivalójával, e közös alapról hangzottak el a kritikai megjegyzések is. Természetesen nem volt lehetséges valamennyi, sőt, akárcsak egy problémát is végigvitatni, még kevésbé eldönteni. De a tanácskozás hozzájárult az érdemi viták felélénküléséhez, a kérdések-válaszok továbbgondolásához, majd a problémák megoldásához.

Az eszmecserét marxista igényű szemlélet jellemezte. A megközelítésmódok gazdagságát mutatta, hogy társadalomtudós beszélt a műszaki és természettudományos kultúráról, műszaki területen alkotó szakember a humán tényezők jelentőségéről, pártmunkás társadalmunk számos gondjáról, köztük az oktatás, a kutatómunka fontosságáról, közgazdász a politikai mechanizmusok szerepéről, művész a mezőgazdaság fejlődésének tanulságairól és így tovább. Ez a valóságunkat egységben látó, de ugyanakkor egy-egy területen szakszerűséget követelő szemlélet nagy érték. Szűk reszort-nézőponttal ma már semmire se mennénk. Ha hiányérzetem mégis van, akkor ez leginkább abból

fakad, hogy a kulturális, tudományos, oktatási irányítás fogyatékosságáról mondott önkritikának nem volt érdemi folytatása.

Nagyon határozottan kitűnt az is, hogy az ideológia mennyire szerves, kiiktathatatlan része az alkotó társadalmi cselekvésnek, a politikának. Jó lenne, ha a politika, a gazdaság, a kultúra s az ideológia a holnapi munkakezdéskor is egymást áthatva érvényesülne szemléletünkben. Mert ilyen alkalmakkor mindig az a lényeg, hogy azok, akik most több mint húszórányi eszmecsere után hazamennek, mit válaszolnak munkatársaiknak, szűkebb környezetüknek arra a kérdésre, mi volt, mit végeztek, mit kell tenniük.

Gondolatgazdag, eszmeileg ösztönző két napot töltöttünk itt együtt, s — ahogy érzékeltem — még a szünetekben is. Ez sem csekélység, de azt gondolom, igazán akkor mondhatjuk majd utólag is eredményesnek a tanácskozásunkat, ha holnap reggeltől legalább egy kicsit megváltozik a munka — valamennyiünk munkája. Ismétlem, hiba volna valami „frontális" ideológiai „offenzívát" indítani hajnalban. A mi ideológiai nyelvezetünkben egyébként is túl sok a militarista kifejezés, viszont kevés a militáns, tehát küzdelemre, kezdeményezésre utaló kifejezés és főleg az ilyen magatartás — jó ügyünk, értékeink, eszméink és eszményeink mellett. Ezen — és nemcsak szavakban — változtatni kell.

Szeretnék két olyan megjegyzést előrebocsátani, amelyeket egész politikai szemléletünk szempontjából döntőnek tartok. Az egyik, önértékelésünkre vonatkozik. Gondolom, nem hiszik, hogy érdekünk fűződnék ahhoz, hogy eredményeinket lebecsüljük. De ne higgyünk annak, aki tömjénez bennünket. Hazánk egy gyakran nem is rá méretezett gondokkal küszködő kis ország — nehéz külső nyomással és nagy belső feladatokkal. Eszem ágában sincs nemzeti kisebbrendűségi érzést sugallni bárkinek. De ne essünk „szocialista" nacionalizmusba se — talán túl erős ez a megfogalmazás, de hát itt-ott ilyesmi is van. Nincs olyan testvérország, amelytől ne tanulhatnánk. S nem lehet olyan sajátos utunk, amely a szocialista közösségtől elszigetelhetne.

Másodszor, hadd hívjam föl a figyelmet arra, hogy bennünk

itt és most mintha kicsit nagyobb lenne a veszélyérzet a különféle belső konzervativizmusoktól, mint a külső veszélyektől. Mintha többen nem érzékelnék a helyzet teljes súlyának megfelelően, hogy brutálisan ellenséges erők is vannak velünk szemben. A mi oldalunkon fejlődik egy fiatal rendszer, amely olyan helyeken születhetett csak meg, ahol a világtörténelmi idő késett. Ennek a nehezen várt „újszülöttnek" mindvégig egy olyan önmagát történelmileg túlélt, de hatalmas gazdasági, politikai, katonai, valamint propagandisztikus (tömegkommunikációs) erővel bíró és ezekkel támadó, fenyegető rendszer adta a környezetét, amely minden volt, csak „inkubátor" nem. Aki ezt az alaphelyzetet és következményeit rosszul méri föl, az végső soron a legfőbb belső folyamatokat sem értheti meg helyesen.

Ezeket előrebocsátva, szeretnék néhány konkrétabb kérdést sorra venni.

Itt — jogosan — kritikus észrevételek is elhangzottak tömegtájékoztatásunkról. Óvári elvtárs a vitában fölmerült számos, lényeges kérdésről szólva, felelt ezekre is.

Így csak egy kérdést szeretnék kiemelni: mennyire képes lépést tartani a mi tájékoztatási rendszerünk az ideológiai harc követelményeivel?

Engedjenek meg két példát ehhez.

Éppen ma reggel olvastam, hogy a bécsi „Arbeiter Zeitung", amelyet igazán nem lehet elfogult kommunistabarátsággal vádolni, kifogásolta, amit az osztrák tömegtájékoztatási eszközök az ún. „Antonov-ügyben" csináltak. Azt ugyanis már ez a lap is túlzásnak tartja, hogy a rádió, tv, sajtó hosszú ideig szinte naponta ismételgette azt a hazugságot, hogy a bolgárok szervezték volna a pápa elleni merényletet, s amikor ez a sötét indulatok ébresztésére alkalmas rágalom összeomlott, akkor ezek az orgánumok egyetlen szó helyreigazítást sem közöltek.

Vagy: képzeljük el, hogy Magyarországon a következő választáson netán előfordulna, hogy a szavazásra jogosultak kétharmada egyszerűen nem menne el szavazni. Állítom, hogy a burzsoá sajtó hetekig, hónapokig harsogna a „bukott rendszerről", amelyben a szocializmusból végsőkig kiábrándult emberek még azt is értelmetlennek tartják, hogy az urnákhoz járuljanak. Ezt azért mondom el, mert a legutóbbi választásokon az USA szava-

zópolgárainak 62%-a egyáltalán nem ment el szavazni, s a mi sajtónk csak néhány szemérmes sorban tájékoztatott erről, sok orgánum meg sem említette ezt a tényt.

Mellesleg: miért nem próbál meg valaki az ilyen manipulációk leleplezéséhez is bőkezű tőkés patrónusokat keresni? Mindjárt kevesebb illúziója lenne a tőkés világ „szabad és független tájékoztatásával" kapcsolatban. Ilyen tájékoztatási rendszerünk sohasem lesz. Sem eddig nem vettük, sem ezután nem vesszük és nem is vehetjük át a burzsoá sajtó manipulációs technikáit, módszereit. De azért — bocsánat a kifejezésért — „nyeretlen kétévesnek" sem kellene már lennünk, amikor nyilvánvaló tényekről, igazságainkról van szó.

Nem mondom, hogy térjünk vissza ahhoz a rég lejárt lemezhez, amelyen valódi érvek helyett olykor az szólt, hogy „hát vannak még, elvtársak, hibák is nálunk, viszont Amerikában verik a négereket . . ." Természetesen, mi a szocialista demokráciát a saját országunkban szeretnénk fejleszteni, s ha itthon a magunk gyakorlatával elégedetlenek vagyunk, nem vigasz, hogy a burzsoá demokráciában számunkra csöppet sem vonzó fejleményeket tapasztalunk. De azért az ezekről valló beszédes tényeket — ha végre írunk róluk, s írjunk! — ne dugjuk el a rövidke hírek közé.

Elégedetlenségről beszéltem, ami saját eddigi megoldásainkat illeti. S gondolom — ebben is egyetértünk — joggal. De azért nincs okunk kisebbrendűségi érzésre, ha a szocialista demokrácia fejlődésének legújabb történetére tekintünk. Gyakran nálunk is elfeledkeznek arról, amit a „történelmi emlékezetkiesésben" szenvedő burzsoáziának mindig újra föl kell idéznünk, hogy mennyi ideig tartott és mi mindennek kellett megtörténnie ahhoz, hogy a burzsoázia uralmának mai mechanizmusai és módszerei, a polgári demokrácia kiformálódjon. A nagy francia forradalom után több mint 90 év kellett ahhoz, hogy a Marseillaise nemzeti himnuszuk, július 14-e nemzeti ünnepük, és Párizs fővárosuk lehessen a franciáknak. De hivatkozhatnék Disraelire is, aki megírta, hogy még a múlt század 30-as éveiben is úgy bukott meg egy angliai város választásán, hogy ott összesen 30 polgárnak volt szavazati joga.

Ismétlem: ezt nem önmagunk megnyugtatására kell tudnunk,

hanem azért, hogy reálisan ítéljünk. A burzsoáziának évszázadokra volt szüksége, míg a saját osztálycéljainak megfelelő politikai mechanizmusait kialakította. A szocialista demokrácia — amely meggyőződésem szerint a kifejlett szocializmus egyetlen adekvát formája — szintén csak történelmi folyamatként bontakozhat ki és nyerheti el sajátos, csak rá jellemző formáját, működési módjait. Ennek a folyamatnak vannak politikai, gazdasági és kulturális föltételei. A demokráciát, a társadalmi demokratizmust nem lehet egyszerűen elrendelni, bevezetni. De hogy ennek a folyamatnak van dinamizmusa, hogy itt — minden ellentmondáson keresztül — előre megyünk, azt bárki maga is tanúsíthatja, aki egybeveti nem is az ötvenes éveket, de akár a 20 vagy 10 évvel ezelőtti helyzetet a maival. Meggyőződésem, hogy az ezredfordulón, az akkori fejlettebb szocialista demokrácia bázisáról, úgy fognak visszatekinteni erre a mostani állomásra, mint rokonszenves kezdeményre.

A fejlődés iránya az emberek sokoldalú részvétele lesz a munkahelyen, a lakóhelyen, a társadalmi szervezetekben — mindenütt. Egyetértek azzal, hogy ez nemcsak felülről lefelé, de alulról fölfelé is kezdeményezőbben építkezve valósulhat meg. Valami ilyesféle bontakozik ki például az olyan megoldásokban is, hogy a brigád dönti el, kinek adjanak kitüntetést, ki, hol és mennyi háztájit kaphat stb. A demokratikus eljárások ezekben a közösségekben önkormányzati funkciókra is kiterjednek.

Szocialista öntudatunkhoz elsősorban az élet új viszonyai, formái, az újszerű szocialista demokrácia és kultúra értékei adhatnak alapot.

Mindez nem megy automatikusan. Időről időre változtatni is kell. Egyetértek azokkal is, akik a társadalmi, gazdasági reformokat a szocialista építés természetes, elengedhetetlen módszerének nevezték. A szocializmus csakugyan megszűnnék önmaga lenni, saját alapját tenné tönkre, ha képtelenné válnék a szükséges változtatások, reformok véghezvitelére.

Egyetértek azzal az új problémákon töprengő felszólalással is, amely szerint a párt vezető — így pl. gazdaságirányító — szerepének megvalósulásában, az állami irányítás gyakorlatában is módosulások mentek és mennek ma is végbe. Nyilvánvalóan lehetetlen a szocializmusban úgy gazdasági reformot csinálni,

hogy éppen a párt vezető szerepét ne fejlesszük. Ennek a munkának azonban nem tesznek jó szolgálatot az olyan viták, amelyeket elvont jelszavak, illetve előítéletek jegyében folytatnak.

A gazdasági reform ügyéhez így vagy úgy kapcsolódó fölszólalások úgy gondolom, igazolták, hogy nem általában kell vitatkozni azon, régi vagy vadonatúj reform kell-e. Abból kell kiindulni, hogy eredeti alapelveink megfogalmazása óta eltelt több mint másfél évtized. Meg kell tehát vizsgálni a lehető legkonkrétabban, hogy mit kell tennünk a gazdaságban, az irányításban, a pártmunka módszereiben, az oktatásban — a társadalom minden területén — a szükséges megújulásért. Az erről — s nem csupán e teremben — folyó vitákhoz csupán annyit tennék még hozzá, hogy feladataink megoldásában igen fontos szerepe van a népgazdaság egészébe integrált kiegészítő vagy ahogyan gyakran nevezik „második" gazdaságnak is. De a legfontosabb természetesen — stílszerűen szólva most már — az „első" gazdaság megújítása, teljesítőképességének, gazdaságosságának, rugalmas alkalmazkodóképességének jelentős fejlesztése.

S még valamit a szükséges változtatások irányításának módszeréről. Ebben a legnagyobb komolyságra van szükség. Arra, hogy egyfajta állandó történelmi készenléttel képesek legyünk megragadni a kínálkozó lehetőségeket, a kellő pillanatot, és érvényes valóságismeret alapján lépjünk. A keserű helyzet, amikor a zászlóval lelkesen rohanó főhős hátrapillantva riadtan veszi észre, hogy nem követi senki, éppoly tragikus volna, mint az, amelyben a vezetésre hivatott párt kullogna az emberek, az események, a követelmények után.

A szocialista demokrácia, a jó irányú reformok elképzelhetetlenek a marxizmus hegemóniájának valódi érvényesülése nélkül. A vita megerősítette, hogy erre a hegemóniára nélkülözhetetlen szükség van, s egyben azt is, hogy megtartása, erősítése, fejlesztése nem elrendelhető és bevezethető. A marxizmus—leninizmus vezető szerepének érvényesülése-fejlesztése csak aktív elméleti, ideológiai és propagandamunka eredménye lehet.

Most, hogy a haladó világ nemsokára Marx Károly halálának centenáriumára emlékezik, föl kell idéznünk Engels szavait, melyeket a gondolkodás, a cselekvés és a jellem óriásának sírjánál mondott: Marx ugyanúgy alapjaiban változtatta meg gondolko-

dásunkat a társadalomról, miként Darwin a természetről. Őutána már képtelenség a régi módon nézni a világot.

Az, hogy az idő igazolta és igazolja e szavakat — Marx korszakalkotó jelentőségét a gondolkodás történetében —, összhangban van azzal a meggyőződésünkkel, hogy ez az örökség számunkra nemcsak tananyag, hanem alkotásra hívó feladat is. Pontosabban — ahogyan a vitában is hangsúlyozták — olyan hagyaték ez a mű, amely nem kész ajándékként lehet a miénk, hanem meg kell tennünk saját küzdelmes „utunkat Marxhoz". Ez az út új valóságunk fejleményeinek s a tudományok legújabb eredményeinek a marxi—lenini módszer segítségével történő elméleti feldolgozásán keresztül vezet.

A marxizmus—leninizmus mint a társadalom forradalmi átalakítását vezérlő eleven elmélet és módszer állandóan fejlődik. De történelmileg bebizonyosodott érvényessége ellenáll azoknak a törekvéseknek, amelyek azt viszonylagossá akarják tenni. A változó helyzetben csakugyan újra végig kell gondolni, mélyebben meg kell érteni az alapkérdések sorát is, de nem igaz, hogy mindent újra ki kell találni.

A marxizmus—leninizmus — s ezt ma különösen fontos hangsúlyozni — nem létezhet a szocializmusért való harctól, munkától függetlenül, fordítva is így van.

Éppen ezen az alapon szeretnék vitatkozni azzal a véleménnyel, amely szerint lehetséges volna egy olyasfajta marxista pozíció, amelynek vélt képviselői a mai konkrét társadalmi küzdelmeken kívül, netán a kommunista párt, a szocialista állam legalapvetőbb törekvéseivel szemben állnak. Természetesen a párt vagy az állam egyik-másik szervének akár jelentősebb lépését is, ha kell, lehet és szükséges marxista alapon elemezve bírálni is.

Olyan is előfordulhat, hogy egy-egy marxista világnézetű, kommunista ember egy adott helyzetben, cselekvésre törő erőfeszítései ellenére tragikusan magára marad. De az olyan „marxista", aki tudatosan elszigeteli magát attól a reális mozgalomtól, amely a fennálló meghaladására törekszik, esetleg tiszta szándékai ellenére is közel kerül ahhoz, hogy puszta eszközzé váljék a szocializmus, a marxizmus ellenfeleinek kezében. A burzsoáziának mindenki jó, aki szemben áll ezzel a rendszer-

rel, még ha valamilyen absztrakt „igazibb" marxizmus nevében próbál is föllépni.

Mindenkinek, aki ma öncsalás nélkül meg akarja határozni saját pozícióját a nagy társadalmi küzdelmekben, tisztában kell lennie azzal, hogy az elmúlt években létrejött egy újfajta polarizálódás. Egy brutálisan enyhülésellenes, szélsőségesen hidegháborús irányzat áll szemben az enyhülésért, a békés egymás mellett élésért, a normális együttműködésért harcoló, reméljük mind szélesedő fronttal. Ez utóbbiba a szocialista közösség, a kommunisták mellett a szociáldemokraták és a szocialisták, liberálisok, baloldali polgárok, különböző felekezetű emberek, társadalmi mozgalmak, sokféle antiimperialista erő s még a burzsoázia realista képviselői is beletartoznak.

Ezen a ponton nem egyszerűen bizonyos nyugati minták, polgári illúziók követéséről vagy elvetéséről van szó: azt kell eldöntenie mindenkinek, hogy az enyhülés ellen folyó harcban a hidegháborús erők tartalékává, eszközévé akar-e válni vagy sem.

Szeretném, ha mindenki jól értene: nem azt mondom, hogy nem lehet ok keserűségre, hogy ne lehetne bírálni, vagy ha kell, felelős fórumokhoz, személyekhez fordulni nálunk. De ez nem azonos azzal, hogy néhányan történelmi felelősségű kérdésekben politikai konfrontációt provokálnak, az ország romló helyzetére spekulálnak, mert saját jelentőségüket ezen az áron is föl akarják nagyítani. Ez a pár ember ráadásul a bátor hatalomellenesség pózát s ennek hamis pátoszát ölti magára, miközben igen nagy hatalmú hidegháborús körök rendkívül aktív támogatását élvezi. Megbocsássanak a hasonlatért, de az embernek olyan benyomása van, hogy némelyikük szeretne Dugovics Titusznak látszani, csak ehhez nem igaz ügy védelmében s nem valamely toronyból veti le magát, hanem objektíve hamis célokért s legfeljebb egy sámliról ugrik le...

Más dolog az a „rendszervita", amely a mindkét rendszerbeli tömegek megnyeréséért folyik, s amelyről a tanácskozáson több szempontból is esett szó.

Véleményem szerint mélyebben kellene elemezni annak a történelmi jelentőségű fejleménynek a következményeit, hogy a szocializmus az emberi történelem visszafordíthatatlan tényévé vált, hogy az emberiség életében először érte el a tegnapi elnyo-

mottak katonai ereje az ellentáborét. Ez a tény nem az imperializmus nagylelkűségén, hanem a Szovjetunió és a szocialista közösség erőfeszítésein alapul.

Ha társadalmi rendszereket hasonlítunk össze, akkor nem szabad elfelejteni egyetlen olyan békésen győzedelmeskedő forradalom, baloldali fordulat vagy nemzeti felszabadító harc emlékét sem, amelyet az imperializmus véresen fordított vissza. A Párizsi Kommüntől a Magyar Tanácsköztársaságon és a Spanyol Köztársaságon át egészen Chiléig a történelem tragikus mementóinak hosszú sora áll. A legfejlettebb polgári demokráciák pedig főszereplői vagy elnéző szemlélői s azonnali felejtői mindennek.

De immár az is történelmi tény, hogy amióta a Szovjetunió létezik, a társadalmi haladás, az antiimperialista harc bármilyen mozdulása új reménnyel és eséllyel történhetett meg. Létrejött és fejlődik a szocialista közösség, összeomlott a gyarmati rendszer, megszületett a népi Kína és Kuba, győzött Vietnam, állva maradt Angolától Nicaraguáig számos szuverén antiimperialista ország. A szocialista országok ereje nemcsak az újabb világháborút hárította el; de létének hatása negváltoztatta a tőkés országok arculatát is. A szocializmus valósága nélkül aligha lenne „jóléti állam", elképzelhetetlen lenne pl. a tőkés világ társadalombiztosítása; lényegesen kiszolgáltatottabb lenne a tőkés társadalom saját társadalmi talajából kinőtt munkásmozgalma, s korlátozottabbak lennének kommunista és munkáspártjainak, szakszervezeteinek, tömegmozgalmainak lehetőségei. A szocializmus országairól, szövetségi rendszerünkről való gondolkodást ebbe az összefüggésbe is bele kell helyezni. Megint csak nem azért, mintha ezen országok belső bajait el akarnánk hallgatni. Ellenkezőleg, ezeket is csak akkor értékelhetjük tárgyilagosan, ha beillesztjük őket valóságos világtörténelmi összefüggéseikbe.

Bebizonyosodott, hogy súlyos helyzet akkor keletkezik szocialista országban, ha megsértik a szocializmus alapelveit. Az 1956-os magyar ellenforradalom és az azt követő negyedszázad igazolja, hogy kilábalni a bajból és fejlődni nem a szocializmus elvetése, hanem ellenkezőleg, lenini elveinek és módszereinek helyreállítása révén lehet.

Valamennyiünk felelősségét mérhetetlenül növeli, hogy társa-

dalmunkban nincs olyan automatikus biztosíték, amely a cselekvő emberek tudatos, összehangolt közbelépése nélkül garantálná a hibák valamiféle abszolút biztonságos önkorrekcióját. Lehet, hogy van, akit ez a fölismerés elkeserít, számomra mindenekelőtt olyan tény, amely értelmes, nagy feladatokra ösztönöz.

Kedves Elvtársak!

Nemzeti jelleg és nemzetköziség minden időben a lehető legkonkrétabban összekapcsolódik. A nemzetek tartós emelkedését csakis azáltal lehet szolgálni, ha sorsukat a haladó erőkhöz, ezek ideológiájához kötik.

Meggyőződésem, hogy a legsajátosabb magyar nemzeti érdeket szolgálja az, hogy ennek az országnak a sorsa a 21. századi ideológiához, a marxizmus—leninizmushoz kötődik. S egyben a szocialista országok közösségéhez, a világ haladó erőihez kapcsolódik.

Minket a Szovjetunióval, a szocialista országokkal történelmi tapasztalat fűz össze, közös érdekek, eszmék és eszmények. Ebben a szövetségi rendszerben a békés építés biztosítékát is megtalálja hazánk, amelynek teljesen szuverén külpolitikája egyben gazdasági érdekeinket is szolgálja. A KGST — amelynek fejlesztése a tagok közös érdeke — közvetlenül is fölsorolhatatlanul gazdag lehetőségeket ad számunkra, s egyben a tőkés piacokon való tevékenységünkhöz is stabil hátteret jelent. Széles körben ismert az ezt bizonyító adatok és példák sora. Ezért hadd utaljak ezúttal egy ritkán idézett összefüggésre. Egy olyan világban, amelyben a legfejlettebb nyugat-európai országokban is egyenként számolják, hogy hány munkahelyet biztosít a kelet—nyugati gazdasági együttműködés, érdemes elmondani: Magyarországon mintegy 700 000 munkahely függ közvetlenül a KGST-kooperációtól.

Ismétlem tehát: a nemzet felemelkedésének kérdései nem válaszolhatók meg kizárólag a „magyar glóbuszon"; elengedhetetlen, hogy az internacionalizmus nagy kérdéseit is helyesen válaszoljuk meg.

Vannak a nemzeti kérdésnek speciális problémái, amelyek ko-

ronként elhomályosulnak, majd föl-fölerősödnek. Ezek egyike ma nálunk a határainkon túl élő magyar nemzetiségek helyzete. Minthogy e két napban is többször és többen is érintették ezt a kérdést, szeretnék erről is szólni.

Mindenekelőtt elvi-politikai álláspontunkról. Szükségtelennek tartom itt elismételni, amit az egész világ ismer, Kádár János elvtárs Helsinkiben mondott szavait. Pártunk álláspontja immár hosszú idő óta következetes, minden erre szolgáló alkalommal — kongresszusokon, évfordulók kapcsán vagy találkozókon — saját elveinket közérthetően s mindenütt azonosan kifejtjük.

Pártunk a szocializmust építő magyar dolgozó nép érdekeit fejezi ki. Először azáltal, hogy a magyar nemzet fölemelkedését úgy képviseli, hogy ettől elválaszthatatlanul internacionalista. Másodszor azáltal, hogy a társadalomnak nem csupán egyik vagy másik jelentős problémáját emeli egyoldalúan az összes többi elé, hanem a nép valamennyi valóságos gondját (elvi korlátozás nélkül, azokat egymással összefüggésben kezelve) fölvállalja, éspedig oly módon, hogy döntően a nép történelmi fölemelkedésének összfolyamatára ügyel. Valaki itt joggal fogalmazott úgy, hogy ez a tény a legtöbb emberben előbb vált pozitív tapasztalattá, hogysem meg tudta volna fogalmazni.

Ebből pedig leginkább két dolog következik. Az egyik: súlyos károkat okoz az az eleve képtelen elképzelés, hogy volnának, akik úgymond a nemzetért felelősek, mások a nemzetköziségért, megint mások a demokráciáért, és ismét valaki mások a szocializmusért. Ennek az országnak a sorsáért kell mindannyiunknak felelősséget vállalnunk. S tegyük hozzá: csakis oly módon, hogy közben — József Attilával szólva — „helytálljunk az emberiségért, az örök talajon".

Alapállásunk másik következménye, hogy elveinket képviseljük, s ebben megingathatatlanul realisták vagyunk. Tudjuk, hogy Lenin a versailles-i szerződéseket imperialista rablóbékének nevezte. Tudjuk, hogy Trianon egyben a Magyar Tanácsköztársaságért is büntetés volt. S azt is tudjuk, hogy Horthy Miklós revíziós politikája tökéletesen elszigetelte s végül katasztrófába vitte az országot. Senki kedvéért kalandorságba nem bocsátkozunk sem most, sem a jövőben. Politikánkban tartós,

állandó érdekeket, értékeket képviselünk. Például a nemzetiségi kérdésben azt a lenini elveken alapuló meggyőződésünket, hogy minden nemzetiség — így a más országokban élő magyar nemzetiségiek — anyanyelvi, oktatási és kulturális fejlődése, jogainak teljes tiszteletben tartása és gyakorlati érvényesülése közös érdeke valamennyi érintett népnek és országnak, a szocializmus ügyének, Európa békéjének.

Ott pedig, ahol erről tárgyalni kell és lehet, tárgyalunk. Mi ilyenkor is elvi álláspontot képviselünk. Azon nem vitatkozunk, hogy a partner-országon belül történő dolgok az ő belpolitikai ügyük. Azt viszont tőlünk nem lehet elvitatni, hogy nekünk is nagy jelentőségű belső politikai ügyünk, hogy sok millió magyar állampolgárnak testvére, rokona, barátja él a határainkon túl, így adott partnerünk országában is, és honfitársainkat érdekli, mi történik velük, hogyan is élnek. Hozzáteszem: az is érdekli őket, hogyan élnek az ott élő többi dolgozók, mint ahogy ez természetesen fordítva is így van.

Tudom, hogy vannak, akik még sok mindent ajánlanának nekünk. Mi azonban nem követjük azok módszerét, akik határainkon belül vagy kívül a társadalmi eredetről, nemzet-karakterológiai kérdésekről, sérelmi listákról vagy korábban szerzett jogokról akarnak nagy, nyilvános aktuálpolitikai vitakampányt ránk erőszakolni. Ezek végül is az imperialisták céljait szolgálnák. Aki olykor összehasonlítja, hogy ugyanarról a kérdésről ugyanaz a nyugati ellenséges adó mit sugároz magyarul és egyik-másik szomszédnak a nyelvén, az megértheti, hogy bizonyos imperialista erők miféle békebíró szerepét szeretnék eljátszani.

Azt hittük, velünk nem eshetik meg, hogy feléledhet az a veszélyes nézet, miszerint a társadalmi gondokat, bajokat nacionalizmussal, nemzeti gőggel elfedni, „orvosolni" lehet. Minden nép számára veszélyes „elmélet" és gyakorlat ez. Történelmi tapasztalatunk, hogy nem tartós hatású az ilyen „orvosság", ilyen utat mi nem követhetünk. Vigyázzunk, nehogy a végén az „derüljön ki", hogy mi különbek vagyunk, mert magyarok vagyunk...

Mély meggyőződésünk, hogy a nemzeti, a nemzetiségi kérdést jól megoldani Európában és a világon mindenütt csak a szocia-

lizmus tudja. Hogy akár Magyarország fejlődési útjáról van szó, akár a népek, nemzetek, országok együttéléséről, együttműködéséről, sokféle javaslat, sőt vita is jogosult lehet, de aki a szocializmust akarja kiiktatni, az nem lehet jó szolgálója nemzetének.

Ezek után csak egy vonatkozásban szeretnék utalni az úgynevezett „nemzeti sorskérdések"-kel kapcsolatos magatartásra. Erről is esett itt néhány szó.

Annyit megjegyeznék közbevetőleg, hogy az idő (a „hajdani viták e kegyetlen bírája") igazolta is, korrigálta is Illyés Gyula eredeti elképzelését. Sorskérdéseknek ő ugyanis azokat tartotta, melyek „egy nép történelmében lényegileg a társadalmi rendek változásával sem változnak automatikusan, hanem csak külön erőfeszítések árán . . . csak esetenkénti küzdelem, különleges odaügyelés és eljárás útján", s némelyik általa az „automatikusan" változók közé sorolt — problémánkról kiderült, hogy sokkal szívósabban fönnmarad, mint egykor hittük.

Azt is szeretném, a bevezetőre visszautalva még egyszer nyomatékosan hangsúlyozni, hogy azok a valóságos problémák, amelyeket ma egyesek a korábbiaknál is jobban „sorskérdésként" túláltalánosítanak és önkényesen előreugratnak, a maguk tényleges helyén reális gondok, amelyek megoldásáért nagy erőfeszítéseket kell tennie a szocialista társadalomnak, s tesz is, tegyen is. Az öngyilkosságok, az alkoholizmus, a népesedés kedvezőtlen jelenségeinek (ideértve bizonyos halandósági tendenciákat is) a visszaszorítása érdekében komoly gyakorlati erőfeszítéseket teszünk a népesedéspolitika, az egészségügy, a szociálpolitika területén, ezek sajátos lehetőségei szerint. Ösztönözzük, támogatjuk a tudományos kutatást is a legsúlyosabb társadalmi beilleszkedési zavarok elemzésére, javaslatok kidolgozására. Nem vagyunk elégedettek azzal, amit eddig tettünk, és nem is leszünk egészen addig, amíg itt a legnagyobb problémákat legalább túlnyomó részben meg nem oldjuk.

De éppen azért, mert nem hisszük, hogy tehetetlenek vagyunk a kedvezőtlen jelenségekkel szemben, arra kérjük író, újságíró barátainkat, jelezzék a bajt, de gondoljanak arra is, hogy ők mit tehetnének a közcselekvés befolyásolására. Mégpedig elsősorban a legsajátosabb eszközeikkel: műveikkel, de személyes pél-

dájukkal. Hadd fogalmazzak egészen nyíltan, s talán kicsit érdesen is: legalább ne ünnepeljék az öngyilkosságot, ne csináljanak, mint egyesek, már-már kultuszt belőle. Egyes öngyilkosságok körül a tényeket elferdítő, valóságos legendákat keltenek és terjesztenek. Lassan oda jutunk, hogy olykor hamisan akkor is az öngyilkosság hírét keltik, amikor ez nem is igaz. Ne higgye senki, hogy ez ártatlan dolog. Mert az öngyilkosság mögött mély erkölcsi, kulturális, értékrendbeli hagyományok is vannak. Emberek — hamisan — úgy érzik, hogy a konfliktusokra, az önbecsülés valamilyen süllyedésére elintézési mód az öngyilkosság, amelynek révén — régi beidegződés szerint — el lehet rendezni a becsületbeli számlát. Történeti példaként említem, hogy kimutatták: amikor a régi hadseregben egy időben megtiltották, hogy az öngyilkos tiszteket katonai pompával temessék el, csökkent az öngyilkosságok száma.

A szónak, a közvéleménynek, a példának nagy ereje van. Az irodalom, a művészet, az alkotók személyes magatartása is segíthetne abban, hogy ne legyen szégyen, sőt botrány, ha valaki például nem iszik. Vagy hogy — tisztesség ne essék, szólván — ne legyenek szinte alkoholba pácolva némely szerkesztőségek, mint egyik-másikról hírlik. S azt is gondolják meg: ha az embereknek folyton a nemzethalálról, a nemzet erkölcsi-tudati romlásáról írunk, ha azt sugalljuk, hogy ennek az országnak nincs jövője, miért szüljenek gyereket a fiatalok?

Persze tudom, hogy szerencsére nem kizárólag az ilyen cikkektől függ az elhatározás, hogy legyen gyerek vagy ne legyen. Mégis, ha valaki csakugyan segíteni akar ezeken a problémákon, akkor — igenis nevükön nevezve a különféle bajokat és szorgalmazva ezek megoldását — föl kell mutatnia azt is, hogy érdemes, lehetséges, kell küzdeni ebben az országban, s vannak is — a többség —, akik küzdenek, harcolnak, teremtenek. Még annak is szerepe van, hogy amikor meginterjúvolnak egy neves alkotót, mondjuk eredményes kutatót, ne az legyen a második kérdés, hogy „ha Önnek ilyen világsikere van, miért nem megy el ebből az országból?"...

Minden dologban konkrét, differenciált megközelítésre kell törekednünk.

A szociálpolitikában is jobban kellene differenciálni. Az egy-

forma szabású megoldások túl sok helyen nem bizonyulnak eléggé hatásosnak. Egészen más egy 80 éves magányos, beteg, tanyán élő nyugdíjasnak a sorsa, mint annak a társának, aki maga is — mondjuk — három keresővel él együtt egy városi összkomfortos lakásban. A szociális gondozásban és támogatásban nagy javulást lehet és kell elérni azzal, hogy az ilyen tényezőket figyelembe vesszük idősnél, gyereknél, rokkantnál, betegnél egyaránt. Csak persze ez sokkal bonyolultabb lesz, mint mondjuk egységesen 40 fillért hozzátenni minden forinthoz a borítékón kívül stb. Egy, a mainál sokkal differenciáltabb támogatási és gondozási rendszer többféle eszköz együttes alkalmazását, különböző intézmények együttműködését, a társadalmi cselekvőkészség értelmes mozgósítását, összehangolását és szakszerű támogatását, az érintettek saját részvételének értő és méltányos figyelembevételét igényli. Mindehhez több demokratizmus és hiteles ítélőképesség, nagyobb felelősségvállalás is kell.

Kedves Elvtársak!

Örömmel hallgattam az elmúlt két napon azokat az egybehangzó fölszólalásokat, amelyek az oktatás ügyének jelentőségéhez adtak hiteles érveket, amelyek részben állapotrajzot, részben tennivalókat fogalmaztak meg e területen. A Magyar Népköztársaságban a nevelés, oktatás és képzés egységes, távlatos fejlesztése — röviden az iskola — nemzeti ügy. Meggyőződésem, hogy szocialista hazánk továbbfejlődésének egyik kulcsa ez. Nem kell megismételnem sem a Központi Bizottság határozatában foglaltakat, sem a bevezetőt. Csak a felszólalásokkal való egyetértésemet szeretném kifejezni.

Igaz, most olyan gazdasági helyzetben vagyunk, amelyben az akut gondok enyhítésére is csak nagy erőfeszítésekkel tudunk vállalkozni. De már most gondolni kell arra, hogyan élünk a lehetőséggel, ha a legnagyobb létszámú korosztályok fokozatosan továbblépnek az iskolarendszerben. Az iskolaügy nem lehet pillanatnyi adottságok és igények függvénye. Azért sem, mert csak hosszabb időszak alatt módosítható, és azért sem, mert a gazdaság és társadalom fejlesztésének fontos hajtóereje.

Legutóbbi határozatunk végrehajtásában az igazán nehéz feladatok még előttünk állnak. Pedig alighanem ma még nem is látjuk igazán, mi mindent kell hogy jelentsen egy az oktatást, képzést, továbbképzést és átképzést átfogó, az iskolai nevelés tartalmát és demokratizmusát is megújító időszak.

Voltak, akik utólag bevallották, hogy a mezőgazdaság szocialista átalakítása olyan erőforrásokat és akkora erőfeszítéseket követelt, hogy ha ezt előre látták volna, nem mertek volna belefogni. Nem akarok erőltetett analógiákat konstruálni, látható, hogy ha nem is tudjuk pontosan, csak sejtjük, mivel jár ez a feladat, mégis vállalnunk kell. Mégpedig nemcsak az oktatásügy, hanem az egész társadalom feladataként.

Az iskola megújításának része, de lényeges feladat a pedagógusok oktató-nevelő munkájának lehetőségeit javítani. Meg kell változnia a pedagógus helyzetének a társadalomban más értelemben is. Meg kell szüntetnünk — ahol ilyen van — kiszolgáltatottságukat; biztosítani, hogy az irányítás decentralizáltsága sehol ne lehessen csákmátéság. Nem tud nevelni az az ember, aki nem érez megbecsülést, nem lehet elég önérzete és tartása. Meg kell szüntetni a felesleges és túlzott terheket is, hogy emelhessük az emberi, szakmai, pedagógiai, világnézeti követelményeket.

S nem szabad lefelé nivellálni, nem szabad beletörődni abba, hogy ha csökkenő arányban is, de évről évre legyenek lemaradók, akik nem végzik el az általános iskolát sem.

Szeretnék visszautalni azokra a kritikai észrevételekre is, amelyek a vitában az iskolai vagy tágabban az ifjúsági nevelés, a felsőoktatás hibáira vonatkoztak.

Túlnyomó többségükkel egyetértek. Legfeljebb egy-egy esetben — például a bölcsészkari, csakugyan tarthatatlanul magas óraszámot kifogásoló fölszólalásban is — jó lett volna pontosabban megtudni, milyen bajért, zavarért ki a felelős. És általában: a kritika akkor hatásos, ha rámutat: hol, milyen szerv, réteg, intézmény — miféle érdek működik úgy, hogy céljainkat nem szolgáló gyakorlat alakul ki?

Számomra rokonszenves nyíltsággal itt, mindannyiunk előtt, mondta el fiatal elvtársunk, hogy milyen kudarcok érték az egyetemi munkában, közéletben. Csakhogy ő ebből — véleme-

nyem szerint — nem helyes következtetést vont le. Hiszen érhetnek és érnek is valamennyiünket vereségek, olykor szinte megrendítő erejűek is: de ez nem indíthat bennünket arra, hogy kivonuljunk a harci terepről. Marx írja egyik levelében Kugelmann-nak — mégpedig nem egyetemi ügyekkel, hanem a Párizsi Kommünnel összefüggésben —, hogy: „A világtörténelmet persze igen kényelmessé lehetne tenni, ha csupán hiánytalanul kedvező esélyek feltétele mellett kezdenénk harcot..." A történelemben — az egyéni életben is — mindig vannak alternatívák. Választ vagyunk kötelezve, s lehet jól vagy rosszul felelni.

Az állóképesség, az újrakezdeni tudás nagyon fontos jellemzője kell hogy legyen azoknak a fiataloknak, akik ma, az előttünk álló években cselekvően akarják formálni jelenünket és jövőnket.

Aki részt akar venni a valóság formálásában, annak föl kell hagynia a szélsőségesen merev magatartás pózaival: a tragikomikus japán katonáéval, aki húsz évvel a háború befejezése után is őrzi régi helyét egy elhagyott szigeten; de a közéletből kiábrándult cinikus „bölcsével" is, aki kivonulván az értelmetlen harcokból, melyeken — úgymond — ő rég túl van, erőltetett fölénnyel szólja meg a küszködő közösség hittel cselekvő tagjait.

Magunknak mondom, hogy itt jó megoldás csak abból származhat, ha a fiatalokkal együtt cselekszünk, ha nem csupán beavatjuk, de szövetségessé, harcostárssá, alkotótárssá is tesszük őket.

Az ifjúsággal való egész viszonyt át kell gondolnunk. Nem elég a „lesz, ahogy lesz" szemlélet itt sem. Nemzedékváltás, az nem „lesz", hanem máris folyik. Csak persze nem úgy, mint az államosítás egy történelmi pillanatában, amikor több száz fiatalembert behívtak a Vasas Székházba, és megkapták a feladatot: a nép nevében vegyék át a gyárakat. Ilyen nemzedékváltás nem lesz többet. De az, ami ma zajlik, annak szintén nagy a tétje. Nem mindegy, hogy ki kerül felelős helyre. El kell érni, hogy a legkiválóbbak jussanak el a társadalom, az állam, a gazdaság, a kultúra felelős posztjaira. Hogy a vezetést mindenütt, minden poszton azok vállalják, akik önmagukkal és velünk, egész közösségükkel igényesek, akik nem adják alább a minőségi követel-

ményeket. Ezeket a fiatalokat kell megnyernünk a párttagság vállalására is.

Elhangzott itt is, hogy ugyanazokkal a berendezésekkel sokkal nagyobb eredményt lehet elérni, ha képzett, tájékozott, önálló, feladataikat, lehetőségeiket ismerő és fölvállaló emberek működtetik azokat, s ha mindenekelőtt a vezetés megfelelő, s olyan légkört lehet teremteni, amelyben az alkotás, a teljesítmény a mérce. Való igaz, amit itt a vitában szintén hangsúlyoztak; „minden embernek elemi igénye, joga is, hogy érezze, érezhesse: szükség van rám".

A fiatalok nevelésében ez a legfőbb módszer és eszköz is. A családban, ahol a kisgyereknek már segítenie kell a napi teendőkben, az iskolában, ahol a demokrácia nem tantárgy, de amely a demokrácia tágas színtere is kell hogy legyen; ahol az életre, a jövő életre kell felkészülni, ami, ha eredményes, igenis adjon a diáknak is tekintélyt. S az ifjúsági mozgalomban is, amelyben a kor követelményeihez igazodó tartalmas és sokoldalú közéleti tevékenység megújítása elodázhatatlan feladat.

A kulturális, a művészeti, az irodalmi életről ezen a kétnapos tanácskozáson az indokoltnál jóval kevesebb szó esett. Ezt önmagában nem tartom hibának, hiszen a gazdaság, a társadalom, a tudomány számos olyan ideológiai vonatkozású kérdéséről folyt eszmecsere, amelynek jelentősége egész társadalmunk, s benne az irodalom, a művészetek számára is vitathatatlan.

A szűkebben vett kulturális élet problémái közül most csak két kérdésre szeretném a figyelmet ráirányítani. Ezek: a kulturális élet demokratizmusa és a minőség jelentősége.

Meggyőződésem, hogy a szellemi élet műhelyeiben és fórumain rosszabbul állunk a demokratizmus dolgában, mint lehetne. A magam nevében tisztelettel vitatkoznék azokkal az elvtársainkkal, akik az Írószövetség közgyűlésén csak valamilyen tolerancia pozitív értékeit vélték felfedezni. Szerintem ott éppen a toleranciahiány volt a szembetűnő, mégpedig annak a kevéssé szimpatikus formája, hogy a vitapartnerek egy részét — érdemi vita helyett — anonim módon kibuktatták. Nem is beszélve arról, hogy néhány ember ott úgy viselkedett, hogy a többség emiatt a folyosón szégyellte magát, mégsem akadt elég szellemi erő s józanság ahhoz, hogy egy egészségesebb közhangulat váljék

uralkodóvá a teremben. A tolerancia nagy erénye közéletünknek, tartsuk meg, sőt, erősítsük. De csak akkor nagy erény, ha szilárd elvi alapokon és nem elvtelen megalkuváson nyugszik.

Félreértés ne essék, a Szövetség ellátja feladatát, a vezetés — ha kicsit több vitával is — működik, a bizalom kölcsönösen megvan. Néha jobb lenne, ha több szó esne az irodalomról, s időnként a hang is tárgyszerűbb lehetne.

Sajnos, a demokrácia formális lehetőségeivel való rossz gazdálkodás a szellemi életben még mindig gyakran érhető tetten. Egyetemeken, tudományos minősítő és egyéb vitákban egyaránt előfordul, hogy nyílt elvi vita helyett titkos szavazással a középszerűség vagy klikkérdekek kerekednek felül.

A művészeti és tudományos műhelyekben az érték, a tehetség, a kikezdhetetlen szakmai tudás melletti kiállásra van szükség. Ez természetesen vitákat követel, amelyekben az alkotásokat valóságos értékük szerint minősítik maguk az alkotók is, de mindenekelőtt a műhelyvezetők és a kritikusok. A szellemi bátorságot és fölkészültséget követelő viták hiánya azonban a minőséggel szemben igénytelenek közvéleményének kedvez. Pedig ma már — ha nem is az eredeti megfogalmazásban, nem a társadalmi forradalom helyett, hanem annak alapján és kiteljesítése érdekében — vállalhatjuk a „minőség forradalmát".

Ahol a művészi értékért és a valóság tiszteletéért folyó szellemi küzdelem elerőtlenedik, ahol egyesek saját maguknak „újítanak", ahol hiányzik nem is a „közérthetőség", hanem egyáltalán az értelem, az érthetőség, ahol csak az élet torz jelenségeit keresik, ott kevés figyelem marad a tömegek gazdagodó kulturális igényei kielégítésére.

Nagy bűn lenne, ha a művészet és az irodalom, a tudományos ismeretterjesztés nem volna képes kielégíteni a szellemi táplálék iránt növekvő éhséget. Mert akármennyire „megsirattuk" is az ötnapos munkahetet, bevezetésével az emberek szabad ideje növekszik, és közös felelősségünk, hogy segítsünk ennek nemcsak egyszerűen hasznos eltöltésében, hanem értelmes, az embert gazdagító fölhasználásában.

Nem hiszem, hogy ennek jó útja volna az, hogy egyszerűen helybenhagyjuk és kiszolgáljuk azt a sokszor csak vélt „tömegigényt", amelynek valódi próbájához az is hozzátartozik, hogy-

ha egy-egy, valóságunkról tudósító igényes szociográfia, történelmi monográfia vagy tanulmánykötet nagy példányszámban kel el. Bevallom, számomra meglepő és figyelmeztető is volt az az adatsor, amelyet itt az ifjúsági sajtó igénytelenségéről, némely lapok irodalmi-történelmi értékek iránti érdektelenségéről, magyarán mondva, az ifjúságnak való rosszízű udvarlásról hallottunk. Úgy látszik, itt is olyasfajta helyzet alakult ki, hogy ami korábban az egyik irányban elhajolt, azt most a másik irányban túlhajlítjuk. Azért, mert az ötvenes években nem volt elég divatos tánczene, most nem szabad azt hinni, hogy a fiataloknak kizárólag erre van igényük.

A művelődési szokások rétegződése és a társadalmi rétegződéssel való összefüggése — társadalmi tény. De azért „két tömeg", „két nép" nincs. Tehát látnunk kell, hogy nagyjából — de csak nagyjából — ugyanaz az ember kapkod a krimi után, s tolong az olcsó hatást kereső filmeknél, aki szívesen olvas fontos, izgalmas, értékes könyveket, memoárokat. Okos és érzékeny művelődési politikával növelhetjük a jó kultúra esélyeit a közönség – közösségünk – körében.

Azt hiszem, újra vissza kellene állítani jogába a műélvezetet, mert enélkül nincs igazi tömeges kötődés a kultúra értékeihez, nincs kulturált élet sem.

A jóra éhesek, a műélvezők, az olvasók milliói érdekében ne legyünk ennyire toleránsak azzal a dilettantizmussal szemben sem, amely a professzió, a szakmai tudás hiányában valami ezoterikus, magasabb rendű művészet látszatát keltve gyakran nemcsak helyet követel, de az egész helyet magának követeli. Segítsük viszont az amatőr művészeti tevékenységet, amelynek — szemben az előbbivel — rokonszenves vonása, hogy nem akar „profi" lenni a szellemi élet munkamegosztásában, talán a mesterséget sem tudja tökéletesen, de saját tevékenysége révén szeretne közelebb kerülni a muzsikához, a vershez, a színjátszáshoz vagy akár a színvonalasabb fényképezéshez. Ne hagyjuk, hogy a városi munkásmozgalomban, az agrármozgalmakban egyaránt tömegeket vonzó kulturális öntevékenység a tömegművelődés történetének múzeumába kerüljön. Gyanítom, hogy itteni mulasztásainkat nem lehet egyszerűen a televízió viharos térhódításával magyarázni.

Kedves Elvtársak!

Valaki azt mondta — tapasztalatokra hivatkozva —, hogy a győzelem legitimál. Engedjék meg, hogy ezt a szellemes — de nem vitathatatlan — formulát most mégis megfordítsam: mi azért győzünk annyi nehézség között, mert igazunk van. Amikor marxizmusról esik szó, a történelmi igazságról van szó. A szocializmus ügyének „legitimációját" nem pusztán az elért életszínvonalunk biztosítja — bár nem volnánk marxisták, ha az anyagi felemelkedést lebecsülnénk. A szocializmus vonzereje abból fakad és annak arányában növekszik is, hogy egyedül ez kínál átfogó, emberi, humánus választ az emberiség, a dolgozó osztályok és a népek, valamennyiünk kérdéseire.

Talán az utóbbi évtizedekben jobban megértettük, mint az új társadalmi rendszer születésének hallatlanul nehéz, de egyben mámoros időszakában, hogy a szocializmus elsősorban lehetőség arra, hogy emberhez méltóbbá tegyük az életet, ésszerűbben rendezzük be társadalmunkat. A lehetőséggel kis és nagy emberi közösségek, nemzetek, országok is élhetnek jobban vagy kevésbé jól.

Más vonzóbb perspektívát nem tudunk adni az embernek, mint azt, hogy rajta is s a vele szövetségben levő erőkön is múlik, mivé lehet.

Mostanában, s az elmúlt két napban is, legtöbbet azokról a nehézségekről beszélünk, amelyek — talán nem túlzás a szó — az utóbbi években ránkszakadtak. Mégis hadd térjek vissza arra, amit tegnap a kényszert „dicsérve" mondtam. A mi mozgalmunk tapasztalata is azt mutatja, hogy ügyünkhöz éppen a legnehezebb időszakokban csatlakoztak nagyszerű emberek. Meggyőződésem, hogy ha értelmesen nézünk szembe a mai nehézségekkel, a fiatalok legértékesebb, legigényesebb csoportjai fogják fölvállalni azokat.

Talán ez irányban is tettünk egy lépést már önmagában azzal is, hogy ezekről a problémákról itt beszéltünk. Az ideológia nem „megengedhető" vagy kiiktatható része a társadalmi valóságnak. Az a kérdés tehát, hogy milyen: segíti-e vagy gátolja a szükséges gazdasági, politikai, kulturális folyamatok tudatos kibontakoztatását. Akkor segíti, ha egybevetve céljainkat és valósá-

gunk adottságait, az ellentmondásokat föltárja, és egyben hozzájárul a fönnálló szocialista értelmű meghaladásához. Szót kell értenünk egymás között és a velünk együtt haladó, olykor vitatkozó emberek körével is, hogy cselekedhessünk.

Minden alkotni, teremteni, dolgozni vágyó embert meg kell nyernünk; mindenkit, aki a szocializmus előrehaladását gátló akadályokra, hibákra haragszik. Rajtunk ne múljon az, hogy akár egyetlen jó szándékú ember is eltávolodjék ettől az ügytől. Az ügytől, amely — kell-e mondani — a mi ügyünk, akik itt tanácskozunk most, de több is ennél: a szocialista Magyarország, a szocializmus híveinek nagy ügye, amelyet mindannyiunknak közösen szolgálnunk kell.

TARTALOM

BEVEZETŐ ELŐADÁS:
ACZÉL GYÖRGY
5

HOZZÁSZÓLÁS:
ÓVÁRI MIKLÓS
61

ZÁRSZÓ:
ACZÉL GYÖRGY
69

Szikra Lapnyomda, Budapest
(83—0431)
Felelős vezető Csöndes Zoltán vezérigazgató

A kiadásért felel a Kossuth Könyvkiadó igazgatója
A kötetet Szigeti Györgyné szerkesztette
A borító Szántó Tibor munkája
Műszaki vezető Bereczki Gábor
Műszaki szerkesztő Kun Gábor
Terjedelme 6 (A/5) ív

8,– Ft.